

AZƏRBAYCAN

VƏKİLİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına
Dövlət Dəstəyi Şurası

“Xuliqanlıq cinayətləri ilə bağlı bəzi məsələlər barədə” **əməkdar hüquqşünas Müzəffər Ağazadə**

“Azərbaycan Respublikasında və xarici ölkələrdə ödənişsiz hüquqi yardım almaq hüququnun konstitusion tənzimi: bəzi keyfiyyət və effektivlik məsələləri” **VKRH-nin üzvü Anar Bağırov**

“Vəkilin nitq mədəniyyəti” **vəkil Paşa Səfərov**

“Delikt və robotlar arasında hansı əlaqə var?” **hüquqşünas Toğrul Quluzadə**

“DQR”in statusuna Avropa Məhkəməsinin münasibəti - YENİ” **yerli mətbuat səhifələrindən**

“Azərbaycanda cinayət prosesində istintaq sövdələşməsinin tətbiqi gözlənilir” **yerli mətbuat səhifələrindən**

“Kirayə müqaviləsinin vaxtından əvvəl ləğvinə dair Almaniya Konstitusiya Məhkəməsinin yanaşması” **beynəlxalq mətbuat səhifələrindən**

“RF Ali Məhkəməsinin təcrübəsindən Azərbaycan məhkəmələri üçün töviyə Xarakterli qərar (AİHM)” **beynəlxalq mətbuat səhifələrindən**

“Sualınızla vəkil cavab versin” **rubrikası**

XII nömrə

“Azərbaycan vəkili” jurnalının buraxılmasında məqsəd Azərbaycanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dəstək verilməsi, vəkil peşəsinin hüquqşünaslar arasında təbliği ilə onun nüfuzunun artırılması, həmçinin gələcəkdə vəkillik sahəsində mövcud olan aktual problemlərin tədqiqi ilə Vəkillik hüququ elminin inkişafına töhfə verilməsindən ibarətdir.

Nəşrin bu sayı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə və “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İctimai Birliyinin təşkilatı dəstəyi ilə işıq üzü görmüşdür. Jurnal, Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, həmçinin digər hüquqşünaslar arasında pulsuz paylanılmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Redaksiya heyəti:

Baş redaktor: *Anar Bağırov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədri, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin və Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Məsləhətçi: *Fariz Məmmədov* - Vəkillər Kollegiyasının üzvü, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri

Buraxılışa məsul şəxs: *Fərhad Nəcəfov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədr müavini, hüquqşünas

“Azərbaycan vəkili” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Mətbu nəşrlərin reyestrində 3708 nömrəsi ilə qeydiyyatda alınmışdır.

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
vəb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” JURNALI

Jurnal pulsuz paylanılır.

Kağız formatı 21x29,7 A4, Təbaşirli 115 qr/m²,
Sifariş № ____, Tiraj: 1000
“TimePrint” mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
15.12.2016, Bakı, Ş.Məmmədova 208,
Tel: +994 12 563 18 02, 562 96 64

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
veb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

Müsaibələr və mövqələr

- 2 "Xuliqanlıq cinayətləri ilə bağlı bəzi məsələlər barədə" **əməkdar hüquqşünas Müzəffər Ağazadə**
- 7 "Azərbaycan Respublikasında və xarici ölkələrdə ödənişsiz hüquqi yardım almaq hüququnun konstitusion tənzimi: bəzi keyfiyyət və effektivlik məsələləri" **VKRH-nin üzvü Anar Bağirov**
- 13 "Vəkilin nitq mədəniyyəti" **vəkil Paşa Səfərov**
- 29 "Delikt və robotlar arasında hansı əlaqə var?" **hüquqşünas Toğrul Quluzadə**

Məhkəmə aktları

- 33 "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 15-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair" **KM-nin 28/03/2017-ci il tarixli Qərarı**
- 42 İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin "Axundov Azərbaycana qarşı" **03/02/2011-ci il tarixli Qərarı**

Yerli mətbuat səhifələrindən

- 50 6 hakim barədə intizam icraatı başlanılmışdır
- 51 "DQR"-in statusuna Avropa Məhkəməsinin münasibəti - YENİ
- 52 Məhkəmələr Maliyyə Nəzarəti Palatasının qərarlarını ləğv edə bilməyəcəklər
- 53 Azərbaycanda cinayət prosesində istintaq sövdələşməsinin tətbiqi gözlənilir

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

- 55 Lobbiciliyin hüquqi tənzimlənməsi o qədərmi vacibdir?!
- 55 Ali Məhkəmənin hakiminin xasiyyəti ən azı belə olmalıdır!
- 57 Kirayə müqaviləsinin vaxtından əvvəl ləğvinə dair Almaniya Konstitusiyaya Məhkəməsinin yanaşması

58 RF Ali Məhkəməsinin təcrübəsindən Azərbaycan məhkəmələri üçün tövsiyə xarakterli qərar (AİHM)

59 Hakim ayağının masa üzərində nə işi var?!

60 "Sualınıza vəkil cavab versin" rubrikası

Mühasibələr və mövqelər

Müzəffər Ağazadə

Əməkdar hüquqşünas

XULIQANLIQ CİNAYƏTLƏRİ İLƏ BAĞLI BƏZİ MƏSƏLƏLƏR BARƏDƏ

Statistik məlumatlar göstərir ki, cinayət qanunvericiliyində xuliqanlıq kimi tövsif edilən ictimai təhlükəli əməllər ölkəmizdə çox yayılmış hadisələr sırasına aiddir. Təsadüfi deyildir ki, xuliqanlıq cinayəti kimi qiymətləndirilən əməllər son yüz ilə yaxın müddət ərzində həm qanunverici orqanların, həm də məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanlarının necə deyərlər, daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu müddət ərzində xuliqanlıq cinayətlərinin anlayışı dəfələrlə dəyişikliklərə məruz qalmış, məhkəmələrin ali orqanları bu cinayətlərlə bağlı qanunların məhkəmə-istintaq orqanları tərəfindən tətbiq olunması qaydaları barədə izahlar və şərhlər vermişlər. Bu proses indiki vaxtda da davam etməkdədir.

Bu yazının mövzusu üçün əhəmiyyət kəsb etdiyindən son yüz ilə yaxın müddət ərzində dövlətimizin müxtəlif dönəmlərində qəbul olunan Azərbaycan Respublikasının Cinayət (Cəza) Məcəllələrində xuliqanlıq cinayətinin hansı anlamda başa düşülməsi kimi məqamlara diqqət yetirmək maraqlı olardı.

Xuliqanlıq cinayəti Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 9/XII-22-ci ildə qəbul etdiyi Cəza Məcəlləsində

- “ açıqdan açığa ayrı-ayrı vətəndaşlara və ya bütövlükdə cəmiyyətə hörmətsizlik ifadə edən, xüsusilə istənilən cür azqınlıqla, həyasızlıqla, kobud söyüş söyməklə və s. yaramaz hərəkətlər” kimi (176-cı maddə),

Azərbaycan SSR MİK və XKS-nin 3/XII-27-ci ildə qəbul etdiyi Cəza Məcəlləsində

- “cəmiyyətə qarşı açıqcasına ehtiramsızlıqla edilmiş yaramaz əməllər ” kimi (103-cü maddə),

Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 8/XII-60-cı il tarixli Qanunu ilə qəbul etdiyi Cinayət Məcəlləsində

- “ ictimai qaydanı kobud surətdə pozan və cəmiyyətə açıqca hörmətsizlik ifadə edən qərəzli hərəkətlər, habelə il ərzində xırda xuliqanlıq üçün barəsində inzibati təsir tədbiri görülmüş şəxsin xırda xuliqanlığı” kimi (207-ci maddə),

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 30/XII-99-cu il tarixli Qanunu ilə qəbul olunmuş Cinayət Məcəlləsində

- “ ictimai qaydanı kobud surətdə pozan, cəmiyyətə açıqca hörmətsizlik ifadə edən, vətəndaşlar üzərində zor tətbiq olunması ilə və ya belə zorun tətbiq edilməsi hədəsi ilə, habelə özgənin əmlakının məhv edilməsi, yaxud zədələnməsi ilə müşayiət edilən qərəzli hərəkətlər” kimi (221-ci maddə) verilmişdir.

Birinci üç Cinayət Məcəlləsində (CM) qüvvədə olduqları dövrdə xuliqanlıq cinayətlərinin anlamında dəfələrlə dəyişikliklər edildiyindən biz yuxarıda müvafiq maddələrin mətninin yalnız son variantını verməli olduq. Qeyd olunmalıdır ki, cəmiyyət həyatının inkişafının müxtəlif dövrlərində xuliqanlıq cinayətinin anlamı, bu cinayətlər üçün sanksiyalarda dəyişikliklər edilməsi ilə yanaşı bu növ cinayətlər üçün müxtəlif ağırlaşdırıcı tövsif edici əlamətlər də müəyyən edilmiş, yaxud mövcud normalar dəyişdirilmişdir.

Tərkibində olduğumuz Sovet dövləti dağılana qədər başqa müttəfiq respublikalarda olduğu kimi Respublikamızın da cinayət qanununda nəzərdə tutulan xuliqanlıq cinayətinin anlamı

mahiyyət etibarilə Rusiya Federasiyası qanunvericiliyindəki normalarda üst-üstə düşürdü. Müstəqillik əldə etdikdən sonra da bu ölkələrin qanunvericiliklərində bir çox oxşar cəhətlər qalmaqdadır. Məsələn, AR CM-nin 221-ci maddəsi 24/V-96-cı ildə qəbul olunmuş RF CM-nin 213-cü maddəsinin ilkin variantının hərfbəhərf tərcüməsi olmuşdur . Lakin qısa müddətdən sonra RF CM-nin 213-cü maddəsi köklü surətdə dəyişikliklərə məruz qalmışdır. (8/XII-03-cü və 24/VII-07-ci il tarixli qanunlarla).

Hazırda RF CM-nin 213-cü maddəsinə görə ictimaiyyətə qarşı açıq-aşkar hörmətsizliklə ifadə olunan, ictimai qaydanın kobud surətdə pozulması ilə nəticələnən əməllər yalnız o halda xuliqanlıq üstündə cinayət məsuliyyətinə səbəb ola bilər ki, bu əməllər silah və ya silah qismində istifadə olunan predmetlər tətbiq etməklə, yaxud siyasi, ideoloji, irqi, milli və ya dini nifrət və ya düşmənçilik motivi ilə və ya hər hansı sosial qruplar barəsində nifrət zəminində törədilmiş olsun.

Göründüyü kimi son illərdə xuliqanlıq cinayətlərinin anlamı məsələsində həm Azərbaycan Respublikası, həm də Rusiya Federasiyası qanunvericiliklərində ciddi dəyişikliklər baş vermişdir. Əvvəlki qanunlardan fərqli olaraq AR CM-nin xuliqanlıqdan bəhs edən maddəsində indi xüsusi azğınlıq və ya müstəsna dərəcədə həyasızlıqla fərqlənən hərəkətlərin xuliqanlıqın ağırlaşdırıcı tövsifedici əlamətləri kimi qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulmur. RF cinayət qanunvericiliyi isə daha irəli gedərək hətta özgə əmlakının məhvi və zədələnməsi, ictimai-kütləvi tədbirlərin pozulması ilə müşayiət olunan ictimai qaydanın kobud surətdə pozulmasını da əgər belə hadisələr zamanı silah və ya silah qismində tətbiq olunan predmetlər tətbiq edilməmişsə xuliqanlıq hesab etmir. Qeyd olunduğu kimi bunların əvəzinə qanuna xuliqanlıq cinayətinin siyasi, ideoloji, irqi, milli və ya dini nifrət və ya düşmənçilik motivi ilə, və ya hər hansı sosial qruplar barəsində nifrət zəminində törədilməsi kimi yeni əlamətlər daxil edilmişdir. İndi Rusiyada cinayət hadisəsinin xuliqanlıq niyyəti ilə törədilməsi təsdiq olunsay belə bu cür əməllər həyat və ya sağlamlıq əleyhinə cinayətlərdə olduğu kimi ya məsuliyyəti ağırlaşdırıcı tövsifedici əlamət kimi (məsələn RF CM-nin 167-ci maddəsinin 2-ci hissəsi) , yaxud da cinayətin motivi və ya obyektiv cəhətindən , hadisənin nəticəsindən asılı olaraq CM-nin müxtəlif fəsilələrindəki maddələrlə tövsif olunur.

Oxucular bizə irad tuta bilərlər ki, müstəqil dövlət olduğumuz halda nə üçün belə məsələlərdə bəzən özgə dövlətin qanunlarına istinad etməli oluruq. Məsələ burasındadır ki, bunsuz təhlili fikir söyləmək də çətinidir. Çünki, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bir çox qanun normalarımız, o cümlədən CM-nin 221-ci maddəsi RF CM-dan götürülmüşdür, daha doğrusu RF CM-nin 213-cü maddəsinin əvvəlki variantının tərcüməsidir. Belə olduqda biz həmin normaların anlamını bir-birindən fərqli şəkildə təsəvvür belə edə bilmərik.

Hazırda qüvvədə olan AR CM-nin xuliqanlıqdan bəhs edən 221-ci maddəsi qüvvədə olduğu 16 il ərzində ciddi dəyişikliyə məruz qalmamışdır. Qeyd etdiyimiz kimi həmin maddənin normaları RF CM-nin 213-cü maddəsinin ilkin variantı ilə üst-üstə düşür.

Təbii ki, qanunların, o cümlədən cinayət qanunvericiliyinin vaxtaşırı dəyişikliklərə uğramasında heç bir qeyri-adilik yoxdur. Dövlət özünün təhlükəsizliyi, ictimai maraqların qorunması, vətəndaşların Konstitusiya ilə müəyyən edilən hüquq və vəzifələrinin daha səmərəli həyata keçirilməsi naminə qanunvericiliyi vaxtaşırı təkmilləşdirməyə borcludur. Mövcud qanunlar cəmiyyətin konkret inkişaf mərhələsində cinayətkarlıqla mübarizə məsələlərində yetərli olmadıqda, yaxud vətəndaşların hüquq və vəzifələrinin effektiv surətdə təmin etmədikdə yeni qanun normaları yaradılmaqla köhnələri qüvvədən salınır.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bu proseslər (reformalar) başqa cinayət tərkiblərinə münasibətdə ciddi problemlərlə üzlənməsə də xuliqanlıq anlamına qiymət verilməsi məsələsində oxşar fikir söyləmək çətinidir. Çünki xuliqanlıq adlı cinayət tərkibinin anlamı ilə bağlı qanunvericilikdə dəfələrlə dəyişikliklər edilməsinə, qanunun düzgün tətbiqi üçün Ali Məhkəmə və Konstitusiya Məhkəməsi Plenumları tərəfindən izah və şərhlər verilməsinə baxmayaraq bu normanın istintaq-məhkəmə təcrübəsində tətbiqi sahəsində ciddi problemlər hələ də qalmaqdadır.

Bu da səbəbsiz deyildir. Həm əvvəllər mövcud olmuş, həm də qüvvədə olan cinayət qanunlarındakı xuliqanlıq adlandırılan normaların mətnləri təhlil edilərkən belə nəticə çıxarmaq

olar ki, bu cinayət tərkibi əslində başqa cinayət tərkiblərinin elementlərinin hibrid edilməsi yolu ilə süni olaraq yaradılmışdır.

Fikrimizə aydınlıq gətirmək üçün AR CM-nin xuliqanlıqdan bəhs edən 221-ci maddəsinin mətninə diqqət yetirmək kifayətdir. Belə ki, həmin maddənin mətnində ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə cinayətlərin elementləri (ictimai qaydanın kobud surətdə pozmaq) ilə yanaşı həyat və sağlamlıq əleyhinə (vətəndaşlar üzərində zor tətbiq edilməsi və ya belə zorun tətbiq edilməsi hədəsi), mülkiyyət əleyhinə (özgə əmlakının məhv edilməsi və ya zədələnməsi) cinayət kimi tovsif edilə bilən əlamətlər də vardır. CM-nin 221.2-ci maddəsində isə belə cinayətlər üçün məsuliyyəti ağırlaşdıran tövsifedici hal kimi idarəetmə qaydaları əleyhinə olan əlamətlər (ictimai qaydanın pozulması üzrə vəzifəni yerinə yetirən və ya ictimai qaydanın pozulmasının qarşısını alan hakimiyyət nümayəndəsinə müqavimət göstərmə) kimi əlamətlər də nəzərdə tutulmuşdur. Zahirən ictimai qaydanın pozulması ilə əlaqəsi olmasa da bir sıra hallarda ictimai mənəviyyət, xüsusilə qadınlara qarşı kobud və nalayiq hərəkətlərin də məhkəmə təcrübəsində xuliqanlıq hadisəsi kimi qiymətləndirilməsini nəzərə alsaq xuliqanlıqla “qohum” cinayət tərkiblərinin dairəsinin kifayət qədər genişliyinin şahidi olarıq. Bu fakt xuliqanlıq adlandırılan cinayət tərkibinin bir sıra hallarda CM-nin başqa fəsilərində (18,23,27 və 34-cü fəsilələr) nəzərdə tutulan cinayətlərin elementlərindən süni surətdə yaradılması barədəki fikrimizin əsassız olmadığına dəlalət edir.

Yuxarıda qeyd etdik ki, xuliqanlıqdan bəhs edən AR CM-nin 221-ci maddəsinin hazırda qüvvədə olan mətni RF CM-nin 213-cü maddəsinin ilkin (24/VII-07-ci iə qədərki) variantının tərcüməsidir. Deməli xuliqanlıq cinayətinin AR CM-nin 221-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan mahiyyəti RF CM-nin ilkin variantındakı anlamından fərqli şəkildə qəbul edilməsi məntiqə zidd olardı. Lakin təəssüf ki, bu, məhz belədir. Yəni eyni mənbədən qaynaqlanan norma məhkəmələr tərəfindən müxtəlif mənalarda qəbul və təfsir edilir.

Məsələn, hazırda qüvvədə olan AR CM-nin 221-ci maddəsində olduğu kimi RF CM-nin 213-cü maddəsinin ilkin variantında da xuliqanlıq silah və ya silah qismində istifadə edilən əşya tətbiq etməklə törədilməsi məsuliyyəti ağırlaşdırıcı tövsif edici əlamət kimi nəzərdə tutulurdu. RF CM-nin 213-cü maddəsinin mətninin əvvəlki variantının qüvvədə olduğu bütün müddətdə həm bizdə, həm də Rusiya Federasiyasında xuliqanlıq hadisəsi vaxtı silahın nümayiş etdirilməsi də silah tətbiq edilməsi kimi qəbul edilirdi. RF Cinayət Məcəlləsinin istisnasız olaraq bütün kommentariyalarında bu mövqe dəstəklənmişdir və dəstəklənməkdə davam edir. RF Ali Məhkəməsi Plenumunun “Xuliqanlıq və xuliqanlıq zəmnində törədilən başqa cinayətlərlə bağlı cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 2007-ci il 15 noyabr tarixli qərarında qeyd olunur ki, xuliqanlıq hadisəsi vaxtı silahın, o cümlədən doldurulmamış, nasaz, istifadəyə yararsız, dekorativ, suvenir, hətta oyuncaq silahın nümayiş etdirilməsi də silah tətbiq etmə kimi qiymətləndirilməlidir. AR Ali Məhkəməsi Plenumunun “Xuliqanlıq işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 2004-cü il 23 mart tarixli qərarında bu məsələyə toxunulmasa da 2011-ci ilə qədər respublikanın məhkəmə təcrübəsi xuliqanlıq hadisələri zamanı silah nümayiş etdirilməsi məsələsində eyni mövqedən çıxış etmişdir.

Lakin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin “Azərbaycan respublikası Cinayət Məcəlləsinin 221.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2011-ci il 20 may tarixli qərarı qəbul edildikdən sonra bu məsələdə respublika məhkəmələri mövqelərini dəyişməli oldular. Çünki Konstitusiyası Məhkəməsinin həmin qərarında qeyd edilmişdir ki, xuliqanlıq hadisəsi zamanı silahın nümayiş etdirilməsi, silahın real tətbiqinə cəhd olmadan onu edəcəyi ilə şifahi (sözlə) hədələmə, həmçinin xuliqanlıq zamanı yararsız odlu silahdan istifadə edilməsi əməlin Cinayət Məcəlləsinin 221.3-cü maddəsi ilə tövsif edilməsi istisna edir.

Göründüyü kimi eyni məsələ barədə iki yüksək məhkəmə orqanları biri-digəri ilə daban-dabana zidd olan iki mövqə nümayiş etdirmişlər. Hazırda məhkəmələr belə işlərə baxılarkən silahın nümayiş etdirilməsi məsələsində şübhəsiz ki, Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun qərarına uyğun hərəkət edirlər. Bizim subyektiv fikrimizə görə bu məsələdə RF Ali Məhkəməsi Plenumunun mövqeyi daha məntiqi görünür. Çünki xuliqanlıq hadisəsi törədilərkən silah və ya silah qismində

istifadə edilən əşyaların tətbiqi (tətbiqinə cəhd edilməsi) və ya nümayiş etdirilməsi zərərçəkmiş qarşı tək cə fiziki deyil, həm də psixi təsir vasitələrindəndir. Silahın nümayiş etdirilməsi hüquqa zidd hərəkətlərə yol verən təqsirkar üçün əlavə stimula yaradır, onun özünə inamını artırır, psixi üstünlük əldə etdiyinə arxayınlaşaraq qanunazidd hərəkətlərini davam etdirir. Belə hərəkətlər zərərçəkmişin müqavimət göstərmək əzmini zəiflədir, nəticədə sonuncular başqa şəxslər, bəzi hallarda isə qohumları yanında alçalmış vəziyyətə düşürlər.

Məsələn, təsəvvür edək ki, ictimai yerdə təqsirkar şəxs heç bir səbəb olmadan, yaxud cüzi səbəbdən zərərçəkmiş ailə üzvü yanında ağır təhqir edir, vurur və eyni zamanda odlu silah nümayiş etdirərək tətbiq edəcəyi ilə hədələyir. Təbii ki, belə situasiyalarda nə zərərçəkmiş, nə də hadisə yerində olanlar təqsirkarın əlindəki silahı real olaraq tətbiq edib-etməyəcəyini əvvəlcədən bilib bilməzlər. Məşhur bir məsəl də var ki, dolu olan odlu silah nə vaxtsa atəş açmalıdır. Təbii ki, belə vəziyyətdə zərərçəkmişin düşüncəsi təqsirkarın silahdan atəş açma bilməsi imkanına köklənmiş olur. Göstərilən situasiyada təqsirkarın silahı nümayiş etdirməsi, tətbiq edəcəyi ilə hədələməsi şübhəsiz ki, onun hərəkətlərinə qarşı zərərçəkmişin adekvat tədbirlər görmək, təqsirkara fəal müqavimət göstərmək imkanını azaldır. Mənəvi sarsıntı keçirən zərərçəkmiş, başqaları, xüsusilə qohumları yanında özünü alçalmış hesab edir. Psixoloji üstünlük əldə edən təqsirkar isə məhz silah nümayiş etdirməsi səbəbindən əldə etdiyi üstünlükdən istifadə etməklə əməlini davam etdirir.

Məsələyə bu aspektdən yanaşdıqda hesab edirik ki, xuliqanlıq hadisəsi zamanı silah nümayiş etdirilməsi, zərərçəkmişin bu silahla şifahi sürətdə də olsa hədələnməsi elə də əhəmiyyətsiz məsələ deyildir.

Yuxarıda qeyd etdik ki, xuliqanlıq məfhumunun anlayışı ilə bağlı qanun normaları uzun illər ərzində dəfələrlə dəyişikliklərə məruz qalmış, səlahiyyətli məhkəmə orqanları xuliqanlıqla bağlı qanun normalarının mahiyyəti, təcrübədə tətbiqi sahəsində izahlar və şərhlər vermişlər. Buna baxmayaraq bu növ cinayət hadisələrinin hüquqi tövsifi məsələlərində çatışmazlıqlar, anlaşılmazlıqlar hər zaman olduğu kimi indi də mövcuddur. Bu, xüsusilə xuliqanlıq cinayətlərinin obyektiv cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi məsələlərinə aiddir. Belə bir faktı inkar etmək olmaz ki, bu cinayətlərinin obyektiv cəhətinə qiymət verilməsi məsələsində istintaq-məhkəmə orqanları daha çox səhvə yol verirlər. Məhz bu cinayətlərin obyektiv cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi məsələsində hüquqşünaslar uzun illər ərzində ortaq məxrəcə gələ bilməmişlər və bu da qanun normalarının kamil olmamasına öz təsirini göstərmişdir. Nisbətən yaxın keçmişdə MDB ölkələrindəki cinayət qanunlarında xuliqanlıq cinayətlərində fərqli baxışın nümayiş etdirilməsi onu göstərir ki, bu sahədə, yəni xuliqanlıq cinayətlərinin mahiyyəti, onun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı axtarışlar davam edir. Bu tendensiyanın nə vaxtadək davam edəcəyini, ona nə vaxt nöqtə qoyulacağını proqnozlaşdırmaq imkan xaricindədir.

Xuliqanlıq adlandırılan hadisələrin mahiyyəti, bu cinayət tərkibini nizama salan normaların tez-tez dəyişdirilməsi, tətbiqi zamanı yaranan çətinliklər, yuxarı səlahiyyətli məhkəmə orqanlarının bu cinayət növü ilə bağlı heç də həmişə biri-digəri ilə uzlaşmayan şərhlər və izahlar verməsi bizim fikrimizcə xuliqanlıq cinayətlərinin CM-nin digər fəsiləri ilə nəzərdə tutulan başqa cinayət tərkibləri ilə "genetik bağlılığı" ilə əlaqədardır. Yuxarıda da qeyd etmişdik ki, CM-nin 221-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan norma əslində cinayət qanununun başqa fəsiləri (18,23,27,34) ilə nəzərdə tutulan cinayət tərkibi elementlərinin bir qapaq altında birləşdirilməsindən ibarətdir.

İstər-istəməz belə bir sual meydana çıxır ki, hazırda xuliqanlıq kimi qəbul edilən cinayət tərkibindən birdəfəlik imtina edilsə qanunvericiliyimiz, ümumiyyətlə cəmiyyətimiz nədən məhrum ola bilər?

Fikrimizcə belə dəyişiklik edilməsi nə cinayət qanununun konsepsiyasına, nə də cəzanın məqsədinə neqativ təsir göstərməyəcəkdir. Cinayət qanununda belə bir dəyişiklik baş verərsə hazırda xuliqanlıq kimi qiymətləndirilən ictimai təhlükəli əməllər cinayətin yönəldiyi obyektədən, törədilmə üsulundan, motivindən və nəhayət baş vermiş nəticədən asılı olaraq CM-nin müvafiq fəsilələrinin maddələri ilə tövsif ediləcəkdir. Əməlin obyektiv cəhətində xuliqanlıq elementləri olduqda isə bu, müvafiq maddədə məsuliyyəti ağırlaşdırıcı tövsif edici əlamət kimi nəzərə alınmalıdır.

İndinin özündə də CM-nin bəzi maddələrində söylədiyimiz fikirlərlə üst-üstə düşən nümunələr vardır. Məsələn AR CM-nin 120,126 və 127-ci maddələrində nəzərdə tutulan əməllərin xuliqanlıq zəmnində törədilməsi halı ağırlaşdırıcı tövsif edici hal kimi nəzərdə tutulmuşdur. CM-nin əmlakı qəsdən məhv etmə və ya zədələmə cinayətindən bəhs edən 186-cı maddəsində, yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma cinayətlərindən bəhs edən 263-cü maddəsində və digər maddələrdə də belə ağırlaşdırıcı tövsif edici əlamətlər nəzərdə tutula bilər.

Cinayət qanununda (CM-nin 263-1-ci maddəsinə) yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının sərxoş halda və ya nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ olmayan şəxs tərəfindən pozulması ağırlaşdırıcı tövsif edici əlamət kimi nəzərdə tutulduğu halda, ağır nəticəli yol-nəqliyyat hadisəsinin məhz xuliqanlıq zəmnində törədilməsi (avtoxuliqanlıq) ağırlaşdırıcı tövsif edici əlamət kimi nəzərdə tutulmur. Halbuki, bir sıra yol-nəqliyyat hadisələrinin məhz avtoxuliqanlıq (sürət yarışı) şəklində törədilməsi nəinki ağır nəticələrə gətirib çıxarır, həm də əhalinin dincliyini nümayişkarənə şəkildə pozan bu hərəkətlərlə cəmiyyətə qarşı açıqca hörmətsizlik nümayiş etdirilir. Xatırladaq ki, ağır nəticəli olmayan belə əməllər üçün İnzibati Xətalər Məcəlləsində kifayət qədər ciddi tənbeh tədbiri nəzərdə tutulmuşdur. (İXM-nin 511-ci maddəsi)

Bunu da xatırlatmağı lazım bilir ki, aldığımız məlumatlara görə dünyanın əksər ölkələrinin cinayət qanunvericiliklərində xuliqanlıq qismində ayrıca norma yoxdur. Bu faktın özü də həmin növ cinayət tərkibinin qanundan çıxarılmasının vətəndaşların qanunla qorunan hüquqlarının həyata keçirilməsinə mənfi təsir etməyəcəyinə dəlalət edir.

Əlbəttə yazı müəllifi başa düşür ki, cinayət qanunundan xuliqanlıq adlanan cinayət tərkibinin birdəfəlik çıxarılması yaxın gələcəyin işi deyildir. Xuliqanlıq mövcudluğu mübahisə doğurmayan bir cinayət tərkibi kimi şüurumuza hopmuşdur və bu sahədə tezliklə radikal dəyişikliklər etməyin bəlkə də vaxtı çatmamışdır. Biz isə bu təklifin gec-tez qəbul ediləcəyi ümidi ilə məsələnin gündəmdə saxlanmasını zəruri hesab edirik.

Nəhayət xuliqanlıq cinayətləri ilə bağlı bir anlaşılmaz məsələyə də diqqət cəlb etmək istəyirik. Məlumdur ki, həyat və sağlamlıq əleyhinə cinayətlərdən olan qəsdən adam öldürmə, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma və qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma kimi cinayətlər xuliqanlıq zəmnində də törədilir. Qanunverici belə əməllərin xuliqanlıq zəmnində törədilməsini ağırlaşdırıcı tövsifedici əlamət kimi qəbul etməklə qanunda müvafiq norma yaratmışdır. (CM-nin 120.2.2. 126.2.4 və 127.2.3-cü maddələri). Amma bu da mübahisesiz faktdır ki, xuliqanlıq zəmnində baş verən hadisə zamanı zərərçəkmişin sağlamlığına nəinki ağır, yaxud az ağır, həmçinin yüngül zərər də vurula bilər. Lakin hansı səbəbdənsə xuliqanlıq zəmnində zərərçəkmişin sağlamlığına yüngül zərər vurulması qanunda (CM-nin 128-ci maddəsi) ağırlaşdırıcı tövsif edici əlamət kimi nəzərdə tutulmamışdır. Bunu məntiqə uyğun heab etmək olmaz və qanundakı bu anlaşılmazlıq tezliklə aradan qaldırılmalıdır.

Biz öz tərəfimizdən qəsdən sağlamlığa yüngül zərər vurmada bəhs edən CM-in 128-ci maddəsi ilə müəyyən olunan normanın aşağıdakı kimi verilməsini təklif edirik.

Maddə 128. Qəsdən sağlamlığa yüngül zərər vurma.

128.1 Sağlamlığın qısa müddətdə pozulmasına və ya ümumi əmək fəaliyyətinin cüzi itirilməsinə səbəb olmuş qəsdən sağlamlığa yüngül zərər vurma – üç yüz manatdan beş yüz manatadək miqdarda cərimə və ya altı ayadək müddətdə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

128.2 Eyni əməllər xuliqanlıq niyyəti ilə törədildikdə - beş yüz manatdan min manatadək miqdarda cərimə və ya bir ilədek müddətə islah işləri və ya bir ilədek müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Anar Bağırov

VKRH-nin üzvü

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA VƏ XARİCİ
ÖLKƏLƏRDƏ ÖDƏNİŞSİZ HÜQUQİ YARDIM
ALMAQ HÜQUQUNUN KONSTITUSİON TƏNZİMİ:
BƏZİ KEYFİYYƏT VƏ EFFEKTİVLİK MƏSƏLƏLƏRİ**

Ölkədə konstitusionalizmin nəzəriyyə və praktikasının müasir inkişaf mərhələsi sosial-hüquqi dövlətçilik ideyasının tanınması və həyata keçirilməsi ilə səciyyələnir ki, bu da funksional olaraq bütün ictimai-siyasi institutların demokratik inkişafına yönəlmişdir. Konstitusion quruculuğun strategiya və taktikasının başlıca məqsədi “əsas qanun”da təsbit olunmuş siyasi, hüquqi, iqtisadi və sosial məqsəd və dəyərlərin əldə olunması istiqamətində konstitusion-hüquq münasibətləri subyektlərinin bütün hərəkətlərinin sistemləşdirilməsi və koordinasiyasından ibarətdir.

Baxılan kontekstdə, ali hüquqi qüvvəli akt olaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının rolunun, əsas istiqamət məzmununun və tənzimedicici təsir formalarının tədqiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bura ən vacib ictimai münasibətlərin qurulması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi, o cümlədən insan və vətəndaşın keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ, bu hüququn müdafiəsi, onun realizəsinin effektivliyi və məhsuldarlığının təmin edilməsi daxildir. Məlumdur ki, demokratik, hüquqi və sosial dövlətin bütün institutlarının qurulması və fəaliyyəti onun Konstitutsiya normalarının məzmunundan, onların realizəsinin keyfiyyət və effektivliyindən birbaşa asılıdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan dövlətini demokratik, hüquqi, dünyəvi və unitar respublika kimi müəyyən etməklə, bir tərəfdən, onun demokratizminin sistemqurucu əlamətlərini təsbit edir, hansılar ki, dövlətin və cəmiyyətin suverenliyində, xalqın hakimiyyətin mənbəyi olmasında, dövlət hakimiyyətinin qanunverici, icra və məhkəmə qollarına bölünməsinə, ideoloji, iqtisadi və siyasi plüralizmə (müxtəliflikdə) və sair prinsiplərdə ifadə olunurlar, digər tərəfdən, ictimai həyatın müxtəlif sferalarında Azərbaycan dövlətinin funksiyalar sistemini müəyyən edir ki, bu sferalardan biri də, insan və vətəndaşın keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ, bu fundamental hüququn təmin olunması və müdafiəsidir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası digər əsas hüquqlar kimi bu hüququn praktiki realizəsinin fundamental normativ-hüquqi bazasını təşkil edir. Konstitusion normaların keyfiyyət və effektivlik kimi əlamətlərinə digər bütün normalarda olduğu kimi bu normalarda da əməl olunması çox vacib əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə, hazırkı tədqiqat çərçivəsində ilk növbədə, hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnu tənzim edən Azərbaycan Respublikası Konstitutsiya normalarının keyfiyyətlilik və effektivlik əlamətləri baxımından nəzərdən keçirilməsini zəruri sayırıq.

Qeyd edək ki, hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi (yuridik) yardım almaq hüququnun tədqiqi ilə B.K.Botnev, L.K.Ayvar, Q.B.Mirzoyev, İ.S.Yartix, Y.Q.Tarlo, O.Y.Kutafin, A.A.Levi və digər görkəmli alimlər məşğul olmuşlar. Bununla belə, Azərbaycan Respublikasının müasir konstitusion-hüquqi inkişaf mərhələsi, xüsusən, tədqiq olunan hüquq institutunun qanunvericilik səviyyəsində tənzimlənmə ərafəsində olması mövzunu yüksək səviyyədə aktuallaşdırır.

Əvvəlcə hər cür hüquq normaları, o cümlədən konstitusion normaların keyfiyyətlik əlaməti üzərində dayanaq. Sosial həyatın keyfiyyəti ictimai münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının keyfiyyətinə bağlı olduğundan, hüquq normalarına aid başlıca tələblərdən biri onların sosial tərəqqiyə zəmin yaratması, ədalətli, əsaslı, dəqiq və anlaşılan olmasıdır.

Hüquq ədəbiyyatında qanunun keyfiyyət əlamətinin üç müstəqil növü ayırd edilir:

- 1) qanunun hüquqi keyfiyyəti;
- 2) qanunun instrumental-hüquqi keyfiyyəti;
- 3) qanunun texniki-hüquqi keyfiyyəti.

Qanunun keyfiyyətliliyinin göstərilən növlərindən hər biri öz növbəsində yarımnövlərə bölünür və bunlar öz səviyyəsinə uyğun olaraq nisbi müstəqil anlayış statusunda nəzərdən keçirilirlər.

1. “Qanunun hüquqi keyfiyyəti” anlayışı çərçivəsində aşağıdakı yarımnövlər qrupunu ayıra bilərik:

- a) qanunun kompetensiya keyfiyyəti;
- b) qanunun məzmun-hüquqi keyfiyyəti;
- c) qanunun prosedur keyfiyyəti.

2. “Qanunun instrumental-hüquqi keyfiyyətliyi” anlayışı hüquq realizəsinin yuridik vasitələrinin qanunvericilik qaydasında reqlamentləşməsinə ifadə edir və özündə aşağıdakı yarımnövləri ehtiva edir:

a) status reqlamentləşdirməsinin keyfiyyəti (hüquq münasibətləri iştirakçılarının statusunun qanunvericilik səviyyəsində təsbitinin keyfiyyəti);

b) hüquq münasibətləri iştirakçılarının hüquqlarının müdafiəsinin hüquqi vasitələrinin keyfiyyəti;

c) qanunun tətbiq prosedurlarının keyfiyyəti;

ç) yurisdiksiya hüquqi vasitələrinin qanunvericiliklə reqlamentləşdirilməsinin keyfiyyəti (qanunun yurisdiksiya instrumental-hüquqi keyfiyyəti).

3. Qanunun texniki-hüquqi keyfiyyətini analoji qaydada aşağıdakı yarımnövlərdə konkretləşdirmək olar:

a) qanunun strukturunun keyfiyyəti;

b) qanunda formal və qiymətləndirici elementlərin nisbətinin keyfiyyəti (burda ən vacib aspektlərdən biri kimi, qiymətləndirici anlayışlardan rəşional istifadə problemini göstərmək olar);

c) qanunun linqvistik keyfiyyəti [1].

Bu tədqiqatın məqsədləri üçün, məhz qanunun texniki-hüquqi keyfiyyəti daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə, ümumi formada ifadə edə bilərik ki, qeyd olunan aspektdə keyfiyyətli qanun dedikdə, hüququn mənbəyi kimi daşımali olduğu bütün xassələri özündə əks etdirən; normativ dürüstlük və eynicürlük, tamlıq, konkretlik, sistemlilik, sadəlik, aydınlıq, qənaətcillik, məntiqi səhihlik kimi meyarlara cavab verən; sosial reallıqlarla şərtlənmiş və onların adekvat hüquqi tənzimi tələblərinə cavab verən normativ-hüquqi akt nəzərdə tutulur [2, 8].

Qanunun keyfiyyəti onun effektiv işləməsinin əsas şərtlərindən biri olduğundan, bu iki anlayış (keyfiyyət və effektivlik) qarşılıqlı əlaqəlidir və dialektik vəhdət təşkil edirlər. Həm keyfiyyət, həm də effektivlik qanunun sosial faydalılığının və zəruriliyinin göstəricisidir. Hüquq ədəbiyyatında mövcud baxışlara əsaslanaraq qanunun effektivliyi anlayışını ümumən belə müəyyən etmək olar: qanunun mövcudluğu və tətbiq praktikası qanunvericinin qarşıya qoyduğu məqsədlərin əldə olunmasına nə dərəcədə cavab verir. Məsələn, V.Vlapayevanın verdiyi tərifi görə, qanunun effektivliyi – qanunda əks olumuş hüquq normalarının məqsədləri və bu normaların realizə nəticələri arasında nisbəti əks etdirir [3, 209].

“Keyfiyyət” və “effektivlik” təyinlərinin hüquqi müstəvidə nə kimi anlam daşdığını müəyyən etməklə, konkret məsələyə: hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun keyfiyyət və effektivlik səviyyəsinə baxmaq olar. Keyfiyyət və effektivlik həm də müqayisəli qiymətləndirmə predmeti olduğundan, baxılan hüququn xarici ölkələrdə konstitusion tənziminin müqayisəli analizi bizə istinad materialı verir.

Öncə onu qeyd edək ki, hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququ bir qayda olaraq dünyanın əksər ölkələrinin qanunvericilik aktlarında bu və ya digər formada təsbit edilmişdir.

Başlanğıc üçün, Avropa Birliyinin bəzi ölkələrinin konstitusiyalarına baxaq. Məsələn, Polşa Respublikasının konstitusiyasında bu hüquq birbaşa göstərilməsə də, müvafiq normaların məzmunundan irəli gəlir: Polşa Konstitusiyasının 42-ci maddəsinin 2-ci hissəsi (barəsində cinayət mühakimə icraatı aparılan hər kəs özünə vəkil seçə bilər, yaxud qanunla müəyyən edilmiş prinsiplərə uyğun olaraq məhkəmənin təyin etdiyi müdafiəçinin xidmətindən istifadə edə bilər) və 80-ci maddəsi (publik hakimiyyət orqanları tərəfindən hüquq və azadlıqları pozulmuş olan hər kəs qanunla müəyyən edilmiş prinsiplərə uyğun olaraq Mülki Hüquqların Müdafiəçisinə yardım üçün müraciət edə bilər) [4].

Göründüyü kimi, Polşa Respublikasının konstitusion normalarında da Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında olduğu kimi “hər kəs” ifadəsi işlədilir, yəni vətəndaşlıq, irqi, milli, dini və sair mənsubiyyət və ya vəziyyətindən asılı olmayaraq hüquqların müdafiəsi hüququ istənilən şəxs üçün keçərlidir. Başqa sözlə, istənilən şəxs maddi vəziyyətindən asılı olmayaraq müdafiəçinin yardımından istifadə edə bilər. Polşa Respublikası bu hüququ konstitusion səviyyədə yalnız cinayət-mühakimə icraatı və publik hakimiyyət orqanları tərəfindən hüquq və azadlıqların pozulması hallarına aid etsə də, praktikada ödənişsiz hüquqi yardımın geniş spektri təqdim olunur. Fikrimizcə, bu, tamamilə doğru yanaşmadır, dövlətlər ödənişsiz hüquqi yardım qarantiyasını yalnız cinayət mühakimə icraatı ilə məhdudlaşdırmamalıdır.

İtaliya Respublikasının Konstitusiyasında (24-cü maddənin 3-cü hissəsi) hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququna bilavasitə qarantiya verilir: “Xüsusi müəssisələr maddi imkanı olmayan şəxslərə bütün məhkəmələrdə iddia qaldırmaq və müdafiə olunmaq üçün imkan və vasitələr təqdim edirlər” [5].

Göründüyü kimi, bu Konstitusiyada hüquqi yardım almaq hüququ müəyyən çərçivələrə salınsa da, cinayət-mühakimə icraatı ilə məhdudlaşdırılmır və deməli, buna mühakimə icraatının istənilən növünü əhatə edən dövlət qarantiyası kimi baxıla bilər.

Niderland Krallığının Konstitusiyasında da bu subyektiv hüququ birbaşa təsbit edən normalar möcuddur. Belə ki, Niderland Konstitusiyasının 18-ci maddəsində yazılır: “Hər kəs mülki, cinayət və inzibati proseslərdə öz maraqlarının təmsil olunması üçün hüquqi yardım almaq hüququna malikdir. Aztəminatlı şəxslərə hüquqi yardım göstərilməsinin qaydaları Parlament aktı ilə müəyyən olunur” [6].

İspaniya Konstitusiyasında bu hüququn daha detallı təsbiti yer alır. Belə ki, Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin 3-cü hissəsinə görə: “Saxlanılan şəxsə polis və məhkəmə aktlarının rəsmiləşdirilməsi zamanı vəkil iştirakı və yardımı qanunla müəyyən edilmiş qaydada təmin olunur.” [7]. Digər hüquqlarla yanaşı, 24-cü maddənin 2-ci hissəsi hər kəsin müdafiə olunmaq və vəkil köməyindən istifadə etmək hüququnu təsbit edir. Maraqlıdır ki, ölkədə fəvqəladə vəziyyət rejimi tətbiq olunan hallarda Konstitusiya ilə müəyyən edilmiş bəzi hüquqların məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulur, lakin bu hüquq (17-ci maddənin 3-cü hissəsi) istisnalardan biri kimi göstərilir. Bu isə hüquqi yardım əlaqə hüququna necə yüksək əhəmiyyət verildiyini bir daha təsdiq edir.

Eyni yanaşmanı Danimarkanın Konstitusiyasında da görürük. “Əsas qanun”un 71-ci maddəsinin 7-ci hissəsində təsbit olunur ki, bu maddənin “b” bəndində sadalanan şəxslər Folketinqin bu məqsədlə yaratdığı şuraya yardım üçün müraciət edə bilərlər [8].

Sadalanan nümunələrdən göründüyü kimi, AB ölkələrində hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ ya birbaşa Konstitusiyada təsbit olunur, ya da bu məsələ ayrıca normativ aktlarda tam yaxud qismən tənzimlənir. Yəni ki, istənilən halda AB ölkələrinin hamısında bu hüquq nəzərdə tutulmuşdur və geniş tətbiq olunmaqdadır. Bundan əlavə, bu ölkələrdə baxılan hüququn realizəsi ilə məşğul olan institutların geniş və çeşidli şəbəkələri diqqəti cəlb edir. Avropa Birliyi ölkələri üçün bu məsələdə ümumi cəhətlərin daha çox olması təbiidir, çünki Avropa Birliyinin əsas hüquqlar haqda Xartiyasının 47 və 48-i maddələri hər kəsin vəkil, müdafiəçi yardımından istifadə etmək və öz nümayəndəsini təyin etmək hüququna malik olduğunu təsbit edir. Kifayət qədər maddi imkanı

olmayan şəxslər ədalət mühakiməsinə zəruri çıxış imkanlarını təmin etmək naminə məhkəmə xərclərindən azad olunurlar. Bundan əlavə, hər bir təqsirləndirilən şəxsə müdafiə hüququnun təmin olunacağı qarantiyası verilir [9]. Qeyd olunan məsələlərin Xartiya səviyyəsində nəzərdə tutulması o deməkdir ki, bütün AB ölkələri bu şərtlərə dönmədən əməl etməlidirlər.

Hazırkı tədqiqat üçün maraqlı olan aspektdə AB ölkələrinin konstitusiyaları ilə yanaşı, digər ölkələrin müvafiq konstitusion normalarının analizi məqsəduyğudur. Ümum dünya təcrübəsini mümkün qədər əhatə etmək üçün, müxtəlif kontinentlərdə yerləşən ölkələrin təcrübəsinə müraciət edəcəyik.

Məsələn, Yaponiya Konstitusiyasının 37-ci maddəsinə görə, cinayət işləri üzrə təqsirləndirilən şəxslər istənilən halda yardım üçün peşəkar vəkilə müraciət edə bilərlər; təqsirləndirilən şəxs bunu etməyə özü qadir olmadıqda, vəkil dövlət tərəfindən təyin olunur [10].

Hindistan Konstitusiyasının 39-cu maddəsi "Hər kəs üçün bərabər ədalət mühakiməsi və ödənişsiz hüquqi yardım" adlanmaqla belə bir mətni təsbit edir: "Dövlət ədalət mühakiməsini hər kəsə bərabər imkanlar əsasında təmin edir. Müvafiq qanunvericilik aktarı və ya proqramları yaxud digər üsullarla yaradılmış qarantiyalar ədaləti təmin etməli və hər hansı vətəndaşa iqtisadi və ya digər xarakterli imkansızlığı üzündən hüquqi yardım göstərilməməsi hallarını istisna etməlidir [11].

İsveçrə, Norveç və digər zəngin və yüksək inkişaf etmiş ölkələrin "əsas qanun"larına baxdıqda belə, bu hüququn qüvvəsinin məhz insanın maliyyə vəziyyəti ilə əlaqləndirildiyini görürük. Belə ki, məsələn, İsveçrə Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin 3-cü hissəsində göstərilir ki, kifayət qədər vəsaiti olmayan hər kəs sərbəst hüquqi yardım almaq hüququna malikdir. Bundan başqa, hər kəs öz hüquqlarının müdafiəsi üçün zəruri olan hədlərdə ödənişsiz hüquqi təmsilçilik hüququna sahibdir [12].

Yuxarıda sadalanan ölkələr arasında İsveçrə hüquqi yardım almaq hüququnun konstitusion səviyyədə ən əhatəli şəkildə tənzimləndiyi ölkə kimi qeyd oluna bilər. Konstitusion normalar bu hüququ nə hansısa məhkəmə işləri, nə də yardımın konkret növü ilə məhdudlaşdırmır. Bütün mümkün hallar üçün əsas şərt, şəxsin ödəniş qabiliyyətinə malik olmamasıdır. Fikrimizcə, bu cür yanaşma ən düzgün və məntəqli variantdır, belə ki, şəxs müvafiq xidmətlərə görə ödəniş etmək iqtidarındadırsa, bu zaman dövlətin xərc çəkməsi haqlı olaraq istina edilir. Yox əgər şəxsin kifayət qədər maliyyə resursu yoxdursa, nəinki məhkəmə işlərinə baxılmasında, habelə hüquqi məsələlər üzrə məsləhətlər almasını dövlət hesabına təmin etmək məqbuldur, çünki məhz bu cür məsləhətləşmələr bir çox hallarda hüquqi münasibətlərin məhkəmə səviyyəsinə çatmadan məqbul şəkildə həllinə zəmin yaradır və əks halda yarana biləcək daha böyük xərclərin qarşısını alır.

Braziliya Konstitusiyasının 5-ci maddəsinin LV hissəsində göstərilir ki, məhkəmə və ya inzibati proseslərin tərəflərinə və ittiham altında olan bütün şəxslərə vaxtında və tam müdafiə hüququ, habelə bunun üçün zəruri olan imkan və vasitələr təmin edilir. Eyni maddənin LXXIV hissəsində isə göstərilir ki, maddi imkanlarının yetərsiz olduğunu sübut edən hər kəsə hüquqi yardım dövlət tərəfindən ödənişsiz qaydada təqdim olunur [13]. Maraqlıdır ki, Braziliyada əhalinin həyat səviyyəsi İcveçrədəki kimi yüksək olmasa da, dövlət öz vətəndaşlarına istənilən növdən olan hüquqi yardıma konstitusion qarantiya verir. Bu hal insan hüquq və azadlıqlarının dövlət tərəfindən yüksək səviyyədə qayğı və müdafiəsinə dəlalət edir.

Ukrayna Konstitusiyasında bu hüququ tənzimləyən 59-cu maddə hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququna malik olduğunu bəyan edir, habelə göstərilir ki, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda bu hüquq əvəzsiz qaydada təqdim edilir. Hər kəs öz hüquqlarının müdafiəsi üçün vəkil seçimində sərbəstdir. İttihamdan müdafiə hüququnun təmin edilməsi, məhkəmələrdə və digər dövlət orqanlarında işlərin baxılması zamanı hüquqi yardımın təqdim edilməsi üçün Ukraynada Vəkillər Kollegiyası fəaliyyət göstərir [14]. Konstitusiya hüquqi yardım almaq hüququnu genişləndirici norma ilə nəzərdə tutmasına (hüquqi yardımın konkret növləri ilə məhdudlaşdırmır) rəğmən, maraqlıdır ki, bu hüququ təmin edən subyektlərin dairəsini faktiki olaraq məhdudlaşdırır. Belə ki, təminat mexanizminin Vəkillər Kollegiyası ilə əlaqləndirilməsi bu işin yalnız kollegiya üzvü olan

vəkillərlə aid edilməsi anlamına gəlir. Lakin Ukrayna Konstitusiyası məhkəməsi müvafiq qərarında bu məsələni şərh edərkən qeyd etmişdir ki, "...məhkəmələrdə və digər dövlət orqanlarında işlərin baxılması zamanı hüquqi yardımın təqdim edilməsi üçün Ukraynada Vəkillər Kollegiyası fəaliyyət göstərir" cümləsi şəxsin hüquqi (yuridik) yardım almaq üçün öz mülahizəsi ilə vəkil seçmək hüququnu nəzərdə tutur; bu norma, əgər Ukrayna qanunları ilə konkret məhdudlaşdırıcı tələblər göstərilməmişdirsə, hüquqi yardım üçün digər şəxslərin yardımından istifadə imkanlarını istisna etmir [15]. Göründüyü kimi, Ukrayna Konstitusiyası Vəkillər Kollegiyasına göndəriş etsə də, Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarı bu hüququn yalnız Vəkillər Kollegiyası ilə məhdudlaşdırılmasını təkzib edir. Bu hal konstitusion normalar və onların rəsmi şərh arasında ziddiyyət kimi görünə bilər. Fikrimizcə, məhz Konstitusiyası səviyyəsində hüquqi yardım işinin bütün subyektlərinə aid edilməsi daha məntiqli olardı.

Rusiya Federasiyasının Konstitusiyası da hər kəsin keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnu genişləndirici mənada qərantıya altına alır. Belə ki, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda hüquqi yardımın ödənişsiz əsaslarla göstərildiyi təsbit olunur. RF Konstitusiyasının 48-ci maddəsinə uyğun olaraq, saxlanılmış, həbs olunmuş, cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs saxlanıldığı, həbs olunduğu, yaxud ittihamın elan edildiyi andan vəkilin (müdafiəçinin) yardımından istifadə etmək hüququna sahibdir [16].

Beləliklə, başqa ölkələrin analoji konstitusion normalarının müqayisəli təhlili bizə bu qənaətə gəlməyə əsas verir ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququnu kifayət qədər yüksək səviyyədə tənzim edir. Konstitusiyasının 61-ci maddəsi hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququna malik olduğunu və qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda bu hüququn ödənişsiz, yəni dövlət hesabına göstərildiyini təsbit edir. Maddənin III hissəsinə görə, hər bir şəxsin səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən tutulduğu, həbsə alındığı, cinayət törədilməsində ittiham olunduğu andan müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək hüququ vardır. Lakin bu norma ödənişsiz hüquqi yardım almaq hüququnun yalnız cinayət işləri ilə məhdudlaşdırılmasını müəyyən etmir, sadəcə olaraq, cinayət işləri üzrə hüquqi yardım almaq hüququnun hansı andan işə düşdüyünü göstərir. Başqa sözlə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hüquqi yardım almaq hüququnu hüquqi yardımın konkret növləri ilə məhdudlaşdırmır.

Beləliklə, araşdırmanın nəticələrini aşağıdakı kimi xülasə edə bilərik. Əvvəla qeyd edək ki, müxtəlif kontinentlərdə yerləşən ölkələrin təcrübəsinə müraciət etməklə biz bu hüquqla bağlı dünya realitetlərini mümkün qədər geniş əhatə etməyə çalışdıq. Aydın oldu ki, ölkələrin bir-birindən coğrafi uzaqlığı, fərqli dövlət quruluşları, hər birinin öz unikal konstitusiyası tarixi, mədəni və sair fərqlərin mövcudluğuna rəğmən, bu vacib sosial-hüquqi faktor, yəni aztəminatlı insanların ödənişsiz hüquqi yardımın təminatı məsələsi bütün dünya ölkələrinə xas olan universal dəyərdir, hər bir ölkənin qanunvericiliyində bu və ya digər formada təsbit edilmişdir.

Qanunvericilik sistemləri nəzərdən keçirilən bir çox ölkələrdə, xüsusən Avropa Birliyi ölkələrinin konstitusiyalarında ödənişsiz hüquqi yardım almaq hüququnun mühakimə icraatı çərçivələri ilə məhdudlaşdırıldığını görürük, bununla belə, mühakimə icraatına aid olmayan məsələlərdə də bu hüququn realizəsi imkanları mövcuddur. Bunlar müvafiq qanunvericilik aktlarında detallı şəkildə tənzim edilir. Ümumi qaydalar belədir ki, hüquqi yardıma ehtiyacı olan şəxslərə bu hüququn ödənişsiz təqdim olunması üçün riayət edilməli müəyyən prosedurlar tətbiq olunur. Xüsusən, şəxsin ödəniş qabiliyyətinə malik olmamasının müəyyən edilməsi: gəlirlərin (rəsmi maaş, müavinətlər, digər hər hansı yolla əldə olunan pul vəsaitləri, pula çevrilə bilən əmlak və digər aktivlər) və hər cür əsaslı xərclərinin aşkar olunması; ödənişsiz hüquqi yardıma iddia edən şəxsin öhdəliklərinin təminatı edilməsi, habelə nəzərə alınmalı olan digər şərtlər (ailə vəziyyəti, himayəsində olanların sayı və sair məsələlər).

Son olaraq qeyd edək ki, hər kəsin hüquqi yardım almaq hüququnu tənzim edən konstitusion normaların maksimal keyfiyyət və effektivlik şərtlərinə nail olmaq üçün bu normalar hüquqi yardımın konkret növləri ilə məhdudlaşdırılmamalı, onun hər cür mümkün növlərini əhatə etməlidir. Fikrimizcə, yalnız bu halda yüksək qanunvericilik texnikasına nail olmaq və müvafiq hüquq münasibətlərinin effektiv fəaliyyətini təminatı etmək mümkündür.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Игнатенко В. В. Концептуальные основы теории правового качества закона // Академический юридический журнал N 1 (1) (июль-сентябрь) 2000 г // <http://www.advo.irk.ru/45-konceptualnye-osnovy-teorii-pravovogo-kachestva-zakona.html>
2. Сырых Елена Владимировна. Общие критерии качества закона : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.01.- Москва, 2001.- 221 с
3. Лапаева, В.В. Социология права /В.В. Лапаева. – М., 2000. – 304 с
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. // <http://sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483
5. Costituzione della Repubblica italiana // http://www.senato.it/1025?sezioneffektiv120&articolo_numero_articoloonstitusiya24
6. De Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden van 24 augustus 1815 // <http://www.denederlandsegrondwet.nl/9353000/1/j9vvihlf299q0sr/vgrnbac43qvy>
7. La Constitución española // <http://www.congreso.es/consti/constitucion/indice/>
8. The Constitution Of The Kingdom Of Denmark // <http://shirakcentre.org/hy/sahmanadrutyunner/256-2010-09-22-13-15-08>
9. Charter of Fundamental Rights of the European Union // Official Journal of the European Communities // http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
10. The Constitution of Japan // http://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html
11. The Constitution of India // Всемирная организация интеллектуальной собственности http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_idonstitusiya184878
12. Federal Constitution of the Swiss Confederation // http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_idonstitusiya179791
13. Constitution of the Federative Republic of Brazil // http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_idonstitusiya218270
14. Конституція України // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/paran4363#n4363>
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>
16. Конституция Российской Федерации // <http://zakonbase.ru/konstitucija-rf/>

Paşa Səfərov
Vəkil

VƏKİLİN NİTQ MƏDƏNİYYƏTİ (HÜQUQİ, FƏLSƏFİ, SOSIAL VƏ BƏDİİ YANAŞMA)

Şəxsin mənsub olduğu peşə fəaliyyətindən asılı olaraq onun müəyyən hüquq və vəzifələrə (ümumi, eyni zamanda xüsusi) malik olması, bu, hüquq və vəzifələri müəyyən edən (tənzimləyən) müvafiq sahəvi normativ hüquqi aktlarda (Müəllif qeydi: Bu normativ hüquqi akt, eyni zamanda hüquqi akt olmaya da bilər (məsələn, Vəkillər Kollegiyasının 08 dekabr 2012-ci il tarixli Konfransı tərəfindən təsdiq olunmuş "Vəkillərin etik davranış qaydaları haqqında" Əsasnamə və s.) nəzərdə tutulan maddi və prosessual normaların xəbərdaredici, həmçinin məcburi qüvvəyə malik göstərişləri onun davranış qaydasını formalaşdırır, eyni zamanda onun bu sahədə fəaliyyətinə öz çərçivəsində nəzarəti həyata keçirir. Bu formalaşma nəticəsində şəxsin yazılan (müvafiq hüquqi aktda nəzərdə tutulan) davranış forması, onun yazılmayan (bərqərar olunmuş adət-ənənəyə əsaslanan) davranış formasını (ümumi və xüsusi davranış qaydaları) inkişaf etdirməyə mane olmur. Bu, onunla öz təsdiqini tapır ki, yazılan davranış forması müvəqqəti xarakterə malik olduğundan (yəni, şəxsin peşə fəaliyyətini dəyişməklə onu həyata keçirməməsi və s.), eyni zamanda müəyyən zaman və məkan zəruriliyi daşdığından ondan öncə mövcud olan, daimi xarakterə malik (yalnız şəxsin iradəsindən asılı olaraq qeyri-daimiyə çevrilə bilər), həmçinin mövcudluğuna əsaslı mənbə kimi çıxış edən yazılmayan davranış formasına əsaslanır. Beləliklə, heç bir hüquqi nəticəyə səbəb olmayan, eyni zamanda hər hansı bir nəzarət çərçivəsində formalaşmayan və məsuliyyət nəzərdə tutmayan davranış forması bir növ ümumi xarakterə malik olmaqla hər bir peşə sahibinin hərəkət və hərəkətsizliyində özünü biruzə verməsi danılmazdır. Bundan fərqli olaraq, üzərində müəyyən bir nəzarət funksiyasının həyata keçirildiyi yazılı davranış formaları bir növ xüsusi xarakterə malik olmaqla müvafiq peşə sahibləri üçün nəzərdə tutulduğundan yalnız onların hərəkət və hərəkətsizliyində (Müəllif qeydi: Bəzi müəlliflər yazılı davranış formasının müvafiq normativ hüquqi aktla nəzərdə tutduğunu əsas götürərək şəxsin hərəkətsizliyini davranış qaydası hesab etmirlər.) özünü göstərməsiylə öz funksiyasını həyata keçirir. Təbii ki, burada şəxsin hansı peşə fəaliyyətinə mənsub olduğu başlıca amildir.

Ümumilikdə, cəmiyyətdə mövcud peşə sahələri müxtəlif özəl xüsusiyyətlərə və fərqliliyə malik olmaqla bir-birindən seçilmək iqtidarındadırlar, lakin bu, peşə sahələrindən xüsusi özəlliyinə və fərqliliyinə rəğmən bəzilərinin müəyyən bir xüsusiyyəti vardır ki, buna bir növ xüsusi nəzarət təsiri duyulmaqdadır. Məhz belə peşə sahiblərinin davranışı malik olduqları xüsusi keyfiyyətləri ilə yanaşı, müəyyən edilmiş qaydalara əsasən müəyyən olunmuş vəzifə səlahiyyətləri çərçivəsində daşdığı vəzifəylə müəyyən edilir. Əgər şəxsin vəzifə səlahiyyəti digərlərinə nisbətə ciddi və daha önəmlidirsə, yaxud müəyyən dəqiqlik və zərurilik, həmçinin müəyyən sirrin qorunmasını tələb edirsə, o zaman davranış qaydaları daha ciddi və nəzarətli olur. Əslində, belə bir qaydaların mövcudluğu insan hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılması anlamına gəlmir, əksinə insan hüquq və azadlıqlarına hörmət və qayğıni ifadə edir. Bu cür peşə təmsilçiləri üçün nəzərdə tutulmuş davranış qaydaları həmin insanların malik olduqları peşəyə uyğun olaraq başqa şəxs olmalarında, adi bir şəxs olmalarına rəğmən özünü mütləq şəkildə danılmazdır. Belə bir seçim şəxsə verilməklə onun eyni zamanda digər insanlar qarşısında necə məsuliyyətli olmasını da müəyyən edir. Belə peşə sahələrindən biri də vəkillik, peşə təmsilçisi isə vəkildir.

Vəkilin digər peşə sahiblərindən fərqli xüsusiyyətlərə malik olması aydındır (Müəllif qeydi: Bu, xüsusiyyətlər 28 dekabr 1999-cu il tarixli, 783-IQ nömrəli “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmişdir.), lakin daşdığı prosesual vəzifələr baxımından xüsusi keyfiyyətlərə malik olan vəkil məhz bu vəzifələr sayəsində onun davranış formasını və onun çərçivəsini müəyyən edən qaydaların necə ciddi və məsuliyyətli olması anlamına gəlir. Belə ki, məhz vəkillik sayəsində belə davranışı müəyyən edən “Vəkillərin etik davranış qaydaları haqqında” Əsasnamə (Müəllif qeydi: Əsasnamə davranış qaydaları haqqında ümumi müddəaları, davranış qaydalarını və bu qaydaların həyata keçirilməsinin təmin olunmasını müəyyən edir.) mövcuddur ki, onun tələblərinin pozulması vəkilin intizam məsuliyyətinə cəlb olunması üçün əsas verir (Müəllif qeydi: Bax, sözügedən Əsasnamənin 14-cü maddəsinə. Həmçinin, bu mövzu ilə bağlı yazının “Məsuliyyət” hissəsinə nəzər yetirmək tövsiyyə olunur.). Bu isə öz növbəsində bu qaydalara əməl etmənin necə məsuliyyətli və lazımlı olmasının əyani sübutudur.

Hazırda müxtəlif prizmalarda nitq mədəniyyəti araşdırılan xüsusi özəlliyi ilə seçilən vəkillik bəşər tarixi ərzində yaranışından mövcud durumuna qədər müxtəlif və qarışıq bir inkişaf yolu keçmişdir. Bu inkişaf yolunda vəkillik mövcud zaman mərhələsində formalaşan mövcud şüur səviyyəsinə uyğun olaraq digər sahələrə nisbətdə daha qabarıq şəkildə inkişaf etmişdir. Həmin inkişaf tarixinin çox qısa formada təhlil edərkən bəzi xüsusi məqamlar meydana çıxır ki, burada zaman və şüur məfhumunun necə böyük rol oynadığının şahidi oluruq. Belə ki, dövlət və hüquq nəzəriyyəsi baxımından Qədim Yunanıstandan çox da böyük bir fərqlə seçilməyən Qədim Romada hüquqşünas (Müəllif qeydi: Qədim Romada hüquqşünaslar 3 istiqamət - təmsil etmə (mən deyirəm), müdafiə etmə (mən doğruyam) və təbliğ etmə (o belə deyir) üzrə fəaliyyət göstərirdilər.) olmaq müəyyən hallarda vacib idi və bunun üçün ilk növbədə “seçilən” olmaq lazım idi. Əgər insan öz zəkasına, eləcə də bu zəkanın nümayişinə (məsələn, natiqlik və s.) görə digələrindən seçilirdisə, o zaman o, hüquqşünas olmalı idi (olmaya da bilərdi, lakin hüquqşünas olmaq üçün güclü zəkaya malik olmaq başlıca şərt idi). Lakin “hüquqşünas” olmaq kifayət deyildi, məhz bu peşənin yüksək mərhələsi, yüksək pilləsi “vəkillik” hesab olunurdu ki, bütün hüquqşünaslara bu mərhələyə çatmaq qismət deyildi (ümumilikdə, Qədim Romada hüquqşünas və vəkil ayrılığı mövcud deyildi, vəkil yalnız məhkəmələrdə müdafiə işi ilə məşğul olan hüquqşünaslara deyirdilər). O zamanlar vəkilliklə, daha doğrusu vəkillə bağlı müəyyən mənada ecazkar qaydalar tətbiq olunurdu ki, bu, insanlar arasında yazılmayan başlıca təbəqələşmə hesab olunurdu. Məsələn, Qədim Roma küçələrində qarşına vəkilliklə məşğul olan şəxs çıxarırsa, sən ya kənara çəkilib ona yol verməli, ya da ki, qarşılaşmamaq üçün öz yolunu dəyişməliydin (Müəllif qeydi: Buna oxşar yazılmayan qayda sonralar Böyük Britaniyada mövcud olmuş viktoriaçılıq dövründə də vardır. Belə ki, sözügedən dövrdə bir-birinə hörmətlə yanaşan insanlar, cəmiyyətin müəyyən bir təbəqəsinə xüsusi hörmətlə yanaşırdılar ki, bu təbəqəyə vəkillər də aid idi.). Yaranmış bu adət artıq ənənə halını almaqdaykən hakimiyyət vəkilləri özünə doğru, özünün idarəçiliyinə (daha doğrusu idrəçiliyin inkişafı üçün) cəlb etməyə çəkdi və beləliklə, hakimiyyətin əsas söz sahibləri məhz vəkillər arasından seçilməyə başladı. Artıq vəkil xidmət göstərən (mirzəlik və s.) şəxs pilləsindən keçdiyi pozulmuş hüquqların bərpası üçün müdafiəçi kimi çıxış edən şəxs pilləsindən növbəti bir pilləyə - hakimiyyətdə xalqı təmsil edən şəxsə çevrilirdi. Bununla da vəkillik sübut etdi ki, o əslində xalqı məhkəmələrdə deyil, eyni zamanda hər bir yerdə, hətta dövlətin özündə də təmsil etməyi (qorumağı) bacarır. Bununla hansısa bir qaydanı pozmur, lakin bu düşüncənin hakimiyyət tərəfindən nə qədər düzgün bir yanaşma olmadığını tarix tezliklə nümayiş etdirdi. Belə ki, dövlət vəkilliyin xalqın müdafiəsinə can atmasının qarşısını almaq niyyətindən uzaq duraraq, əslində onun marağını, xalqı dövlətə qarşı təmsil etməklə bir növ hakimiyyətə gəlmək istəyi, xalqın pozulmuş hüquqlarının bərpası üçün mövcud şəraitin yaradılmasına görə hakimiyyətdə dəyişiklik etmək istəyinin qarşısını almaq idi.

Vəkillik institutunun çiçəkləndiyi bu dövr uzun zaman davam etmədi, tezliklə hakimiyyət bu uğurun sonunun heç də yaxşı bitmədiyini və vəkillərin hakimiyyətə doğru can atdığını sezib bu təbəqəni hakimiyyətdən sıxışdırıb çıxarmağa (Müəllif qeydi: Belə bir yanaşma tarixin müəyyən mərhələlərində mövcud olmur. Məsələn, Fransada müvəqqəti hökumət zamanı xüsusi vəkillik

təbəqəsi ləğv edilmiş və 2 sentyabr 1790-ci il tarixli Dekretlə, bütün vətəndaşlara məhkəmələrdə vəkil qismində çıxış etmək hüququ verilmişdir. Beləliklə, Fransada həmin zaman istənilən şəxs məhkəmələrdə baxılan cinayət işləri üzrə vəkil qismində iştirak hüququna malik idi. Bu barədə böyük fransız yazıçısı Viktor Hüqo (1802-1885) müəllifi olduğu “93-cü il” (1874) romanında maraqlı bir məlumat vermişdir. Belə ki, hərbi qulluqçu barəsində açılmış cinayət işinə baxılan zaman təqsirləndirilən şəxsə əsgərlər arasından istənilən şəxsi özün vəkil seçmək şansı verilmişdi. Əslində müvəqqəti hökumətin belə bir Dekret qəbul etməsi vətəndaşların hüquqi müdafiə üçün qarşılaşdıqları çətinliyi (maddi və mənəvi) aradan qaldırılması üçün atılan bir addım idi. Lakin bu Dekret uzun zaman qüvvədə qalmağı bacarmadı. Belə ki, I Napoleon 14 dekabr 1810-cu il tarixli Dekreti imzalamaqla 2 sentyabr 1790-ci il tarixli Dekret qüvvədən düşdü. Baxmayaraq ki, I Napoleon belə bir Dekret imzalamışdı, amma o, bu Dekretin tamamilə əleyhinə idi. Məhz Dekret hazırlanarkən o demişdi: “Vəkillər – qiyamçıdır, cinayətdə və xəyanətdə ustadırlar. Nə qədər ki, qılınc əlimdədir, mən heç vaxt belə bir Dekret imzalamayacağam. Mən istərdim elə bir imkan olsun ki, o vəkilin dilini kəssin ki, o, hökumətin əleyhinə danışmış olsun”.) və yenidən vətəndaşlara hüquqi yardım göstərməyə məcbur etdi. Bu münasibətdən sarsılan vəkillik məhz hakimiyyətə qarşı uzun zaman istər özləri, istərsə də müdafiə etdikləri şəxslər üçün mübarizə aparmağa çalışdılar.

Qədim Romada başlanan bu münasibət təbii ki, digər dövlət qurumlarına da yayıldı və getdikcə, zaman irəlilədikcə vəkillik institutu mövqeyini dəyişməyə məcbur oldu; vəkil daha çox müdafiə prinsipini həyata keçirən şəxsə çevrildi.

Orta əsrlər zamanı da vəkilə qarşı istər şəxsi, istərsə də hakimiyyət mövqedən baxış birmənalı olmadı. Belə ki, sözügedən zamanda artıq vəkillik demək olar ki, adət-ənənə (Müəllif qeydi: Aristotelin təliminə görə, adətlər əsasında müəyyən edilmiş qanunlar böyük əhəmiyyətə malikdir və yazılmış qanunlardan daha mühüm olan məsələlərə toxunur (bu barədə bax, Aristotelin şərti və təbii hüquq haqqında təlimlərinə). əsasında deyil, sırf hüquq normaları əsasında fəaliyyət göstərməyə başladı. Başlıcası isə qədim dövrdə vəkilədən başlıca olaraq natiqlik tələb olunurdusa, indiki dövrdə vəkilədən daha çox qanunları bilmək tələb olunurdu. Artıq insanları vəkilin maraqlı və diqqət cəlb edən nitqi deyil, müvafiq mübahisənin həllini tənzimləyən qanunları mükəmməl bilib-bilməməsi maraqlandırır. Sonralar təbii ki, mövcud zaman daxilində mövcud hakimiyyət rejiminə uyğun olaraq onların fəaliyyəti, bu fəaliyyəti həyata keçirmək imkanı verən qanunlar, eləcə də onların özlərini təmsil etmə forması müəyyən dəyişikliklərə məruz qalaraq uzun, lakin asan olmayan bir inkişaf yolu qət etdi. Nəticədə vəkillik fəaliyyəti hökmüranlıq etdiyi geniş sahədən, müəyyən bir sahəyə, daha doğrusu sərhədləri müəyyən edilmiş bir sahəyə keçməyə məcbur oldu. Zaman-zaman “vəkil” məfhumu “ağıllı”, “hörmətli”, “şöhrətli” və s. titullar qazandı, baxmayaraq ki, bunlar arasında ən məşhuru və diqqət cəlb edəni “imkanlı olmaq” (Müəllif qeydi: Bu ifadənin təsdiq edən əlamətlər hətta Qədim Romada, deyimə çevrilmiş “zəngin yaşamaq istəyirsənsə vəkil ol” ifadəsi ilə öz təsdiqini tapmışdır.) oldu. Məhz insanlar imkanlı olmaları, yaxşı yaşamaları üçün hüquqsünas olmaq niyyətinə düşdülər (bəşəriyyət inkişaf etdikcə bu hal öz təsdiqini aydın şəkildə tapmaqdadır). Dahilikdən zənginliyə keçid yolu qət edən hüquqsünaslıq nəticədə zəkadan tam olmasa da, fərqli formada uzaqlaşmağa başladı. Təbii ki, zəkadan uzaqlaşmaq çox şeydən, o cümlədən mədəniyyət və ədəbiyyatdan uzaqlaşmaq idi. Məhz bu, “imkanlı olmaq” prinsipi digərlərinə nisbətdə tezliklə özünü daha qabarıq büruzə verdi ki, bu da istər yaradıcılıqda, istərsə də real həyatda mövcud münasibətdə özünü bütün çılpalığı ilə göstərməyə başladı. Bu qayda sonralarda davam etdi və bəşər övladı vəkil dedikdə ilk əvvəl şüuruna gələn imkanlı, əlçatmayan, seçilən bir insan tipi (Müəllif qeydi: Bu yanaşma hətta ədəbiyyatda da öz təsdiqini tapmışdır. Məsələn, amerika yazıçısı Cerom Devid Selincer (1919-2010) “Çovdarlıqda uçurumdan qoruyan” adlı məşhur əsərində yazırdı: “Vəkil olmaq pis olmazdı, ancaq... Bilirsən, onlar məhz günahsız adamların həyatını xilas eləsəydilər, bu heç də pis olmazdı, ancaq iş ondadır ki, vəkil olandan sonra bu heç adamın yadına düşmür. İş-gücün daha çox pul qazanmaq, bric, qolf oynamaq, maşın almaq, lovğa-lovğa kokteyl içmək, modabazlıq eləmək olur. İkincisi də tutaq ki, vəkil olandan sonra sən həmişə yalnız günahsız adamların həyatını

müdafiə etməklə məşğulsan, onda hardan biləsən ki, bunu nəyin xatirinə eləyirsən. Həqiqətən onların həyatını xilas etmək istədiyinə görəmi, yoxsa özün məşhurlaşmaq, güclü vəkil kimi şan-şöhrət tapmaq naminəmi? Bəlkə, sən də başqaları tək istəyirsən ki, hər dəfə bu andır məhkəmə prosesindən qalib çıxanda lap elə o sarsaq filmlərdəki kimi hamı əlini kürəyinə qoyub səni təbrik eləsin. Necə biləsən ki, sən bununla özünü gözə soxmaq istəmirsən? İş də bundadır ki, bunu heç vaxt anlaya bilməyəcəksən.”

Yaxud braziliya yazıçısı Paulo Koelyo (1947) “Şeytan və senyorita Prim” əsərində yazır ki, “...vəkil tutmaq üçün onun heç vaxt bir yerdə görmədiyi qədər pul lazım olduğu məlum olacaqdı və nəhayət, məhkəməni gözləməyib qızıldan imtina edəcəkdir.”

Həmçinin, dahi hind mütəfəkkiri Rabindranat Taqor (1861-1941) 1892-ci ildə qələmə aldığı bir hekayəsində yazırdı: “O, bilirdi ki, vəkillər görkəmli adamların ləyaqətlərini nəzərə almırlar. Məhkəmə onları camaatın qarşısında təhqir edirlər.”

Bundan başqa ərəb yazıçısı Zunnun Əyyub məşhur “Namus” hekayəsində vəkilin məhkəmə iclasında çıxışını təsvir edirdi: “...Nəhayət vəkil ayağa qalxıb uca səslə namusdan danışmağa başladı. Onun nitqi orta məktəb şagirlərinin bazar ertəsi adi iclaslarda söylədiyi nitqdən az fərqlənirdi.” Daha sonra vəkilin nitqinin əsassızlığı barəsində bunları yazırdı: “...Vəkil öz nitqini bitirib qatilin məşhur qəbilələrdən birinə mənsub olduğunu sübut edən kağızları məhkəməyə təqdim etdi və ona qarşı “qəbilələr haqqında qanunu” tətbiq etməyi tələb etdi. Sonra isə uzun-uzadı mənası mənə qaralıq qalan hansısa maddə və paraqrafları sadaladı. Mən isə qəlbim kədərlə dolu vəziyyətdə məhkəmə zalını tərk etdim.”) formalaşdırdı.

İstər kilsə hakimiyyəti dövründə, istərsə də intibah dövründə bu, qayda zəifləsə də öz qüdrətini saxlamağı bacarırdı. Volter (Müəllif qeydi: Volter (Fransua Mari Arue, 1694-1778), Fransa maarifçisi, filosofu.), Mönteskyö (Müəllif qeydi: Mönteskyö (Şarl Lui Mönteskyö, 1689-1755) Fransa filosofu.) və başqalarının yaradıcılığında bu münasibətlərin necə aydın şəkildə çatdırılması diqqətdən yayınmamışdır. Sonradan müəyyən hüquq sistemlərinin (roman-german və anglo-sakson) (Müəllif qeydi: Türkiyə mülki hüquq sahəsində tanınmış alim, prof. Mustafa Dural həmmüəllifi olduğu “Vərəsəlik hüququ” kitabına yazdığı ön sözdə belə cümlələr işlətməmişdi: “..ölkədaxili hüququmuzuza yavaş-yavaş Anglo-Sakson hüququ hakim olmaqdadır. Bu isə bizim də daxil olduğumuz Avropa hüquq sistemini Anglo-Sakson hüquq məntiqi ilə açıqlamaq mümkün deyildir. Nə var ki, gənc elm adamlarının xarici dil olaraq İngiliscəni tərcih etmələri əlaqəli olaraq bu sonluğu meydana gətirmişdir. Bundan bir an öncə imtina etmək, hüququmuzun mənbəyinə qayıtmaq lazımdır.” Əslində Anglo-Sakson və Roman-German hüquq sistemlərinin fərqli və eyni zamanda da özünəməxsus xüsusiyyətləri mövcuddur ki, bunlar hər iki hüquq sistemini həm inkişafa, həm də fərqliliyə aparır. Məsələn, bəzi hüquq müəlliflərinin qəbul etmədiyi Anglo-Sakson hüquq sistemində mübahisənin həll edilməməsinin qeyri-mümkünlüyü halı mövcud deyildir. Yəni, hüquq sistemi hər bir mübahisənin həllini mümkün hesab edir, əgər mübahisəni tənzimləyən norma və ya təcrübə yoxdursa, o zaman yeni təcrübənin (presidentin) yaranması ilə mübahisə həll olunur. Bu hal Roman-German hüquq sistemində qismən öz həllini tapır. Belə ki, mübahisənin tənzimlənməsində konkret normanın yoxluğu yalnız qanunun və ya hüququn analogiyasından istifadəyə icazə verməklə həllini tapır. Biz Anglo-Sakson deyil, Roman-German hüquq sistemlərinə aid olduğumuzu unutmamalı, onun mövcud qaydalarına əməl etməli və yanaşmanı digər hüquq sahələrində olduğu kimi vəkillikdə də tətbiq etməliyik (bu barədə hazırki yazının “Özünü dərk” hissəsində ətraflı məlumat verilmişdir) formalaşması və inkişafı fonunda vəkillik də müəyyən xüsusiyyətlər üzrə formalaşmağa başladı. Hətta bu formalaşma özünü dərəcədə nümayiş etdirdi ki, buna münasibət bildirmək zəruriliyi yarandı.

ÖZÜNÜ DƏRK

İnsanın ifadə forması özünü dərk etmədən başlayır.

Fəlsəfi baxımdan dərkəlməsi gözlənilən bir hərəkət (davranış forması) dərkətdirən tərəfindən elə bir halda (yəni dərkədcək şəxsin dərkətmə qabiliyyəti nəzərə alınmaqla) çatdırılmalıdır ki, həmin hərəkət (davranış forması) dərkədilən olsun. Bunun üçün dərkətdirən şəxsin özünün dərkətmə qabiliyyəti yüksək səviyyədə olması zəruridir (Müəllif qeydi: Müəllifin təməlini qoyduğu “Dərkətmə fəlsəfəsi” əslində insanın özünü dərkəki ilə yanaşı ətrafının da dərkətməsinin zəruriliyi təbliğ etməkdədir. Dərkətmə fəlsəfəsinə görə, insan (dərkətdirən) onu dinləyən insana fikir bildirmədən öncə onun dərkətmə qabiliyyətinin hansı səviyyədə olduğunu müəyyən etməlidir. Bunun üçün o, insan “dərk edən insan” səviyyəsinə malik olmalı, özünün formalaşdırdığı (bu ifadə malik olduğundan öncə əldə etdiyi ifadəsinin birgə fəaliyyəti nəticəsində formalaşmanı nəzərdə tutur) dərkətmə gücü ilə qarşısındakı insanı “dərk etmək gücünün hansı səviyyədə olması” üçün onun hansısa bir özünü ifadə hərəkəti vasitəsilə onun şüuruna daxil olmalı, onun dərkətmə gücünü müəyyən etməli (bunun üçün onun dərkətmə gücü kifayət qədər olmalıdır) yenidən onu tərək etməli və özünü ona dərkətdirməyə hazırlamalıdır. Bundan sonra insan (dərkətdirən) insanın (dərkədən) anlayacağı tərzdə özünü ifadə etməlidir (lakin dərkətdirməyə çalışan şəxsin hərəkəti üçüncü şəxslər tərəfindən iki mənada dərk olunmalıdır, birincisi, onlar dərkəlməni dərk etməlidirlər, ikincisi, onlar dərk etməyə çalışan insanı olduğu kimi deyil, dərkətməyə çalışan insana çevrildiyini dərk etməlidirlər), yəni ifadə elə bir tərzdə olmalıdır ki, burada digər insan (müşayidədən) dərkətdirənin ifadəsindən anlamalıdır ki, onun ifadə tərzini məhz ikinci insanın (dərkədən) başa düşülməsi üçündür. Əslində “dərkətmə fəlsəfəsi” bununla bitmir, tamam başqa dördüncü insan (təsviredən) bu hadisələrə inanmalı və elə təsvir etməlidir ki, burada istər birinci insan (dərkətdirən), istər ikinci insan (dərkədən), istərsə də üçüncü insan (təsviredən) bütün olanları dərkətmə gücündədirlər, yəni onların şüurunda görünməz dərkətmə bağlılığı mövcuddur və onlar bir-birini dərk edirlər.

Əslində müəllif bu fəlsəfəsi ilə oxucuya çatdırır ki, istənilən özünü ifadə forması dərkədlməyə söykənməlidir, əgər onun dərkəki mümkün deyilsə, o zaman onun ifadəsi də əhəmiyyətli və əlçatımlı deyil.).

Hüquq və vəzifənin dərkədilənliyi insanın nəzəri biliyinin kifayət qədər olması ilə əlaqələndirmək doğru deyildir, bunun üçün şəxsin yetərincə nəzəri biliyi olmaya bilər (burada bilik dedikdə, hüquq və vəzifənin mahiyyətini anladan normativ hüquqi akt və ya onun norması nəzərdə tutulur); başlıcası şəxsin təcrübi biliyə malik olmasıdır (Müəllif qeydi: Müəllif kimi hesab edirəm ki, ümumilikdə mənəbə dedikdə, nəzəri və təcrübi ilə yanaşı şüur da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yəni fikrimcə mənəbə - nəzəri, təcrübi və şüur olmaqla üç əsas hissədən ibarət olur. Belə bir yanaşmanın ilk dəfə irəli sürüldüyünü nəzərə alaraq bildirim ki, şüur əsasında yaranan ideya yazıya çevrilirsə nəzəri, hərəkətə çevrilirsə təcrübi olur. Burada ideyanın bitmə anına (yazılma, yaxud hərəkət) qədər olan müddət və proses şüur mərhələsinə aiddir. Bu mərhələ nəticəsində insan mövcud zaman daxilində baş verənlərə nəzəri və təcrübi mövqedən yox, şüuri mövqedən yanaşaraq bir çıxış yolu (özünü ifadə yolu) əldə edir.). Burada əsas hərəkət kimi təcrübənin nəzəriyyənin metodları əsasında formalaşması və daha çox onun müəyyənləşdirdiyi formada həyata keçirilməsidir.

Gəldiyimiz nəticə zaman və şüur (Müəllif qeydi: Böyük fransız mütəfəkkiri Jan Pol Sartr (1905-1980) hesab edirdi ki, “sadəcə şüur – “xalis şüur” yoxdur, bizi əhatə edən xarici aləm, bizim əhatəmizdə olan əşyaları dərkətmə var. İnsanlar öz fəaliyyətləri və əməllərinə görə özləri qarşısında cavabdehlik daşımalıdırlar. Fəaliyyətin hər bir növü isə insanların özlərinə hesabat verib-verməməsindən asılı olmayaraq müəyyən dəyərlər daşımalıdır.” Bu, dəyərlərdən başlıcası nitq və onun mədəniyyətidir. Məsələn, ingilis yazıçısı Uliyam Qoldinq (1911-1993) “Varislər” romanında qədim insanın (neandertal adamın) nəyin doğru, nəyin yanlış olmasını ayırd etmə düşüncəsini “başımın içində görmə” kimi qiymətləndirirdi. Belə ki, qədim insan tirdən körpü kimi istifadə etmənin mümkünlüyünə əmin olduğunu belə təsvir edirdi: “mən başımın içində bunu görürəm”. Qoldinq neandertal insanın düşüncə (qavrayış və fikirləşmə) tərzini özünəxas formada ifadə edirdi, məsələn, neandertal insan nəsə bir şey fikirləşəndə deyirdi: “mən başımın içində görürəm”.

Əgər onun həmsöhbəti “mən başımın içində görürəm” deyib nəyisə təsvir eləyirdisə, amma o, bununla razılaşırdısa deyirdi: “mən belə görmürəm”.) məhfumlarının necə və hansı yönə dəyişməsinə əyani sübutdur. Əslində bunlar tamam fərqli mahiyyət kəsb edən anlayışlar olsa da, onları birləşdirən bir ortaq nöqtə var – istək. Təbii ki, bu istək insana kim olduğunu ilk öncə özünə aydınlatmalı, daha sonra onu başqalarına təqdim etməlidir.

Özünü dərk Sokratdan (Müəllif qeydi: Sokrat (e.ə. 471-399) yunan filosofu. “Özünü dərk et!” Sokratı saatlarca düşünməyə vadar edən bu söz bir Apollon məbədinin girişində yazılmışdır. Özünü dərk etməyə çalışan Sokrat saatlarca durduğu yerdən tərpənməmiş, insanı, daha doğrusu öz timsalında insanı dərk etməyə çalışmışdır.) başlayaraq dünya filosoflarının müxtəlif səpkili əsərlərində insanların şüurunda müəyyən mövqedən yanaşıaraq öz təsirlərini qoymuşdur.

Doğru zamanda və doğru şüurla yaşamaq insandan asılı deyil, lakin bu, mümkünsüz də deyil, insan bu istəyi naminə çox əziyyət çəkməlidir. Belə ki, daşdığı peşədən asılı olmayaraq, şəxs ilk öncə “insan” (Müəllif qeydi: “Bir dəfə qərribə hərəkətlərinə görə bir polis məmuru alman irrasional filosofu Şopenhauerə yaxınlaşıb “Sən kimsən?” – deyər kobud tərzdə soruşdu. Şopenhauer məmuru təpədən-dırnağacan süzür. “Əgər bu suala cavab tapmaqda kömək etsəniz, sizə ömrümün axırınacan minnətdar olacağam” – filosof cavab verir”.) olmalı və insanlığa nümunə kimi tanınmalıdır. Bu, bəşəri fəlsəfə deyil, bu ümumqəbul olunmuş bir qayda, nə də ki, hansısa bir adət-ənənə deyil, bu özünüdərkdir (Müəllif qeydi: Spenser nəzəriyyəsinin tərəfdarları insanın dərkolunanlığını sübuta yetirərək bildirirdilər ki “dərkolunmayandan başqa Tanrı yoxdur, Spenser isə onun peyğəmbəridir”. Məhz bu sözün qüdrətini tərəfdarlardan biri qəbul etməyərək inkarını tapmağa çalışmış, lakin bu, onun vaxtsız ölümünə səbəb olmuşdur.).

İnsan, yalnız reallığı özündə daşıyan insan, özünü, yoxsa həqiqəti dərk etməyin zəruriliyini aşkara çıxartmaq üçün dərkolunacaq varlığın dərkolunan olub-olmaması anlamından kənar onun dərkolunanlığının mövcudluğuna əmin olmalıdır. Bu hal, onun dərkolunacaq varlığın dərk olunma bilmə səviyyəsində tədqiqi deyil, insanın bunun üçün dərkolunma qüdrətinin malik olmasını təzahür edir.

İnsanın özünü, yaxud həqiqəti dərk etməsi ona nə verir, yaxud nə verə bilər?! Dini baxışdan həqiqətin dərki, fəlsəfi baxımdan insanın dərkinin əlçatımlılığı, yaxud buna doğru uzanıb gedən yolun sonu, əslində nəyin başlanğıcıdır. Yəni, bəşər övladı nəticəni öncədən dərk etmədən nəticəyə doğru dərk etmə həyata keçirməli, nəticədən maraqlı olmamalıdır. Yaxud əksinə, dərkolunanlıq sirri bir boşluğun sonuna çatmağa xərclənən bir zaman olmalıdır, sadəcə bir zaman.

İnsan həqiqətə nisbətdə kiçik anlama malikdir, yəni insan həqiqətin bir hissəsidir, lakin ayrılıqda bir hissəni dərk etmədən, ümumi bütövlüyü dərk etmək nəinki çətin, ümumiyyətlə, mümkünsüzdür. Bu səbəbdən həqiqəti dərk etmədən öncə insanı (özünü) həqiqət kimi dərk etmək lazımdır (reallığı reallıq kimi). İnsanı həqiqət kimi dərk etdikdən sonra onun yolu ilə həqiqətin özünü hissə-hissə dərk etmək mümkündür (Müəllif qeydi: Rəvayətə görə İsa edamdan az öncə əvvəl ətrafında olan insanlara “Həqiqəti dərk elə, həqiqət səni azadlığa çıxaracaq” demişdir. Dərk olunan həqiqi olmalıdır, İsa əslində bunu ifadə edib, yəni insanın dərk etməyə çalışdığı varlıq həqiqi olmalıdır, məhz bu səbəbdən mi, Spenser tərəfdarları Tanrını dərkolunmayan (həqiqi olmayan) hesab edirdilər?! Xronoloji ardıcılığa nəzər salsaq, ilk öncə insanlar Tanrının şərəfinə inşa etdikləri məbədə girməmişdən öncə, insana kim olduğunu bildirmək istədilər, yəni özünü tanımasını, daha sonra həqiqətin dərk olunmasının vacibliyini (lakin mümkünliyünü deyil) İsa dedi, insana reallığı anlamağın vacib olduğunu bildirdi, sonra insanlar dərkolunmayan yalnız Tanrıya məxsus olduğunu güman etdilər. Beləliklə, dərkolunmayan yalnız Tanrıdır, onu dərk etməyə çalışmaq, sadəcə, vaxt itirməkdir, həqiqəti istədiyini kimi deyil olduğu kimi dərk etməlisən, bu sənə kim olmağında yardımçı olacaq və nəhayət, özünü dərk etməlisən, bu sənə Tanrı evinə girən zaman (günahların bağışlanması, arzuların gerçəkləşməsini istəmək üçün) vacibdir.), yetər ki, dərk etmək istəyən bunun dərkolunanlığına şübhə etməsin. Əslində özünüdərkini mövcudluğunun danılmazlığı həqiqətin dərkinin şübhəli olmasını aradan qaldırmağa xidmət edir.

NİTQ VƏ ONUN FORMALARI

Vəkilin istər qanunlar, istərsə də əxlaq çərçivəsində necə formalaşmasına baxmayaraq, onun özünü ifadə forması mövcuddur ki, bu formada başlıca yeri nitq tutur. Digər sahələr üçün nəzərdə tutulan davranış qaydalarından fərqli olaraq Əsasnamədə nitqlə bağlı xüsusi bir müddəa nəzərə tutulmur, lakin bu, heç də vəkilə nitq sərbəstliyi, istədiyi nitq üslubu seçimi vermək anlamına gəlmir. Belə ki, Əsasnamə dolayısıyla müəyyən qaydalar müəyyən edir ki, bu qaydalara əməl olunması mərhələsi elə nitqdən başlayır. Məsələn, Əsasnamənin 8.2-ci maddəsinə əsasən, vəkil insanların hüquq və azadlıqlarını, qanuni maraqlarını pozan, onların şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzun ləkələyə biləcək hərəkətlərə (və ya hərəkətsizliyə) yol verməməlidir.

Əslində Əsasnamə bir qədər vəkilin nitqinin sərhədlərini müəyyən etmiş olur. Diqqət yetirsək görürük ki, Əsasnamənin 3.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, vəkillərin davranışı qanunvericiliklə ona verilmiş hüquqların həyata keçirilməsi və vəzifələrinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar fəaliyyətdir.

Beləliklə, anlaşılan odur ki, vəkilin nitqi ona aid hüquqların həyata keçirilməsi və vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olmalıdır, kənara çıxması nəzərdə tutulmur.

Vəkilin nitqinin onun hüququ, yaxud vəzifəsi olması barədə nəzəriyyədə müəyyən fikir ayrılığının olması ləyaqətli düşüncədir. Nəzərə alsaq ki, vəkilin nitq söyləməsi onun prosessual hüququdur (vəzifəsidir) o zaman daha geniş prosessual hüquq (vəzifə) müəyyən edən normativ hüquqi akt kimi CPM-i (Müəllif qeydi: Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi nəzərdə tutulur.) götürməliyik. CPM-in 92.9.14-cü maddəsinə əsasən, birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında nitq və replika söyləmək, kassasiya məhkəməsində isə baxılan məsələ üzrə çıxış etmək müdafiəçinin hüququdur. Həmçinin CPM-in 92.11.2-ci maddəsinə əsasən, cinayət prosesini həyata keçirən orqana müdafiəçi səlahiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etmək, cinayət mühakimə icraatı zamanı vəkil etikasına riayət etmək müdafiəçi vəzifələrini yerinə yetirməlidir.

Həmçinin vəkilin nitqi məhkəmədə və məhkəmədən kənar olmaqla müxtəlif məkan və zaman daşıyıcıları var, hər bir halda onun danışıqı məhz ona şəxsə hüquqi yardım göstərilməsi vəzifəsi həvalə olunduqdan sonra həyata keçdiyindən biz onun danışıqını məhz onun vəzifəsi kimi qiymətləndirməliyik.

Beləliklə, buradan aydın olur ki, vəkilin cinayət mühakimə icraatı zamanı vəkil etikasına riayət etməsi onun vəzifəsidir, nəzərə alsaq ki, vəkilin nitqi də onun etikasının bir hissəsidir, o zaman belə aydın olur ki, vəkilin nitqi əslində onun bir vəzifəsidir.

Nitqin bir davranış forması kimi mədəniyyəti onun nəzakətli, diqqətli və səbirli olmasındadır. Məhz vəkil bütün şəxslərə münasibətdə nəzakətli, diqqətli və səbirli olmalıdır (Müəllif qeydi: Bax: Əsasnamənin 9-cu maddəsinə.).

Nəzakətli dedikdə, şəxsin digər şəxslərə qarşı xüsusi diqqət və hörmətlə münasibətdə olması anlaşılır.

Şəxsin digər şəxslərə qarşı fikir cəmləmə və dinləmə kimi xüsusi metodlardan istifadə edərək onun hər bir hərəkət və hərəkətsizliyini nəzərdə saxlaması və anında münasibət bildirməsi onun diqqətli olması anlamına gəlir.

Səbirli olmaq isə, şəxsin zaman və məkan baxımından, fərq qoymadan digər şəxslərə qarşı hörmət və diqqət nümayiş etdirməklə onun hərəkət və hərəkətsizliyini sonadək dinləməsi və mane olmamasından ibarətdir.

Nitq davranışının bir forması olmağına baxmayaraq Əsasnamədə ona aid hər hansı bir müddəanın olmaması, yaxud nəzərdə tutulmamasına dair münasibət bildirməyə gəlincə, bunu bir pozuntu kimi qiymətləndirmək niyyətimiz yoxdur (zatən, nitq davranışının bir forması olduğunu yuxarıda qeyd etmişik, davranışa aid edilən qaydalar isə bir növ onun formalarına da aiddir), sadəcə nitqlə bağlı hər hansı bir və ya bir neçə müddəanın Əsasnamədə nəzərdə tutulması halı hesab edirik ki, daha qənaətbəxş olardı.

Bundan başqa nəzərə alsaq ki, hüquq aləmində vəkilin nitqinin onun hüquq, yaxud vəzifəsi olması barədə kifayət qədər fikir ayrılığı mövcuddur, o zaman bununla bağlı hər hansı bir müddəanın Əsasnamədə deyil prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğu aydın olar, lakin biz vəkil nitqi deyində nəyi nəzərdə tutduğumuzu ifadə edərkən bildirməliyik ki, vəkil nitqi qanunvericilikdə yalnız cinayət mühakimə icraatının məhkəmə hissəsində nəzərdə tutulmuşdur, ancaq biz bu münasibətlə razılaşa bilmərik, çünki, nitq dedikdə danışıq nəzərdə tutulur ki, buradan da belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, əslində vəkilin bütün danışığı onun nitqidir. Təqdim etdiyim bu yazıda da biz vəkil nitqinin müvafiq qanunauyunluqlarını araşdırmaqla əslində vəkilin danışıq mədəniyyətini çözməyə çalışmışıq.

Nitq, insanların ünsiyyət qurmaq, daha doğrusu insanın özünü və düşüncəsini ifadə etmək üçün istifadə etdiyi bir üsuldur (Müəllif qeydi: Nitq dillə möhkəm bağlılıq təşkil edir ki, burada semantika elminin təsiri əvəzsizdir. Semantika – dilçiliyin, sözlərin, ifadələri mənalarından və onların dəyişilməsindən bəhs edən şöbəsidir.).

Həmçinin, nitq, insanın başqalarına özünü iradə ifadəsini bildiren bir üsuldur. Bu üsul, başlıca olaraq danışıq tərzini ifadə etməklə, bəzən özünü susmaqla (qismən hərəkətsizliklə) təzahür edir.

Nəzəriyyədə əksər müəlliflər nitqin 3 hissədən ibarət olması fikrini əsas götürürlər:

1. Mənimləmə nitqi;

2. Nitqin tələffüsü;

3. Daxili hiss (Müəllif qeydi: Əlavə və ətraflı məlumat üçün bax: S.Mustafayeva. Nitqin inkişafı.

Dərs vəsaiti. Ali məktəblərdə xarici tələbələr üzrə hazırlıq kursu üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bakı, 2011, 269 səhifə.).

İstinad olunan müəlliflərin yanaşmalarına hörmət aşılaraq göstərilən hissələrə hər hansı bir münasibət bildirmədən, məhz vəkilin nitqi ilə bağlı öz nəzəriyyəimizi irəli sürmək niyyətindəyik.

Əsasnamənin 8.2-ci maddəsinə əsasən vəkil insanların hüquq və azadlıqlarını, qanuni maraqlarını pozan, onların şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzunu ləkələyə biləcək hərəkətlərə (və ya hərəkətsizliyə) yer verməməlidir. Biz nitqin və nitq mədəniyyətinin nəzəri baxımından təhlil etmək niyyətində deyilik, sadəcə vəkilliklə bağlı nitqin təcrübi baxışın müəyyən prizmadan təsvirini və şərhini vermək niyyətindəyik. Lakin buna baxmayaraq araşdırma mövzusunun sistem şəkildə müəyyən etmək kimi niyyətimizdə mövcuddur.

Beləliklə, nitqin formalarına aiddir:

1. Hərəkət;

2. Hərəkətsizlik.

Hərəkət

Nitqin hərəkətli forması danışıqdır (Müəllif qeydi: Əslində hərəkətli nitqə danışıqdan başqa müəyyən hərəkətlər (jestlər və s.) də daxildir. Lakin bu cür hərəkətlərin sırf nitq baxımından təhlilini vermək bir qədər məqsədmüvafiq deyildir. Bu səbəbdən hərəkətli nitqin bu hissəsini hazırkı yazıda münasibət bildirmək fikrində deyiləm.), yəni sözdən ibarətdir (Müəllif qeydi: Çili ədibi Pablo Nerudanın (1904-1973) söz barəsində işlətdiyi cümlələr öz əhəmiyyət gücünə görə olduqca dəyərli hesab olunur. Ədib yazırdı: “...Nə deyirlər desinlər, dünyadakı hər şey – bəli, bəli, məhz hər şey elə sözdür. Söz mahniyə dönə bilir, söz fəzaya qalxıb yerə enə bilir... Mən onların qarşısında baş əyirəm...”). İnsan danışmaqla (hərəkətlə) özünü bir canlı varlıq kimi nəyə qadir olduğunu və nəyi bacardığını ətrafına bildirmək istəyir. Bunun üçün o, nitqi mədəni bir forma kimi qəbul edərək onun xüsusiyyətlərindən yalnız mədəni bir şəkildə istifadə etməlidir. Daha doğrusu edərsə, o zaman onun nitqi daha əhəmiyyətli, daha mənalı olar ki, bununla da istədiyinə daha tez və düzgün çatar.

Hərəkətli nitq insanı ifadəni danışmaqla biruzə verir. Belə ki, şəxs fikrini və münasibətini ifadə etmək üçün mütləq hərəkət etməli və bunun üçün müvafiq olaraq danışmalı, müəyyən sözlərdən (söz yığınınından) istifadə etməlidir.

Hərəkətli nitq olduqca məsuliyyətli və ehtiyatlı bir münasibətdir. Yəni şəxs istənilən zaman deyil, zamanı şüurlu şəkildə müəyyən etməklə danışıb-danışmamasını, eyni zamanda hansı danışıq tərzini seçməsinə müəyyən etməlidir. Belə ki, vəkil danışmaq lazım olanda susmamalı, susmaq lazım

olanda susmamalı, susmaq lazım olanda danışmamalıdır. Bax, bu, olduqca zəruri məsələdir. Doğrudanda bir insan kimi vəkilin danışmaq, yaxud susma zamanının müəyyən edilməsi öncədən mümkün deyil, yaxud öncədən mümkün olması olduqca çətinidir. Bunlar vəkilə hüquq kimi verilsə də, lakin vəkil bunu, hüququ olmaqla yanaşı vəzifəsi kimi də qəbul etsə daha məqsədemüvafiq olardı (Müəllif qeydi: Bu məsələnin olduqca vacib və zəruri olduğu ilə bağlı amerika yazıçısı Çarlz Bukovski (1920-1994) deyirdi: “Biz, danışmaq lazım olanda susuruqsa, sonradan peşman oluruq, susmaq lazım olanda danışırıqsa, sonradan məhv oluruq”).

Vəkil nəinki məhkəmə iclasında, hətta məhkəmə iclasından kənarında hər hansı bir hüquqi xidməti həyata keçirərkən fikrini tələsmədən, çəkinmədən, gecikdirmədən, düşünülmüş və nəticələnmiş bir şəkildə bildirməlidir (Müəllif qeydi: Amerika yazarı Penelopa Cillit “Sürgün” hekayəsində olduqca ibrətamiz sözlər qələmə almışdı: “Vacib deyil ki, çox danışasan, yaxud çox şey eləyəsən, əsas odur ki, nə danışdığını və elədiyini biləsən, hər bir sözünü, hərəkətini səylə ölçüb-biçəsən.”).

Vəkil nitqi ilə ətrafdakılara özünün nəyə qadir olduğunu bildirmək əvəzinə, ətrafdakıların başa düşəcəyi tərzdə özünü onlara tanıtdırmalıdır (Müəllif qeydi: Bu başlıca hərəkət özünü barəsində “Özünü dərk” hissəsində söhbət açdığımız “Özünüdərk fəlsəfəsi”nin mədəni aspektlərində tapır.). Əgər ətrafdakı insanlar müxtəlif şüur, dünyagörüşü səviyyəsinə malikdirlərsə və bu, açıq-aydın vəkilə məlumdursa, o zaman natiq kimi ortaq düşüncə tərzinə xidmət edən bir nitq söyləməlidir (hərəkət etməlidir).

Beləliklə, vəkil fikrini özünə aydın və rahat şəkildə deyil, ətrafdakılara aydın və rahat olacaq şəkildə bildirməlidir.

Nobel ödüllü Tomas Eliot (1888-1965) digər Nobel ödüllü Redyar Kiplinqin (1865-1936) yaradıcılığı tənqid olunduğu dövrlərdə onu qızğın müdafiə edərək deyirdi: “...Kiplinqin əsas keyfiyyəti “İnsanları başa düşməyə” məcbur etmək olmuşdur.” Sözü və şüurun misilsiz qüdrəti bucağından baxaraq müəllifin insan şüurunun necə aliliklə qiymətləndirilməsi göz önündədir. Bəli, söz qüdrəti barədə xüsusi fikirlər irəli sürmüş və demək olar ki, sözün qüdrətini yüksək bir pilləyə qaldıran Nizami (Müəllif qeydi: Azərbaycanın böyük ədibi Nizami Gəncəvi (1141-1209) nəzərdə tutulur.) yaradıcılığına nəzər yetirəndə bunu aydın müəyyən etmək olur ki, söz insanı nəinki başa düşməyə, hətta onu dəyişməyə və inkişafa qadir olan bir vasitədir.

İnsanları başa düşməyə “məcbur etmək”, insanları düşünməyə “məcbur etmək”lə eyni anlam kəsb etmir, burada başlıca məqsəd insanın düşünməsi deyil, onun başa düşməsidir. Yəni insan istədiyi an nitqin təsiri ilə düşünməyə məcbur ola bilər, lakin bu hələ o demək deyil ki, insan onu düşünməyə məcbur edən nitqin nə demək istədiyini anlamışdır. Burada təbii ki, insanın başa düşməsi vacib olduğundan onun düşünməklə yanaşı eyni zamanda dərk etməsi olduqca zəruridir. Bunun üçün də nitqin hərəkətli forması olan danışmaq zamanı sözün qüdrətindən istifadə etmək lazımdır.

Vəkil nitq zamanı dəqiq və düzgün danışmalı, əsassız və şübhə doğuran ifadələrə yol verməməli, dinləyicilərdə pis aura yaradan sözlərdən istifadə etməməlidir. Həmçinin danışan zaman boşboğazlıq (Müəllif qeydi: L.Qrossman yazır ki, böyük rus yazıçısı F.M.Dostoyevski (1821-1881) Fransada olarkən dövrü üçün maraqlı olan bir məhkəmə prosesində məşhur vəkil Jül Favrin (1809-1880, 1870-ci il müvəqqəti hökumətinin başçısı olmuşdur) çıxışını dinləməli olmuşdur. Bu, melodramatizm və dərin təsir oymaq aludəsi olan yüksək və coşqun üslub naqqalı idi. Dostoyevski bu fransız tribuna ustasının xüsusi təmtəraqlı manerasını çox gözəl ifadə edərək, onun metafonik və ahəngli üslubunu tutarlı və gülməli şəkildə təqlid etmişdir (bax: L.Qrossman. Dostoyevski. “Gənclik” nəşriyyatı. Bakı, 1972. Səhifə 258) etməməli, gülüş hədəfinə çevriləcək hər hansı bir hərəkətə yol verməməlidir.

Vəkil üçün başlıca mədəni davranışlardan biri də insanları alçatmamaqdır. Yəni vəkil, özünü ifadə edən şəxsi ifadə tərzini (hər cür ifadə tərzini) hörmətlə qarşılamalı, əsla gülməməli (Müəllif qeydi: Spinoza (1632-1677) yazırdı: “Mən həmişə çalışırdım ki, insan hərəkətlərinə gülməyim, onlardan mütəəsir olmayım və onları lənətləməyim, əksinə dərk edim”), mane olmamalı və ən əsası

onların ifadə tərzini aşağı səviyyədə olduğunu nümayiş etdirən hər hansı bir hərəkətə yol verməməlidir. Sadəcə onları hörmətlə dinləməli və atacağı addımın nədən ibarət olmasını, eləcə də söyləməyi sözün nədən ibarət olmasını müəyyənləşdirməlidir.

Hərəkətsizlik

Nitqin hərəkətsizlik forması iki hissədən ibarətdir:

1. Dinləmə;
2. Qiymətləndirmə.

Dinləmə

Dinləmə mərhələsi elə bir vacib mərhələdir ki, bu mərhələdə vəkilin əldə etdikləri onun bütün çıxışını (özünü ifadəni) büsbütün dəyişə, yaxud zənginləşdirə bilər. Bunun üçün vəkildən yalnızca nitq söyləyənləri (özünü ifadə edənləri) rahat və diqqətli şəkildə dinləmək (Müəllif qeydi: Dahi Höte (1749-1832) əski yunan təfəkkürünə əsaslanaraq "Sənətkarın işi danışmaq yox, yaratmaqdır" deyirdi. Bu, mövqedən çıxış edən Ernest Heminquey (1891-1966) isə "Yaxşı yazıçı danışmaqdan çox yazmağa üstünlük verməlidir" ideyasını irəli sürmüşdü. İstər sənətkar, istərsə yazıçı yaradıcı insan təbəqəsinə aid olduqları üçün təbii ki, onların yaratdıqlarında daha çox fayda var. Lakin vəkil həm yazıçıdan, həm də sənətkardan bir qədər fərqlənir, bu baxımdan ifadəni bir qədər yumuşaltmaq lazımdır. Beləliklə, vəkilə gəlincə hesab edirik ki, vəkilin vəzifəsi xidmət göstərməkdən ibarətdir, ona görə də, vəkil çox danışmaqdan, çox xidmət göstərməlidir.) tələb olunur. Lakin bu dinləmə müəyyən bir müddətə qədər (qiymətləndirməyə başlamaya qədər) davam etməli, əsassız olaraq uzadılmasına imkan verməməlidir.

Dinləyən zaman, nitq söyləyənin nitqini kəsmək hər hansı bir ifadəni bildirən (göstərən) hərəkətləri (əl, baş və s.) etmək nitq mədəniyyətindən kənar bir hərəkət olmaqla yanaşı vəkilə qəbul edilən informasiyanı düzgün və ətraflı qiymətləndirməyə mane olur.

Prosessin digər iştirakçısının nitqini dinlərkən zəruri hesab olunan məlumatları qeyd etməli, əgər bu məlumatlar tam aydın deyilsə, yaxud natamam verilmişsə o zaman nitq bitəndən sonra müvafiq suallar verməli, məlumatı dolğunlaşdırmaq və dəqiqləşdirmək zəruridir.

Biz dinləməni sakit ünsiyyət də adlandırma bilərik (Müəllif qeydi: Burada ispan ədibi Xuan Ximenesin (1881-1958) "Sükut bülbülün oxumasından da yaxşıdır" ifadəsinin nə dərəcədə düzgün olmasını irəli sürmək niyyətindəyik.). Əslində sakit ünsiyyət Hüqo Qrotsinin (1583-1645) təbii hüquq təliminə əsaslanır. Belə ki, təlimə görə təbii hüququn mənbəyi insan idrakıdır, burada insanın digər insanlarla sakit ünsiyyətə can atması əsasdır.

Qiymətləndirmə

Nitqin təsirli və cəlbədicisi olması onun dinləyiciləri özünü dinlətdirmək qabiliyyətinə malik olması deyil (baxmayaraq ki, bu xüsusi şərtin olması nitq mədəniyyətinin dinləmə mərhələsi üçün olduqca vacibdir), onun dinləyicini düşündürməyə malik olmasıdır. Çünki düşündürücü nitq ilk öncə dinləyiciyə fikrini aydınlaşdırmaq, qətiləşdirmək, yaxud meydana gətirmək kimi bir seçimlə üz-üzə qoyur ki, bu bir növ nitq sahibinə öz nitqini rahat şəkildə çatdırmaq üçün bir zəmin yaradır.

Düşündürücü qabiliyyətə malik nitq tək nəzəri cəhətdən nitqin (dilin) forma və qaydalarına uyğunluqla ifadə olunması ilə bitmir, burada başlıca xüsusiyyətlərdən biri nitqin fikri ifadə olunan mövzunun sistem şəkildə qanunlaşdırılməsindən (qanun, normativ hüquqi akt və s.) istinadla gətirilməsi və bu istinada şəxsin mövqeyi və bu istinada hazırkı nitqin nə dərəcədə əsaslı olub-olmaması münasibətidir.

Məhz vəkilin nitqinin düşündürücü amilə malik olması nitqin məntiqi və fəlsəfi əsaslara əsaslanmasıdır. Bu əsasa görə vəkilliyə qəbulla bağlı keçirilən imtahanda namizəd qanunvericiliklə yanaşı məntiqdən də test imtahanı verilməsi nəzərdə tutulub. Ümumilikdə belə bir qaydanın mövcudluğu qənaətbəxş hesab olunan bir hərəkətdir, lakin vəkilliyə namizəd olan şəxsin məntiqi bilikləri ilə yanaşı fəlsəfi biliklərinin də yoxlanması daha məqsədmüvafiqdir. Belə olan halda bizim qənaətbəxş hesab etdiyimiz hərəkət daha məqsədmüvafiq hesab olunmaq niyyətindən yararlanacaqdır.

Təbii ki, qiymətləndirmə üçün məlumatın dəqiq və ətraflı qəbulu vacibdir və bunun üçün sakit

ünsiyyət qaçılmazdır. Burada sakitlik başlıca şərtidir. Sakitlik əslində vəkilə fikrini və diqqətini cəmləməyə, olanları olduğu kimi və düzgün qəbul etməyə, qiymətləndirmək üçün şüura bütöv və istisnasız ötürməyə yardımçı olur.

Beləliklə, nitqin bir forması olan hərəkətsizlik dinləmə və qiymətləndirmə əsasında hərəkətdən öncə, yaxud hərəkətdən sonra hərəkətin düzgün olub-olmamasını qiymətləndirmək, eləcə də ediləcək hərəkətin nədən ibarət olmasını müəyyən etməklə ifadə olunur.

Vəkil köməkçiləri və vəkilliyə namizəd şəxslərə münasibət

“Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunun 8-1-ci maddəsinin I bəndinə əsasən, ali hüquq təhsilli Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı vəkilin köməkçisi ola bilər. Həmçinin sözügedən maddənin IV bəndinə görə, vəkilin köməkçisi vəkillik sirrini qorumaq, habelə vəkillərin davranış qaydalarına riayət etməlidir.

Normativ hüquqi aktın sözügedən normasının məzmunundan aydın olur ki, vəkil köməkçisinin “Vəkillərin davranış qaydaları haqqında” Əsasnamənin tələblərinə əməl etməsi onun vəzifəsidir. Bu səbəbdən hazırkı yazıda vəkillə bağlı apardığımız araşdırma və irəli sürdüyümüz münasibət eyni zamanda vəkil köməkçilərinə də şamil edilməlidir.

Göstərdiklərimiz vəkilliyə namizəd şəxslərə münasibətdə bir qədər fərqli mövqeyə malikdir. Baxmayaraq ki, vəkilliyə namizəd şəxslər başqa-başqa vəzifələr daşıyırlar və onlardan əksəriyyətinin sahəvi etik davranış qaydaları mövcuddur. Onların istəklərinin gələcəkdə vəkillik sahəsi olması onların azad iradə ifadələri bildirməkləri əsasında müəyyən olunmuşdur. Belə olan təqdirdə həmin namizədlər vəkilliyə məxsus etik davranış qaydalarından fərqli olaraq xüsusi, məhz vəkil olmaq üçün keçirilən müsahibədə məhz vəkil üçün müəyyən edilmiş nitq mədəniyyətindən yüksək səviyyədə istifadə etməlidirlər. Onların bu davranışı gələcəkdə onların vəkil kimi qəbul olunması, eləcə də bir vəkil kimi formalaşmasına müsbət təsir göstərəcəyi danılmazdır. Hər bir namizəd unutmamalıdır ki, daşdıqları vəzifədən və onun məsuliyyətindən asılı olmayaraq onun vəkil adını qazanmaq üçün yüksək hüquqi biliyə malik olması ilə yanaşı mədəni keyfiyyətlərə (ünsiyyət və s.) də malik olması mütləqdir.

NİTQ MƏDƏNİYYƏTİ

Nitq mədəniyyəti dedikdə, nitqin mövcudluğu və inkişafı üçün dildən ünsiyyət vasitəsi kimi müəyyən edilmiş istifadə qaydaları başa düşülür (Müəllif qeydi: Əlavə və ətraflı məlumat üçün bax: Gülsəda Quluqızı. Nitq mədəniyyəti. Nitqin yığcamlığı üzərində iş. “Təhsil problemləri”. Bakı, 2014; Abdullayev N.Ə. Nitq mədəniyyətinin əsasları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2013; Hüseyinov S.S. Nitq mədəniyyəti (dərslük). Bakı, “Yazıcı” nəşriyyatı, 2010.). Bu istifadə qaydalarına düzgün və dəqiq müraciət nəticəsində şəxs həm nitqi (nitqini), həm mədəniyyətini, həm də nitq mədəniyyətini nümayiş etdirmiş olur. Təbii ki, burada nitqin bir mədəniyyət forması kimi təbliği başlıca yer tutur, lakin unutmamaq lazımdır ki, məhz hərəkətin (yaxud hərəkətsizliyin) mədəni bir formaya salınması müəyyən olunmuş qaydalara riayət etməklə yanaşı, şəxsin zaman və məkan şəraitində mövcud və ağılabatan davranış formasından müəyyən və istifadə etməsi olduqca mühümdür. Belə bir mühümlülük nitqin mədəni forma daşmasını vacib məqsəd hesab edərək onun mədəniyyətə doğru irəliləməsi və öz əldə etdiyi mövqeyini möhkəmləndirməsi prosesini əhatə edir.

Vəkilə gəlincə, vəkilin nitq mədəniyyətinin məqsədi aşağıdakı başlıqlardan ibarətdir:

1. Mövcud olma (vəkilə inamın yaranması);
2. Mövcudu qoruma (keyfiyyətli yardım almaya inam, vicdanlılıq nümunəsi olma, hüquqi yardımın keyfiyyətli olmasına inam, hüquqi yardımın səmərəli olmasına inam, vəkilliyə inamın möhkəmləndirilməsi, ictimai etimadın qorunması (artırılması);
3. Mövcudu artırma (vəkilin nüfuzunun artırılması, vəkilə etimadın yüksəldilməsi, vəkilin fəaliyyətində səmərəliliyin artırılması, vəkilə hörmətin və diqqətin artırılması).

Göstərilən məqsədlərə çatmaq mühüm şərtidir, lakin “çatmaq” mərhələsinə doğru atılacaq addımlardan olduqca çox şey asılıdır ki, bütün bunlar yekunda mədəniyyətə xidmət edən nitqə əsaslanır.

Unutmaq lazım deyil ki, insanın özünü yetərinə və lazımınca ifadə etməsini bir forma kimi daşıyan nitq mədəniyyəti insana fəlsəfi və elmi nəzəriyyələr əsasında özünü ifadə etməsinin mümkünlüyünü və bu mümkünlüyün əsas yollarını (istiqləmətinə) öyrədir.

Başlıca dəyər adət və ənənə, o cümlədən bərqərar olunmuş əxlaqa əsaslanan mədəniyyətdir. Bu, mədəniyyət daşıyıcıları mövcud və qeyri-mövcud dəyərlərə hörmətlə yanaşmaqla özünü ifadənin ən mürəkkəb forması hesab olunan davranışı, məhz ən ali səviyyədə yerinə yetirməlidirlər.

Davranışın fikri ifadə etmək və özünü ifadə etmək kimi mühüm formalarının məğzini məhz insanın ali varlıq olması və ali dəyərlərə malik olması daşıyır. Bir-birindən məntiqi əsaslara görə çox da fərqlənməyən fikri ifadə və özünü ifadə başlıca olaraq insanı təcəssüm etdirir. Bu, təcəssümdə isə yenə də şüurun misilsiz kainatda mövcud olanlar (əldə olunanlar və bunlara qarşı münasibət) mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Təbii ki, vəkilin davranışı o zaman mükəmməlliyi ilə seçilir ki, şüurda yetərinə elmi-əxlaqi normalar mövcuddur. Lakin bunların yoxluğu vəkilə davranışın aşağı həddə olmasına şərait yaratmamalıdır, çünki ən azından sadəlik (hər kəsə "adi insan" olmağı nümayiş etdirmək) adlanan bir vəziyyət mövcuddur və bu sadəlik kifayət edir ki, zamanında danışmalı, yaxud zamanında susmalı, eləcə də zamanında hər hansı bir hərəkət etsin. Vacib deyil ki, sənin davranışın hansısa bir elmi baxış baxımından yüksək olan bir insanın davranışını xatırlatsın, yaxud ona bənzər olsun, yetər ki, bu davranış sadəliyi ilə yalnız hörmətə arxalansın (savadlı olmaq şərt deyil, əsas məntiqli danışmağı bacarmaqdır). Hörmətlə həyata keçirilən davranış bəşər aləmində insan üçün mövcud ünsiyyətlərin ən alisidir.

Nitqdə olduğu kimi davranışda da vəkil, ünsiyyətdə (Müəllif qeydi: Vəkilin ünsiyyəti artıq onun xidməti hesab olunur. Bu, xidmət üçün vəkil ilk öncə davranış qaydalarını, dil və nitq mədəniyyətini, dilin mədəni və ədəbi formasının şərtlərinə əməl etməlidir.) olduğu şəxsə ona xoş olacaq, yaxud onu inandıracaq üsullardan istifadə etməməli, yalnız aldığı məlumatla bağlı mövcud reallığı və gözlənilən nəticəni (bəzən bu, hal istisna təşkil edir) ətraflı və aydın şəkildə bildirməlidir.

Unutmaq lazım deyil ki, nitq mədəniyyəti tək natiqləliklə ölçülmür, eyni zamanda onun özünü ifadəyə xidmət edən hər hansı bir hərəkəti (hərəkətsizliyi) də nitq mədəniyyətinin əsasını təşkil edir (Müəllif qeydi: Bu barədə əvvəlki hissələrdə müəyyən bir araşdırma aparmışıq.).

Bertran Rassel (1872-1970) yazırdı: "İnsanların yaratdığı qanunlarda, sizin öz yaşayışınızda, yaşadığınız toplumda, hansısa bəlli bir xətt üzrə davranmalı olduğunuzu göstərən buyruqlar yazılmışdır, siz bu qanunları qəbul eləyə də, dana da bilərsiniz; təbii qanunlar isə şeylərin özünü gerçəklikdə necə apardıqlarının yazıya alınmasıdır"

Beləliklə, əxlaq qaydalarına söykənən davranış münasibətləri başlıca olaraq özünü (istədiyini) tanıtmənin mümkünlüyünün dərkindən və bu mümkünlüyün ətrafa lazımınca çatdırılmasından gedir. Davranış qaydaları fikri ifadə edəcək və müəyyənləşdirilmiş (yazılı və şifahi) bir formadan, bu formanın mövcud istifadə üsullarından və bu, üsulların real (mümkün olan) istifadəsindən ibarətdir.

Vəkil üçün davranışın xüsusi mühümlüyü və mürəkkəbliyi ondan ibarətdir ki, onun davranışına göz qoyan insanlar mübahisə iştirakçısı olanlardır (baxmayaraq ki, vəkil tək proses iştirakçılarını deyil, açıq məhkəmə iclasında iştirak edən şəxsləri də nəzərə almalıdır) və bu, insanlarla hər hansı bir kiçik davranış böyük bir mübahisəyə gətirə bilər. Bunu vəkil öncədən nəzərə almalı və bunun qarşısını almağa hər zaman hazır olmalıdır.

Vəkilin davranışı məhkəmədən kənar (hüquq məsləhətxanası və s.) və məhkəmə olmaqla iki hissədən ibarətdir (Müəllif qeydi: Bunlar vəkilin xidməti işiylə əlaqədar olduğu məkanlar qismində çıxış edirlər, lakin vəkilin nitq mədəniyyəti tək onun xidməti vəzifəsini yerinə yetirdiyi zamanla bitmir, eyni zamanda onun xidmətdən kənar müəyyən məkan və zamanda özünün vəkil olduğunu unutmaması və bununla da öz adına xələl gətirə biləcək hərəkətlərdən çəkinməsi zəruri şərtidir. Bu, şəxsi həyata müdaxilə kimi başa düşülməməlidir.). Məhkəmədə vəkilin davranışı müəyyən qaydalar çərçivəsində müəyyən olunur və bu müəyyənetmə özlüyündə məsuliyyət daşıyır (Müəllif qeydi: Bu barədə hazırkı yazının "Məsuliyyət" hissəsində müəyyən məlumatlar verilmişdir.).

Qarşıdakı insan, səni dinləyən, yaxud müzakirə edən insan məhz sənə münasibətdən sən

olmalıdır, yəni vəkil qarşısında olan insanı öz düşüncə tərzinə görə özünün səviyyəsinə qaldırmalıdır, əgər bu çətindirə onda özü onun səviyyəsinə qalxmalıdır. Öz səviyyəsinə qaldırma öz biliyi qədər bilik bəxş etmə anlamına gəlmir, burada öz səviyyəsinə qaldırma qarşıdakı insanı olduğu kimi qəbul etmə və onu müsbətə (Müəllif qeydi: Burada işlədilən “müsbət” ifadəsi, əslində şəxsin şüur və düşüncə səviyyəsini olduğu kimi qəbul etmə və şəxslə buna uyğun dərəcədə əlaqə saxlamaqdır. Daha doğrusu, vəkilin, onu dinləyən, yaxud ünsiyyətdə olan şəxsin şüur və düşüncə səviyyəsinin hüdudları daxilində onunla əlaqə saxlamaq niyyətindən çıxış edərək, şəxsi ən azından onun kimi düşünməyə və özünü ifadəyə inandırmaqdır.) doğru çəkmə başa düşülür. Bununla yanaşı vəkil qarşısındakı şəxsi öz səviyyəsinə doğru çəkə bilmirsə, o zaman etdiyi hərəkətin düzgün anlaşılması üçün müəyyən hərəkətlər (söz, jest və s.) etməlidir ki, bütün bunların özəyində mədəniyyətin dayandığı unudulmamalıdır. Məsələn, təfəkkürümə görə, vəkil göstərəcəyi hüquqi xidməti ucuz qiymətə müştəriyə təklif edirsə, demək ki, onun pula ehtiyacı var. Eyni zamanda müştəri ki, ucuz qiymətə hüquqi yardıma razı olursa, demək ki, vəkilin zəhmətinə və uğuruna inanmır. Belə olan halda vəkilin pulsuz xidmət göstərməsi, yaxud olduqca aşağı qiymətə xidmət təklif etməsi vəziyyətində müştəri bunu (bu hərəkəti) vəkilin mövcud vəziyyəti ilə deyil, məhz onun özünün maddi vəziyyəti ilə, yəni maddi vəziyyətinin yaxşı olmaması ilə əlaqələndirməli və bununla da vəkilin ona qarşı etmiş olduğu xeyirxahlığa xoş təbəssüm göstərməlidir.

Apardığım araşdırma zamanı məlum olmuşdur ki, vəkillərin əksəriyyəti məhkəmə iclasında səs-küy salmasını (Müəllif qeydi: Vəkil tərəfindən məhkəmə iclasında səs-küy salınması, yaxud çılğıncasına, hədsiz diqqət cəlb edəcək hərəkətlərlə özünü ifadə etməsi təcrübədə tez-tez rast gəlinən hallardandır. Belə hallar əsasən, məhkəmə iclasında andlı iclasçıların iştirakını nəzərdə tutan ölkələrin təcrübəsində daha geniş yayılmışdır. Burada həqiqətən vəkilin məqsədi hər necə olur-olsun müştərini razı salmağa xidmət edir və bunun üçün qanunları çox da yaxşı bilməyən andlı iclasçılar inandırmaq üçün qanun normalarını elan etməkdən daha çox, müəyyən hərəkətlərin edilməsi zəruridir. Lakin belə bir hərəkətlərin edilməsi doğrumu, vəkilin müştərini razı salmaq üçün etdiyi etik və davranış mədəniyyətindən kənar hərəkəti nə dərəcədə düzgün ola bilər. Təəssüf ki, bu sahədə müəlliflərin fikir ayrılığı mövcuddur.) müştərilərin marağı naminə, yaxud onların kənar şəxslər tərəfindən tanınması və onlarda maraq doğurması üçün edirlər. Belə ki, vəkilin bu halı istər müştərisi, istərsə də ətrafdakılar tərəfindən onun necə çalışqan, necə savadlı olduğu anlamına gəlir. Lakin bu düzgün mövqe deyil (Müəllif qeydi: Əslində apardığım sosial araşdırmaya uyğun olaraq belə bir nəticəyə gəldim ki, bəli, məhz vəkillərin məhkəmə iclasında səs-küy salması onlara müştəri tapmaq baxımından kömək edəcək bir hərəkətdir. Belə ki, vəkil bu hərəkətilə müəyyən mənada “ad” qazanır və bu, “ad” sayəsində müəyyən bir müştəri toplumu qazanır. Bəziləri yaranmış bu vəziyyətdə müştərini; onun sadə olmasını və hüquqi təhsilinin olmaması kimi günahlandırır. Lakin unutmamaq lazımdır ki, biz yaşadığımız dünyada məhz hər birimiz öz şüur və düşüncəmizdən istifadə edərək, məhz insanlara nəyin düzgün, nəyin yanlış olduğunu, nəyin müvəqqəti, nəyin daimi olduğunu çatdırmalıyıq. Bəli, bu günki cəmiyyətdə yaşayan və intim münasibətlərdən yazan bir gənc yazarın kitabları böyük ədib Mirzə Ələkbər Sabirin (1862-1911) kitablarından çox satıla bilər (çox oxunula bilər), lakin biz müvəqqəti və daimi anlayışları qarışdırmamalı, Sabirin kim olduğunu unutmamalı, şüurlu bir insan kimi onun yaradıcılığını müdafiə edərək bilməyənlərə və oxumayanlara Sabiri tanıdırmalıyıq.). Vəkili nə müştərinin, nə hakimnin, nə də ki, digərlərinin mövqeyi əsla maraqlandırmamalı, vəkil əksinə ətrafdakı insanları öz nitqi ilə, öz hərəkətləri ilə nümunə olmaqla yanaşı müdafiənin, hüquqi yardımın necə və kim tərəfindən aparıldığını bəyan etməlidir (nümunəvi davranış hərəkətləri ilə özünü tanıma üsulu).

Vəkil məhkəmə iclasında tamaşa yaratmamalı (Müəllif qeydi: Nobel ödüllü Dario Fo (1926-2016) deyirdi: “...bəli, təlxəklik mənim peşəmdir”. Tamaşa aktyorlara, o cümlədən təlxəklərə xas olan bir peşədir, onu icra etmək isə onların vəzifəsidir. Vəzifədən kənar hüquq kimi bundan istifadə edənlər qeyri peşəkarlar kimi əksər hallarda gülüslə qarşılanırlar.), onun bir parçasına çevrilməməlidir. Zətən tamaşa yaratmaqla ətrafdakıların münasibətini dəyişməyi düşünmək ağılsızlıqdır. Biz teatr tamaşasını izləyirmiş kimi baxırıq, müzakirə edirik və bir nəticəyə gəlirik.

Lakin bu tamaşa bizi öz istədiyi yöndə dəyişə bilmir. Məsələn, tamaşanın sonunda intihar mövcuddursa, biz ona baxandan sonra intihar etmirik. Lakin bəzi hallarda bu tamaşa kimisə inandırmağı bacarır, buna baxmayaraq düşünsək ki, növbəti mərhələlər və növbəti dinləyicilər mövcuddur, o zaman bu arzu (istək) sifira bərabər olur.

Beləliklə, hesab edirik ki, məhkəmə iclasında yüksək səs-küy salmaqla, yaxud hansısa bir tamaşa yaratmaqla (oynamaqla) uğur qazana bilmə ehtimalı, yaxud bunu uğurun bir hissəsi hesab etmə düşüncəsi, vəkilin elmi biliyinin və dünyagörüşünün yetərli olmaması anlamına gəlir. Zətən vəkilin çıxışı qanuna əsaslanırsa və qanunidirsə bu nəzərə alınmalıdır, əgər bu nəzərə alınmırsa o zaman səs-küy yaxud, tamaşa yaratmağa nə ehtiyac var? Əgər vəkil doğru olanı və qanunun tələbini deyirsə niyə bunu sakit və aramla, yaxud susmaqla və yazılı şəkildə bildirmirsən, niyə insanları bezdirən, yaxud qıcıqlandıran bir mədəniyyətdən kənar üsul seçməlidir (Müəllif qeydi: Təəssüf ki, bəzən vəkilin məhkəmə iclasında səsləndirdiyi ifadələr, verdiyi suallar şəxsdə müəyyən əsəbilik doğurur. Məsələn, təcrübədə belə bir səhnəyə şahid olmuş yazıçı Brayeb Qlennvill “O kimi sevir” əsərində yazırdı: “Məhkəmədə onların vəkili müxtəlif suallar verirdi: maşını hansı sürətlə sürürdüm, onu nə vaxt gördüm, nə üçün o dəqiqə əyləci basmadım. Bir-birindən axmaq suallardı...”). Biz vəkilin nitq mədəniyyətindən söhbət açaraq, eyni zamanda onun davranış mədəniyyətinə də qısa bir səyahət edəsi olduq, araşdırmamızın geniş və əhatəli olması üçün. Bu səyahətimiz nəticəsində vəkillik fəaliyyəti zamanı təcrübədə rast gəldiyimiz bəzi ağılsız hadisələrin şahidi olduq ki, bunlarda ətraflı söz açmağı bir vəkil (daha çox, insan) kimi məsləhət bilmədik. Lakin bir hadisəni xüsusilə qeyd etməyi borc bilirik ki, bu, vəkilin kütləvi informasiya vasitələrinin (qəzet, sayt və s.) əməkdaşlarını hansısa vasitə ilə ələ alaraq prosessual iştirakçısı olduğu işlər üzrə qarşılıqlı təərəflər barəsində mütəmadi olaraq inanılmaz məlumatların yazılmasında, baxılan işə təsir edəcək gücə malik insanların əsassız olaraq adının hallanmasında, həmin insanların şüurunda müəyyən bir düşüncənin yaranmasında (düzgün olmayan düşüncənin) və buna oxşar məlumatların yayılmasında rolunun olmasıdır. Vəkilin belə bir hərəkəti barəsində mövqeyimiz birmənalıdır, bu hərəkəti mədəniyyətsiz və insanlığa yaraşmayan bir hərəkət hesab edərək, tarixin, cəmiyyətin və insanlığın ixtiyarına buraxırıq.

Platonun (Müəllif qeydi: E.ə. 427-347-ci illərdə yaşamış antik yunan filosofu Platon (Əflatun) nəzərdə tutulur.) baxışlarına görə, əxlaqla düzgünlük, insanların öz vəzifələrini yerinə yetirməsinə qulluq eləmək üçündür, bu dəyərlər insanları öz bacarıqlarını ən yetkin durumlara qaldırmağa yönəldir.

Qarşıdakı insan qanunu bilməyə bilər, zətən o, qanunu bilmədiyi üçün vəkilə müraciət edib, lakin vəkil istər qanunu, istərsə də qanunun tətbiqinin formasını ona, olduğu kimi deyil, başa düşə bildiyi kimi anlatmalıdır, bu vəziyyət, eləcə də bu mədəniyyət vəkilə məhz vəkillik vəzifəsini şərəflə yerinə yetirmək kimi dəyərə sahib edir.

Əvvəlki hissələrdə qeyd etdiyimiz kimi, vəkilin nitq mədəniyyətində şüur başlıca, bəlkə də birinci önəm daşıyan bir hissədir (Müəllif qeydi: Nobel ödüllü Yasunari Kavabata (1899-1972) deyirdi: “Kamil yol uçuruma bənzəyir; onda nə çatışmazlıq, nə də artıqlıq var. Seçimimizdən asılı olaraq biz onu itiririk. Heç bir xarici nəsnədən yapışmayan və daxili boşluqla yaşamayın, ağıl vəhdət üzərində bəqərar olanda ikilik öz-özünə yoxa çıxır.”). Şüur məsələsinə bir daha qayıtmaq fikrindən uzaq duraraq, oxucuya məhz bu mövzunun nə dərəcə əhəmiyyətli və zəruri olduğunu çatdırmaq üçün bunu xatırlatmağı özümə borc bilirəm.

Vəkil olduğu məkan və zamandan asılı olmayaraq çalışmalıdır ki, onunla ünsiyyət mübahisəyə çevrilməsin, yaxud yaranmış mübahisədən kənar dayansın, ümumiyyətlə yaranmış mübahisənin sakit həll olunmasına çalışmaq, yaxud buna cəhd etmək bir qədər mürəkkəb yaraşmadır. Məhz bu yanaşmaya münasibətimiz hansı səviyyədə olmasını nümayiş etdirmədən tərəfimizdən irəli sürülmüş mübahisə mövzusu ilə bağlı bəzi nüansları diqqətə çatdırmaq niyyətinə düşərək bildiririk ki, çalışın mübahisə etməyin, əgər, edirsinizsə unutmayın ki:

1) axmaqsiniz, çünki, mübahisə etdiyiniz insan iradə ifadəni düzgün hesab etməyərək sizinlə mübahisə etdiyi zaman siz onun düzgün olduğunu bilir, lakin məblubiyyəti həzm edə bilməyib, bu, mübahisəni davam etdirirsiniz;

2) ağılsızsınız, çünki, mübahisə etdiyiniz insanın iradə ifadəsinin düzgün olmadığına və onu inandıra bilmədiyinizə əminsiz, lakin bu, mübahisəni davam etdirirsiniz;

3) ağıllısınız, çünki, mübahisə etdiyiniz insanın iradə ifadəsinin düzgün olmadığına və onu inandıra bilmədiyinizə əminsiz və bunu bilib, zamanınıza və şüurunuzə hörmət əlaməti olaraq susur, özünüzü məğlub kimi göstərirsiniz.

MƏSULİYYƏT

Əgər biz təcrübədə baş verən hadisələri təhlil etsək görürük ki, vəkilin prosesdə iştirakı əksər vaxtlarda təzyiqlərə məruz qalır (Müəllif qeydi: Bu digər yardıqlıqda da öz əksini tapırdı. Məsələn, 2015-ci il üçün "İlin bədii filmi" seçimi üzrə Oskar mükafatına namizəd olan "Cəsus körpüsü" (rejissor: Stiven Spilberq) filmi real hadisələr əsasında çəkilib və filmdə "vəkil" obrazı mövcuddur ki, filmdə cəsusu müdafiə edən vəkil C.Donovanın cinayət işinə baxan hakimin, işdə iştirak edən prokurorun, hətta insanların təzyiqinə məruz qalması faktı diqqətə çatdırılır. Bu hadisələr vəkillik institutunun müasir formada formalaşmasında mühüm yer tutan əsas dövlət olan Amerika Birləşmiş Ştatlarında baş verir və bu onu göstərir ki, məkan və zamanından asılı olmayaraq vəkil həmişə təzyiqlərə məruz qalır (əlavə olaraq bax: yazıçı Maykl Konnelinin eyni adlı romanı əsasında rejissor Bred Furmanın çəkdiyi "Vəkil üçün linkoln" filminə). Baxmayaraq ki, ABŞ-da vəkillik təcrübəsinə xüsusi yer verən kifayət qədər film mövcuddur ki, bu filmlərin əksəriyyətində vəkil obrazı elə bir səviyyədə tamaşaçıya çatdırılırdı ki, hətta tamaşaçı yekun qərarın hakimdən deyil məhz vəkilin düşüncəsindən asılı olmasına inanır. Diqqət edin, filmlərdə vəkil obrazı məhkəmə iclasında istədiyi zaman yerində prosesin gedişatına müdaxilə edir, qarşı tərəfin üstünə qışqırır, hakim ona əsəbləşir, çıxış edərkən məhkəmə zalını gəzməyə başlayır, istədiyi səs tonu ilə danışır və s. Bu barədə biz əvvəlki hissələrdə hüquq sisteminin hansı formada olması və bunun vəkilliyin inkişafına necə təsir etməsi, eyni zamanda vəkilin bir vəkil kimi formalaşmasında oynadığı başlıca rolu göstərmişik.). İstər hüquqi yardım göstərilən şəxslər, istərsə də digər şəxslər (bu, əksər hallarda qarşı tərəf olur) tərəfindən vəkilə qarşı hansısa bir təzyiqin göstərilməsi qanuna zidd hərəkətdir. Lakin buna baxmayaraq şəxsin belə bir hərəkət etməsi vəziyyətinə gətirilməsində, hardasa vəkilin də təqsiri az deyil. Beləliklə, vəkil etdiyi və edəcəyi hərəkətin insanlarda hansısa bir pis emosiya yaradacağını öncədən bilməli və bunun qarşısını almağa çalışmalıdır. Məhz unutmaq lazım deyil ki, bu hərəkətlərə yol verməsinə görə vəkil müəyyən məsuliyyət daşıyır.

Aparığımız araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, vəkilə müraciət edən müştərilərin bəzilərində yaranmış narazılığın başlıca səbəbi vəkilin onlara qarşı lazımınca, yaxud ümumiyyətlə hörmət göstərməməsidir. Məsələn, vətəndaş B vəkillə bağlı iradəndə bildirmişdir ki, vəkil onun danışığını sonacan dinləməmiş və fikrini tam ifadə etməyə mane olmuşdur. Digər vətəndaş S isə ifadəsində göstərmişdir ki, vəkilin onu dinləməməsinin səbəbi onun nitq qüsurunun olması olmuşdur ki, bununla da özünü əsassız olaraq ayrı-seçkiliyin qurbanı hesab edir.

Əsasnamənin 8.2-ci bəndinə görə, vəkil insanların hüquq və azadlıqlarını, qanuni maraqlarını pozan, onların şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzunu ləkələyə biləcək hərəkətlərə (və ya hərəkətsizliyə) yol verməməlidir.

Əsasnamədən fərqli olaraq ümumi müddələrin nəzərdə tutulan Qanun, nitqlə bağlı bəzi xüsusətləri toxunmuşdur. Belə ki, Qanunun 18-ci maddəsində nəzərdə tutulan vəkil etikasına, vəkilin insanın şərəf və ləyaqətini alçaldan kobud təhqiramiz hərəkətlərə və sözlərə yol verməməsi, məhkəmə iclasında çıxış edənlərin sözlərini kəsməməsi kimi müddəalar öz əksini tapmışdır. Göründüyü kimi sözügedən müddələrdə vəkilin nitqinin məzmunu və zaman barəsində müəyyən xüsusi qaydaların olması nəzərə çatdırılır. Əvvəl qeyd etdiyimiz kimi, bunların pozulması vəkilin məsuliyyətə səbəb olmasına gətirib çıxardır. Belə ki, Əsasnamənin 14-cü maddəsinə əsasən, davranış qaydalarının pozulması vəkilin intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün əsasdır.

Unutmaq lazım deyil ki, belə hərəkət (hərəkətsizlik) nəticəsində vəkil barəsində intizam icraatı

açılı və o, intizam məsuliyyətinə cəlb oluna bilər. Belə ki, “Vəkillik və vəkil fəaliyyəti haqqında” Qanunun 22-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, vəkil peşə borcunu həyata keçirərkən bu qanunun və digər qanunvericilik aktlarının tələblərinin, vəkillərin davranış qaydaları haqqında Əsasnamənin, o cümlədən vəkil etikası normalarının pozulması halları aşkar olunduqda, o, intizam məsuliyyətinə cəlb edilir.

Beləliklə, vəkilin nitq mədəniyyətinə sahib olması, yaxud onun bir daşıyıcısına çevrilməsi onun gələcəkdə üzləşdiyi məsuliyyətdən kənar saxlamaqla yanaşı ona əvəzsiz insani keyfiyyət və dəyərlərə sahib olmaq imkanı yaradır. Şüurlu insan bu imkandan yetərincə yararlanaraq həm özünə, həm də ətrafdakılara nümunə olmalı, onları özünə hörmət və qayğı göstərməyə imkan yaratmalı, nəzərləri cəlb edəcək bir səmimiyyət nümunəsinə çevrilməlidir.

Məhkəmə məsuliyyəti – prosessual məsuliyyəti nəzərdə tutur. Belə ki, istər CPM-də, istərsə də MPM-də (Müəllif qeydi: Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsi nəzərdə tutulur.) müvafiq işlər üzrə məhkəmə iclasında qaydaları pozan şəxslər barəsində tətbiq edilən prosessual tədbirlər mövcuddur. Bütün bunlar CPM-in 310.6-cı, MPM-in 177-ci maddələrində öz əksini tapmışdır. Tənzimlənməsinin genişliyinə görə CPM bu məsələdə üstünlük təkil edir. Belə ki, CPM-in 92.11.7-ci maddəsinə görə, məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək vəkilin vəzifəsidir. Həmin vəzifəyə vəkil tərəfindən əməl edilməməsi isə vəkili CPM-in 310.6-cı maddəsində nəzərdə tutulan tədbirlərdən azad edir.

Beləliklə, istər məhkəmədən kənar, istərsə də məhkəmədə baş vermiş hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) görə vəkilin məsuliyyəti demək olar ki, “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunla tənzimlənir.

Toğrul Quluzadə

Hüquqşünas

DELİKT VƏ ROBOTLAR ARASINDA HANSI ƏLAQƏ VAR?

Bəşəriyyətin müxtəlif mürəkkəb tipli robotların, androidlərin və süni intellektin (Sİ) geniş yayılan təzahürləri erasında dayandığını və sənaye və texnologiya aləmində insanın təsir etmədiyi sahə qalmadığını nəzərə alsaq, qanunvericiliyin bu sahələrin təsiri altında təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulduğu açıq-aydın görsənər.

Bu sahədə robotların təsiri ilə yaranan hüquq münasibətlərini müzakirə etməzdən əvvəl robotların təyinat və ya klassifikasiyasını ehtiva edən elementləri nəzərdən keçirməyə ehtiyac vardır. Bu, bizə hansı tip robotlar barəsində danışıldığını anlamağa imkan yaradacaqdır. Bu elementlər aşağıdakılardır:

- Ətraf aləmlə informasiyanın mübadiləsi zamanı sensorlar vasitəsilə müstəqil qərarvermə və ya hərəkətmə bacarığı;

- Təcrübə keçmə zamanı tezöyrənmə bacarığı;

- Robotların fiziki forması ilə əlaqədar onların formalaşması və ətraf aləmə təsiri;

- Onun davranışının və hərəkətlərinin ətraf mühitə uyğun tənzimlənmə bacarığı.

Yuxarıda adıçəkilən elementlər xüsusi tipli mürəkkəb robotları və androidləri ehtiva edir.

Bildiyimiz kimi, cəmiyyətimizdə yaranan bir çox risklər yuxarıdakı elementləri özündə ehtiva edən müstəqil hərəkət edən robotlarla əlaqələndirilir. Bu cür potensial risklər texnologiyanın inkişafı ilə daha geniş vüsət almaqdadırlar. Bu mövzunun qanunvericilik tərəfindən diqqət mərkəzinə alınmasının bir sıra səbəbləri vardır ki, onların sırasına insanların təhlükəsizliyi faktoru xüsusi olaraq vurğulanmalıdır. Robotun davranışında həm mülki, həm də cinayət hüquq münasibətlərinin təzahürləri vardır, lakin, bu yazıda daha çox mülki hüquq münasibətləri, başqa sözlə, müqavilə və müqavilədən kənar (delikt) öhdəliklərindən danışılacaq. Bu yazının məqsədi mülki hüquq öhdəliyi sahəsində robotların hüquq münasibətlərini tənzimləmək üçün hər hansı qanunvericilik alətlərinin hazırlanması təklifinin irəli sürülməsidir.

Belə ki, robotların müstəqil hərəkəti zaman (avtomobil, tozsoran, qayğıkeş robot, ictimai asayişin qorunması üçün istifadə edilən robotlar və s.) onun sistem kodunun yanlış işləməsi, robotun sisteminin pozulması və ya sıradan çıxması bir çox potensial zərərə və itkilərə səbəb ola bilər. Qanunvericilik həmin yaranan itkilərə və zərərə görə kimin məsuliyyət daşıyacağı və bununla əlaqədar robotların hansı hüquqi statusu malik olması kimi suallara birmənalı cavab verə bilmir.

Məsələn, əgər sizin tozsoran robot döşəməni təmizlədiyi zaman evdə olan hər hansı əşyanı sındırarasa, kimə qarşı iddia qaldırılmalıdır kimi sual yaranır; istehsalçıya, satıcıya, istehlakçıya və ya robotun özünə ?

Bundan başqa, bunun təsiri dolayı da görsənsə, insan hüquqları, robotların insanları həyatın bir çox sahələrində əvəz etdiyi zaman, ön plana çəkilə bilər, məsələn, qayğıkeş ana robotu insanın həyata keçirdiyi funksiyaları yerinə yetirdiyi zaman, insan hüquq və azadlıqları bu münasibətlərdən təsirsiz ötürür.

Sənaye və texnologiya sahəsində robotların və süni intellektin sürətli inkişafını və bununla bərabər yarana biləcək itkiləri və zərərin potensialını nəzərə alaraq, onların tətbiqi və ya istifadəsi zamanı bu cür problemlərin qarşısını almaq üçün artıq ABŞ, Yaponiya, Çin və Cənubi Koreya, habelə Avropa Birliyi qanunvericiliyin bu sahədə təkmilləşdirilməsi sahəsində bir sıra tədbirlər görməyə başlamışdır.

Yuxarıdakı suallara cavab tapmaq üçün ilk növbədə robotların hansı hüquqi statusa malik olması kimi məsələ araşdırılmalıdır.

Robotlar hüququn subyekti kimi:

Robotların hüquqi subeykt kimi statusunun müəyyən edilməsi, onların hansı hüquq öhdəliklər sinifinə aid olduğunu, başqa sözlə, öhdəliklərinin klassifikasiyasını və süni intellektdəki statusunun müəyyənəndirilməsi, hüquq sahəsində hüququn tamlığı və səffaflığı baxımında yuxarıda adıçəkilən subyektlər (istehsalçı, satıcı, istehlakçı və ya robot) üçün vacib əhəmiyyət daşıyan məsələdir.

Bildiyimiz kimi, hüquq hal-hazırda iki tip hüquqi statusu ayırd edir: subyekt statusuna və obyekt statusuna aid olunanlar.

Hüququn subyekti dedikdə, onun hüquq qabiliyyətinin olması, başqa sözlə, hüquq və vəzifələrə malik olması, hüquq və vəzifələr çərçivəsində fəaliyyət göstərməsi və s. kimi elementlər başa düşülür.

Hüququn obyektləri isə hüquq və vəzifələr daşımaları və ya hüquq və kommersiya müstəvisində əmələ gələn münasibətlərin iştirakçıları olmasalar belə, iqtisadi dəyərə malik olurlar. Məsələn, əşyalar, heyvanlar və s. Obyektlərdən fərqli olaraq, yalnız subyektlərə qarşı iddia qaldırmaq olur.

Nəzərə alsaq ki, robotların obyekt statusuna malik olma ehtimalı daha çoxdur, sual yaranır: hansı fiziki və ya hüquqi şəxsə iddia qaldırılmalıdır ?

Bu cür müstəqil robotların mövcudluğu hüquq subyektləri və obyektləri arasında fərqi daha da mürəkkəbləşdirir.

Müəllifin fikrincə, baxmayaraq ki, robotlar hüquqi subyektliyinə malik deyillər, onlar qanunauyğun və ya qanunazidd dizayn edilə və ya proqramlaşdırıla bilirlər. Məsələn, robot avtobobili tıxac qaydalarına riayət edilməsi ilə bağlı proqramlaşdırıldıqda, müəyyən məqamda o qanunu başa düşür, baxmayaraq ki, qeyri-düşüncə qabiliyyətinə malikdir. Və ya robotlar hər hansı qeyri-qanuni malların alınması üçün proqramlaşdırıldıqda, həmin malların alğı-satqısı robotlar tərəfindən həyata keçiriləcək və ya əksinə olaraq onlar mövcud olan sistem vasitəsilə qeyri-qanuni hərəkət barədə siqnal alacaq. Təbii ki, yuxarıda göstərilən dizayn növləri yaradılan robotun məqsədlərinə uyğun olmalıdırlar.

Ümumiyyətlə, robotun hansı hüquqi statusa malik olması sualına birmənalı cavab tapmaq çətindir və bu yazının nəticə hissəsində bu məsələ ilə bağlı müəllif öz təklifini vermişdir.

Hüquq öhdəliyi:

Birmənalı olaraq belə bir fikir irəli sürülür ki, robotlar tərəfindən səbəb olan zərər və onun kompensasiyası mülkiyyətə vurulan zərərdən başqa, hər hansı digər zərər növünü və ya öhdəlik növünü məhdudlaşdırmamalıdır. Yəni, robotlar tərəfindən vurulan zərər öhdəlik hüququn bütün sahələri tərəfindən tənzim olunmalıdır.

Məlum olduğu kimi "*mens rea*"nın olub-olmaması zərər vuranı məsuliyyətdən azad etmir. Yəni, törədilən zərərdə qəsdin və ya niyyətin olmaması heç də mülki öhdəliyin və ya cinayət məsuliyyətin olmaması demək deyil. Bəs bu halda kim cavabdehlik daşıyır?

Prinsipcə, sonuncu cavabdehlik daşıyan müəyyən edildiyi zaman, onun öhdəliyi robota və onun müstəqilliyinə verilən instruksiyanın real dərəcəsinə mütanasib olmalıdır, belə ki, robotların öyrənmə bacarığı və müstəqilliyi daha geniş olduğu təqdirdə, tərəflərin öhdəliyi bir o qədər aşağıdır,

robotun öyrədilməsinə daha çox vaxt sərf edilmişdirsə, onu öyrədənin öhdəliyi də bir o qədər çoxdur, və təbii ki, robotun davranışı ilə vurulan zərərin nəticəsində məsuliyyət daşıyan tərəf axtarılarəkən, robotun əldə etdiyi bacarıqlar onun özünüöyrətmə bacarıqlarından fərqləndirilməlidir.

Bundan başqa, robotun qeyri-düzgün davranışı hansı mənbədən əmələ gəldiyi kimi məqamlar ayırd edilməlidir, məsələn, robot həmin davranışı istehsalçı tərəfdən aldığı bacarıqlar çərçivəsində etmişdir, yoxsa, digər mənbələrdən faydalanmışdır ?

Robot instruksiya edilərək hərəkətə gətirilir. Həmçinin, robotun sizin instruksiyanız olmadan hansı davranışı öyrənə bilməsi kimi məsələ də aydınlaşdırılmalıdır, *məsələn*, robot tozsaranın evdə hər hansı əşyanı sındırması zamanı insan faktoru arxa plana çəkilə bilər, yoxsa yox ?

Gələcəkdə hazırlanacaq qanunvericilik aləti bu suallara cavab tapmaq üçün robotlar tərəfindən dəyə biləcək zərəri müəyyənləşdirmək üçün robotların zərərli davranışı ilə vurulan zərər arasındakı səbəbli əlaqəni özündə bir norma kimi ehtiva etməlidir.

Nəticə və təklif:

Beləliklə, bu yazıda müəllif robotlara xüsusi statusun, başqa sözlə, üçüncü tip hüquqi statusun verilməsi təklifi ilə çıxış edir. Məhdud hüquq və vəzifələrin verilməsi yolu ilə robotlar xüsusi status ala bilərlər.

Bu cür status robotların hüquq və vəzifələrini hüquq münasibətlərinin birbaşa və ya məhdud şəkildə iştirakçıları olmaqla hüquqi norma çərçivəsində həyata keçirməyə imkan yaradır. Nə qədər gülməli səslənsə də bəzi Avropa İttifaqının hüquqşünasları tərəfindən robotları insanlardan fərqləndirmək üçün onların əlinə qırmızı bayraq verilməsi və ya hər hansı digər vasitələrlə nişanlanması kimi təkliflərlə də çıxış edənələr olmuşdur.

Bildiyiniz kimi, heyvanlar hüququn obyekt statusuna malikdirlər, lakin onlar əvvəlcədən görə bilmədikləri hərəkətləri yerinə yetirə bilərlər.

Bəzən ev heyvanlarının sahibləri müxtəlif tipli təlimlərə göndərilir və bu zaman biz heyvanların törətdiyi hər hansı zərərlə bağlı onların sahiblərinin nə dərəcədə biliklərə malik olması və bu cür zərəverici hərəkətlərin baş verməsi arasındakı səbəbli-əlaqə araşdırılır.

Anqlo-sakson hüququnda ev heyvanları vəhşi heyvanlardan fərqləndirilir, onlar belə hesab edirlər ki, vəhşi heyvanlardan fərqli olaraq ev heyvanının edə biləcəyi hərəkəti onun sahibi əvvəlcədən görə bilmə qabiliyyətinə malikdir və onların zərəverici hərəkətlərinə görə onların sahibləri öhdəlik və ya məsuliyyət daşıyırlar.

Əlbəttə, robotları heyvanlarla müqayisə etmək ağılasığmazdır, heyvanlardan fərqli olaraq, süni intellektin həyata keçirəcəyi hərəkətlər barədə bizdə daha az hiss və təcrübə vardır.

O da qeyd edilməlidir ki, *'Distributed autonomous organizations' (DAOs)* kompüter proqramlarında kodlaşdırılmış qaydalar əsasında fəaliyyət göstərən təşkilatdır və bu tip təşkilatların robotlara xüsusi status və ya üçüncü tip hüquqi statusun verilməsi üçün onların davranışlarının formalaşdırılmasında böyük təsiri vardır.

Bundan başqa, yuxarıda yazılanlardan aydın olur ki, robotların hərəkətlərini hüquqi öhdəlik münasibətləri çərçivəsində tənzimləmək çətinidir. Bu səbəbdən xüsusi sığorta sisteminin və ya kompensasiya fondunun yaradılması arzuolunandır. Əlbəttə, bu sığorta sxemi bu sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlar üçün daha böyük öhdəlik və ya məsuliyyət deməkdir. Bu sahibkarlıq sahəsi artıq müstəqil avtomobillərin və kiber-sığortanın yaratdığı risklərlə mübarizə ərəfəsindədir. Sığorta kompensasiyadan onun süni intellekt üçün yaratdığı stimulyerici hallara görə daha çox seçilir. Bu məsələnin hüquq, kompüter və sığorta sahələri tərəfindən daha dərin tədqiq olunmasına ehtiyacı vardır.

Həmçinin süni intellekt (proqram təminatı) və robotlar arasında da yaranan simmetrik problemlər nəzərə alınmalıdır. Çünki, bunlar sıx əlaqədirlər – robotların işlək hala gətirilməsində və müstəqil hərəkətində süni intellektin birbaşa danılmaz rolu vardır. Robotların daşdığı öhdəlik üçün səmərəli mexanizm yaratmaq məqsədilə proqram təminatı ilə bağlı öhdəliklərin robotların hüquq münasibətlərindən irəli gələn öhdəliklərindən ayrılmaz olduğu əmin edilməlidir.

Beləliklə, cəmiyyətdə robotların bacarıqlarının daha da məhdudlaşdırılması, onların təhlükəsiz saxlanması sahəsində, mülki hüquqi zərərin, cinayətlərin qarşısını almaq üçün və sosial dəyərləri daha da möhkəmləndirmək üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirilə bilər. Bunun üçün daha mürəkkəb hüquq mexanizmin yaradılmasına, başqa sözlə, aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır:

a) İcbari sığorta sxeminin hazırlanması - istehsalçılar, istehlakçılar və ya satıcılar tərəfindən zərər vuran robotlara qarşı tətbiq olunan qoruyucu mexanizm kimi;

b) Robotların vurduğu zərəri sığorta qarşılamadığı təqdirdə, yaradılan kompensasiya fondu tərəfindən zərərin kompensasiya edilməsi, bundan başqa bu cür kompensasiya fondu bir sıra maliyyə əməliyyatları üçün robotların marağı çərçivəsində, *məsələn*, investisiya və ya digər maliyyələşdirmə üsulları vasitəsilə müstəqil robotların inkişafı və onların davranışının tənzimlənməsi sahəsində görülməli tədbirlərdə çox faydalı ola bilər. Belə fond həm ümumi olaraq, həm də hər robot tipi üçün fərdi fond şəklində yaradıla bilər;

c) Robotun qeydiyyatı zamanı onun hansı sığorta sistemi vasitəsilə tənzim olunduğu, kompensasiya fondu ilə əlaqəsini və digər detalların müəyyən edilməsi üçün onların kodlaşdırılaraq qeydiyyata alınması;

d) Robotlar üçün məhdud hüquq və vəzifələrin müəyyən edilməsi yolu ilə xüsusi hüquqi statusun verilməsi.

Məhkəmə aktları

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

“Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 15-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair

28 mart 2017-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova, Rövsən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze və Kamran Şəfiyevdən (məruzəçi-hakim) ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Elməddin Hüseynovun,

maraqlı subyektlərin nümayəndələri Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Xəyalə Cəmilova və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin baş məsləhətçisi Vasif Əmiraslanovun,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Konstitusiyaya hüququ kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Sübhan Əliyevin,

mütəxəssislər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Xəqani Məmmədov və Azərbaycan Respublikası Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi yanında Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestri Xidmətinin Hüquq şöbəsinin müdiri Oktay Həsənovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.0.1 və 15-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin I, II və III hissələrinin tələbləri baxımından şərh edilməsinə dair Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim K. Şəfiyevin məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssislərin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanun) 8.0.1 və 15-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 29-cu maddəsinin I, II və III hissələrinin tələbləri baxımından şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə göstərilir ki, Şabran rayon Pirəbədil bələdiyyəsi Azərbaycan Respublikası Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi yanında Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestri Xidmətinin 5 saylı Ərazi İdarəsinə (bundan sonra – DƏDRX-in 5 saylı Ərazi İdarəsi) qarşı iddia ərizəsi ilə Sumqayıt İnzibati-İqtisadi Məhkəməsinə müraciət edərək, Şabran rayon Pirəbədil bələdiyyəsinin 30 iyun 2014-cü il tarixli iclas protokolunun qərarı ilə sənədləşdirilməsi nəzərdə tutulmuş Zöhrəmlü

kəndində yerləşən sahəsi 300 kv.m. olan torpaq sahəsi üzərində Şabran rayon Pirəbədil bələdiyyəsinin mülkiyyət hüququnun daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində dövlət qeydiyyatına alınması və bununla bağlı müvafiq çıxarışın Şabran rayon Pirəbədil bələdiyyəsinə təqdim edilməsi öhdəliyinin cavabdehin üzərinə qoyulmasını xahiş etmişdir.

Sumqayıt İnzibati-İqtisadi Məhkəməsinin 29 iyul 2016-cı il tarixli qərarı ilə iddia təmin edilmiş və həmin torpaq sahəsi üzərində Şabran rayon Pirəbədil bələdiyyəsinin mülkiyyət hüququnun daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində dövlət qeydiyyatına alınaraq çıxarışın verilməsi cavabdehin üzərinə vəzifə olaraq qoyulmuşdur.

Birinci instansiya məhkəməsi iddia tələbini təmin edərkən belə qənaətə gəlmişdir ki, "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Qanunun 15-ci maddəsində ayrılmış torpaq sahəsinin hansı kateqoriya torpaqlara aid olduğunun göstərilməməsi hüquqların dövlət qeydiyyatına alınmasından imtinanın əsası kimi müəyyən edilməmişdir.

DƏDRX-in 5 sayılı Ərazi İdarəsi apellyasiya şikayəti verərək, Sumqayıt İnzibati-İqtisadi Məhkəməsinin həmin qərarının ləğv edilməsini xahiş etmişdir. Apellyasiya şikayəti onunla əsaslandırılmışdır ki, Pirəbədil bələdiyyəsinin xəritəsində ayrılmış ərazinin hansı kateqoriya torpaqlara aid olduğu göstərilmədiyindən həmin torpaq sahəsinin təyinatını müəyyən etmək mümkün deyildir və bu səbəbdən "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Qanunun 11.1 və 15-ci maddələrinə əsasən iddia təmin olunmamalıdır.

Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsi hesab etmişdir ki, cavabdeh tərəfindən torpaq sahəsinin təyinatının müəyyən edilməsinin mümkün olmaması səbəbindən hüquqların dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina edilməsi konstitusiya hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxara bilər.

Müraciətdənin fikrincə, belə müraciətlərə münasibətdə inzibati orqan tərəfindən inzibati icraat "İnzibati icraat haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – "İnzibati icraat haqqında" Qanun) tələblərinə uyğun şəkildə aparılmalı, torpaq sahəsinin hansı kateqoriyaya aid edildiyi araşdırılmalı və yalnız bundan sonra obyektiv, qanuni və əsaslı inzibati akt qəbul edilməlidir. Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, inzibati orqan bəzi hallarda "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Qanunun 15.1.1 və 15.1.5-ci maddələrinə təhrif etməklə istinad edərək hüquqların dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina edir.

Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin qənaətinə görə, təcrübədə yaranan qeyri- müəyyənliyin aradan qaldırılması və insan hüquq və azadlıqlarının pozulmasının qarşısının alınması məqsədilə "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Qanunun 8.0.1 və 15-ci maddələrinin şərh edilməsinə zərurət yaranmışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu xüsusi konstitusiya icraatı üzrə işi araşdıraraq belə qənaətə gəlir ki, müraciətdə qaldırılan məsələnin düzgün həll edilməsi üçün "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Qanunun 15-ci maddəsi Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VI hissəsinin tələbləri nəzərə alınmaqla şərh edilməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Hər kəsin mülkiyyətində daşınar və daşınmaz əmlak ola bilər. Mülkiyyət hüququ mülkiyyətçinin təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka sahib olmaq, əmlakdan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüquqlarından ibarətdir. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz (Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin I hissəsi və 29-cu maddəsinin I, II, III və IV hissələri).

Mülkiyyət hüququ "İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın (bundan sonra – Konvensiya) 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsində də öz əksini tapmışdır.

Konstitusiya Məhkəməsinin mülkiyyət hüququ ilə bağlı formalaşdırdığı hüquqi mövqeyi ondan ibarətdir ki, bu hüququn məzmunu Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin müddəaları nəzərə

alınmaqla başa düşülməlidir. Vətəndaş cəmiyyətinin mühüm institutu olan mülkiyyət iqtisadiyyatın inkişafının əsasını təşkil edən ən vacib amillərdəndir. Buna görə də mülkiyyət Konstitusiyanın 13-cü maddəsi ilə toxunulmaz elan olunaraq dövlət tərəfindən qorunur. Mülkiyyət hüququ isə cəmiyyətdəki hər bir fərdin azadlığının əsası kimi çıxış edir, şəxsiyyətin inkişafı və azad sahibkarlıq üçün zəruri şərtidir. Dövlət mülkiyyət hüququnun səmərəli həyata keçirilməsinə qanunsuz müdaxilələrdən çəkinməli və onların qarşısını almalıdır (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 107-2.1 və 107-5.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 16 dekabr 2011-ci il tarixli Qərarı).

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (bundan sonra – Avropa Məhkəməsi) mülkiyyət hüququna müdaxilə ilə bağlı qeyd etmişdir ki, Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin ən mühüm və əsas tələbi ondan ibarətdir ki, dövlət orqanı tərəfindən mülkiyyətə istənilən müdaxilə tam qanuni olmalıdır. Konvensiya baxımından qanunçuluğun tələbi – dövlətdaxili hüquq normalarının qanunun aliliyi prinsipi ilə uzlaşması deməkdir (“Kushoglu Bolqarıstana qarşı” iş üzrə 10 may 2007-ci il tarixli Qərar). Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I və II hissələrinə əsasən, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir. Hər kəsin hüququ var ki, onun işinə qərəzsiz yanaşsın və həmin iş inzibati icraat və məhkəmə prosesində ağılabatan müddətdə baxılsın. İnzibati ədliyyənin əsas məqsədlərindən biri dövlət idarəçiliyi sahəsində insanın subyektiv hüquqlarının müdafiəsidir. İnzibati sahədə subyektiv hüquqlar, bir qayda olaraq, şəxsin hüquqi norma ilə müəyyən edilmiş çərçivədə davranış azadlığını, müəyyən sosial təminatlardan istifadə etmək imkanını, müəyyən hərəkətləri etmək və digərlərindən müəyyən hərəkətlərin edilməsinə tələb etmək səlahiyyətlərini, hüquqlarının müdafiəsi üçün inzibati orqanlara və məhkəmələrə müraciət etmək hüququnu əhatə edir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 87.2-ci və Azərbaycan Respublikası İnzibati Prosesual Məcəlləsinin 2.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 4 aprel 2012-ci il tarixli Qərarında formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, inzibati hüquq münasibətləri (idarəçilik sahəsində ümumi (publik) hüquq münasibətləri) dövlət idarəçiliyi və ya yerli özünüidarəetmə sahəsində yaranır və bilavasitə dövlət idarəetmə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində inzibati orqanların vəzifə və səlahiyyətlərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlıdır.

Azərbaycan Respublikasında inzibati orqanlar tərəfindən insan hüquq və azadlıqlarına əməl olunmasını təmin etmək və qanunun aliliyinə nail olmaq məqsədilə “İnzibati icraat haqqında” Qanun qəbul edilmişdir. Bu Qanun inzibati aktların qəbul edilməsi, icra olunması və ya ləğv edilməsi ilə bağlı inzibati orqanlar tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyətin hüquqi əsaslarını, prinsiplərini və prosedur qaydalarını müəyyən edir.

“İnzibati icraat haqqında” Qanunun 24-cü maddəsinə əsasən, inzibati orqan inzibati icraat zamanı işin düzgün həlli üçün əhəmiyyət kəsb edən bütün faktiki halları hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmağa borcludur. İnzibati orqan maraqlı şəxslərin xeyrinə olan halların araşdırılmasından və nəzərə alınmasından imtina edə bilməz. İnzibati icraat zamanı işin bütün hallarının araşdırılması inzibati orqanın xidməti vəzifəsindən irəli gəlir. Araşdırmanın üsulu və həcmi inzibati orqan tərəfindən müəyyən edilir. İnzibati orqan maraqlı şəxslərin izahatları ilə və təqdim etdiyi sübutlarla bağlı deyildir. Təqdim olunmuş sübutlar yetərli olmadıqda, inzibati orqan öz təşəbbüsü ilə əlavə sübutlar toplamağa borcludur. Həmin Qanunun 15-ci maddəsinə görə, qanunla məcburi şərt kimi nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, yalnız formal tələblərə əməl olunmasını təmin etmək məqsədilə inzibati orqanlar tərəfindən fiziki və hüquqi şəxslərin üzərinə bu və ya başqa öhdəliklərin qoyulması qadağandır. Qanunda birbaşa nəzərdə tutulmadığı hallarda fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən formal tələblərə əməl olunmaması və ya lazımı qaydada əməl olunmaması inzibati orqanlar tərəfindən müvafiq qərarın qəbul olunmasından imtina üçün əsas ola bilməz. “İnzibati icraat haqqında” Qanunun 23.1-ci maddəsində göstərilir ki, inzibati orqan ərizə, şikayət və ya vəsatətlərin verilməsində, ərizə, şikayət və ya vəsatətlərdə buraxılmış səhvlərin aşkar edilməsində və onların aradan qaldırılmasında maraqlı şəxsə yardım etməyə, inzibati icraatda iştirak edən şəxsin malik olduğu hüquq və vəzifələri ona izah etməyə borcludur.

Qanunun 32.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq isə ərizəçi qanun və digər normativ hüquqi aktlarda nəzərdə tutulan və işin həlli üçün zəruri olan sənədləri və ya məlumatları təqdim etmədiyi halda, inzibati orqan əlavə sənədlərin və ya məlumatların təqdim olunmasını tələb edə bilər.

“İnzibati icraat haqqında” Qanunun qeyd olunan normalarından görünür ki, inzibati orqan hər bir müraciəti hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırmalı, formal səbəblərə görə müvafiq qərarın qəbul olunmasından imtina etməməli və maraqlı şəxsə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş bütün vasitələrdən istifadə etməklə yardım göstərməli, eləcə də inzibati icraatda iştirak edən şəxsin malik olduğu hüquq və vəzifələri ona izah etməlidir.

Daşınmaz əmlaka hüquqların dövlət qeydiyyatı Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi (bundan sonra – Mülki Məcəllə) və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunla müəyyən edilmiş qaydada inzibati orqan olan Azərbaycan Respublikası Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi yanında Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestri Xidməti tərəfindən həyata keçirilir.

Mülki Məcəllənin 139-cu maddəsinə əsasən, mülkiyyət hüququ və daşınmaz əmlaka digər hüquqlar, bu hüquqların məhdudlaşdırılması, əmələ gəlməsi, başqasına keçməsi və xitamı dövlət qeydiyyatına alınmalıdır. Mülkiyyət hüququ, istifadə hüququ, ipoteka, servitutlar, habelə daşınmaz əmlaka digər hüquqlar bu Məcəllədə və qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallarda qeydə alınmalıdır. Daşınmaz əmlaka hüquqlar yalnız qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallarda dövlət qeydiyyatına alınmalıdır. Daşınmaz əmlaka hüquqların dövlət qeydiyyatı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada tərtib edilən və aparılan daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində həyata keçirilir.

Həmin Məcəllənin 238.1-ci maddəsinə görə, torpaq daşınmaz əmlak kimi mülkiyyət hüququnun obyektidir. Torpaq sahəsinin ərazi sərhədləri daşınmaz əmlakın dövlət reyestrinin ixtiyarlı şəxsinin mülkiyyətçiyə verdiyi sənədlər əsasında təyin edilir.

Daşınmaz əmlaka, o cümlədən torpağa mülkiyyət hüququ və onunla bağlı digər hüquqların dövlət qeydiyyatı, habelə Azərbaycan Respublikası ərazisi üzrə vahid olan daşınmaz əmlakın dövlət reyestrinin aparılması qaydaları “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunla müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində təsbit edilmiş mülkiyyət hüququnun təminatı mexanizmi məhz daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydiyyat əsasında həyata keçirilir. Daşınmaz əmlaka aid olan məlumatların vahid dövlət reyestrində qeydiyyatı həm dövlət, həm də mülkiyyətçilərin mənafelərinin qorunması baxımından vacibdir. Daşınmaz əmlakın dövlət qeydiyyatı nəticəsində şəxsin qanuni əsaslarla əldə etdiyi müvafiq daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququnun tanınması bu hüququn pozulmasının qarşısını alır. Daşınmaz əmlakın dövlət qeydiyyatı əmlaka dair mülkiyyət hüququnu təsdiqləyən sənədlərin həqiqiliyinə və əsaslılığına təminat kimi qiymətləndirilir. Dövlət orqanlarının bu istiqamətdəki fəaliyyətinin əsas məqsədlərindən biri isə hər kəsin hüquq və qanuni mənafelərinin qorunmasıdır. Bu baxımdan qeyd olunan sahədə dövlət orqanlarına həvalə edilmiş səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi nəticəsində hər bir fiziki və ya hüquqi şəxsin hüquqlarının, o cümlədən mülkiyyət hüquqlarının tam həcmdə reallaşdırılmasının əsassız olaraq məhdudlaşdırılmasının yolverilməzliyi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

“Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 2.1 və 2.2-ci maddələrinə əsasən, daşınmaz əmlaka mülkiyyət və digər əşya hüquqlarının dövlət qeydiyyatı Mülki Məcəlləyə uyğun olaraq daşınmaz əmlaka hüquqların əmələ gəlməsinin, məhdudlaşdırılmasının (yüklülüyünün) başqasına keçməsinin və bu hüquqlara xitam verilməsinin dövlət tərəfindən tanınması və təsdiq edilməsi barədə hüquqi aktdır. Mülki Məcəllə ilə və bu qanunla müəyyən edilmiş qaydada daşınmaz əmlak üzərində hüquqların qeydiyyatı daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində aparılır.

Daşınmaz əmlak üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün əsaslar Mülki Məcəllənin 139-1 və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 8-ci maddələrində müəyyən olunmuşdur. Qanunun həmin maddəsinə əsasən, daşınmaz əmlak üzərində hüquqların əmələ gəlməsinin, başqasına keçməsinin, məhdudlaşdırılmasının (yüklülüyünün) və xitam verilməsinin dövlət qeydiyyatı üçün qanunla müəyyən edilmiş qaydada icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanları

tərəfindən müvafiq olaraq dövlətə və ya bələdiyyələrə məxsus olan daşınmaz əmlakın özgəninkiləşdirilməsinə, icarəsinə, istifadəsinə, ipoteka qoyulmasına dair qəbul olunmuş aktlar (Qanunun 8.0.1-ci maddəsi), 2006-cı il iyulun 6-dək müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən verilmiş daşınmaz əmlak üzərində, o cümlədən torpaq sahələri, binalar və qurğular, yaşayış və qeyri-yaşayış sahələri, fərdi yaşayış və bağ evləri, yer təkisi sahələri, su tutarları, meşələr və çoxillik əkmələr, əmlak kompleksi kimi müəssisələr üzərində hüquqları təsdiq edən aktlar, şəhadətnamələr və qeydiyyat vəsiqələri (Qanunun 8.0.5-ci maddəsi) və sair əsas hesab olunur.

Həmin Qanunun 10-cu maddəsində hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün təqdim edilməli olan sənədlərin siyahısı göstərilmişdir. Bu maddəyə görə, hüquqların dövlət qeydiyyatı bu Qanunla müəyyən olunmuş qaydada hüquq əldə edən, onun tərəfindən vəkil edilmiş şəxsin bilavasitə təqdim edilən və ya notarius vasitəsilə göndərilən ərizəsi əsasında aparılır. Ərizədə hüquq əldə edən fiziki şəxsin soyadı, adı, atasının adı, ünvanı, şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd, hüquqi şəxsin isə tam adı, ünvanı, qeydiyyatı haqqında şəhadətnamə, icra hakimiyyəti orqanının tam adı və ünvanı, xahişin məzmunu və əlavə olunan sənədlər göstərilməlidir. Ərizənin forması müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Qeydiyyat orqanına verilən ərizəyə aşağıdakılar əlavə olunur:

- hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün bu Qanunun 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslardan biri;
- torpaq sahəsinin planı və ölçüsü;
- torpaq sahəsində yerləşən bina, qurğu, tikililərin və digər daşınmaz əmlakının (onların tərkib hissələrinin) texniki pasportu, plan-cizgisi;
- dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə sənəd.

“Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 10.2.1-ci maddəsinin məzmunundan görünür ki, hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün bu Qanunun 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslardan birinin olması kifayətdir. Bu normanın mətninə və məzmununa görə, Qanunun 8-ci maddəsində təsbit olunmuş əsaslardan (sənədlərdən) hər hansı biri təqdim olunduqda, qeydiyyat orqanı əlavə olaraq əsaslardan (sənədlərdən) başqa birinin də təqdim olunmasını tələb etməyə haqlı deyil (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Savalan” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin şikayəti üzrə 4 oktyabr 2016-cı il tarixli Qərarı).

Hüquqların dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina edilməsi halları isə “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 15.1-ci maddəsində sadalanmışdır. Həmin hallar aşağıdakılardan ibarətdir:

- dövlət qeydiyyatı barədə müraciət olunan hüquq bu qanuna əsasən dövlət qeydiyyatına alınmalı deyildirsə;
- hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün notariat qaydasında təsdiqlənməsi tələb olunmayan sənədlərin forması və məzmunu qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tələblərə uyğun deyildirsə;
- hüquqların dövlət qeydiyyatı barədə ərizəni verməyə ixtiyarı olmayan şəxs müraciət etdikdə;
- daşınmaz əmlaka hüququn yaranması barədə icra hakimiyyəti və ya bələdiyyə orqanının aktı qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada etibarsız hesab olunduqda;
- daşınmaz əmlak barəsində təsdiqləyici sənəd vermiş şəxs həmin əmlak üzərində hüquqa dair sərəncam vermək səlahiyyətinə malik olmadığıda;
- bu Qanunun 14-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qeydiyyatın dayandırılmasına səbəb olan hallar aradan qaldırılmadıqda.

Göründüyü kimi, “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunda daşınmaz əmlak üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün əsaslar, təqdim edilməli olan sənədlərin siyahısı, həmin sənədlərə dair tələblər, hüquqların dövlət qeydiyyatından imtinanın halları konkret müəyyən olunmuşdur.

Bununla yanaşı, hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün sənədlərin qəbulu, yoxlanılması və verilməsinin prosedur qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir (“Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 10.4-cü maddəsi).

“Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 11-ci maddəsinə əsasən, hüquqların mövcudluğunu, əldə edilməsini, başqasına keçməsinə, məhdudlaşdırılmasını (yükənməsini), onlara xitam verilməsini təsdiq edən sənədlər hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün qanunla müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmalıdır.

Eyni zamanda, qanunverici müvafiq icra hakimiyyəti orqanının üzərinə daxil edilmiş sənədlərdə göstərilən məlumatın dövlət reyestrində saxlanılan məlumata uyğunluğunun yoxlanılması, bəyan olunan hüquqlarla qeydiyyata alınmış hüquqlar arasında ziddiyyətlərin, habelə hüquqların dövlət qeydiyyatından imtina edilməsi və ya hüquqların dövlət qeydiyyatının dayandırılması üçün digər əsasların olub-olmamasının müəyyən edilməsi vəzifəsini qoymuşdur (“Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 9.1.2 və 9.1.3-cü maddələri).

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu mülkiyyət hüququnun obyektini kimi torpağın Konstitusiyada təsbit olunmuş xüsusi əhəmiyyətini və ondan səmərəli istifadə edilməsinin vacibliyini nəzərə alaraq qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, torpaq üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatı aparılarkən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunda göstərilən tələblərə daha diqqətlə yanaşmalı, təqdim olunan sənədlərin qanunvericilikdə göstərilən tələblərə uyğun olub-olmamasının yoxlanılmasına xüsusi diqqət yetirməlidir.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VI hissəsinə əsasən, sosial ədalət və torpaqlardan səmərəli istifadə məqsədi ilə torpaq üzərində mülkiyyət hüququ qanunla məhdudlaşdırıla bilər. Konstitusiyanın bu norması bələdiyyə və xüsusi mülkiyyətə verilən torpaq sahələrinin (məsələn, kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların) mülkiyyətçi tərəfindən təyinatı üzrə istifadə edilməsini də ehtiva edir. Əks halda həmin torpaq üzərində mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması üçün hüquqi əsas yaranmış olar.

Azərbaycan Respublikası Torpaq Məcəlləsinin (bundan sonra – Torpaq Məcəlləsi) 4-cü maddəsinin 3-cü bəndinə müvafiq olaraq, torpaq sahəsinin hüquqi statusu onun məqsədli təyinatını, torpaq sahəsi üzərində hüququn forması (mülkiyyət, istifadə və ya icarə hüququ), habelə torpaq sahəsindən istifadəyə dair müəyyən edilmiş yüklənməni (məhdudiyyətləri) əhatə edir.

Həmin Məcəllənin 10-cu maddəsinin 1, 4 və 5-ci bəndlərinə əsasən, torpaqların məqsədli təyinatı — torpağın kateqoriyasına uyğun olaraq, onun konkret məqsədlər üçün istifadəsinin bu Məcəllədə və digər normativ-hüquqi aktlarda müəyyən edilmiş qaydaları, şərtləri və həddidir. Torpaq kateqoriyalarının məqsədli təyinatı və hüquqi rejimi qanunvericiliklə müəyyən edilir, şəhərsalma və yerquruluşu sənədlərində əks etdirilir. Kateqoriyalar daxilində torpaqlardan istifadə qaydaları onların təbii-təsərrüfat rayonlaşdırılması, zonalaşdırılması, istifadəsinin ərazi planlaşdırılması və yerquruluşu sənədlərinə uyğun olaraq mülkiyyətçilər, istifadəçilər və icarəçilər tərəfindən müəyyən edilir. Torpağın kateqoriyaları torpağın verilməsi barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının və ya bələdiyyənin qərarında, dövlət torpaq kadastrı sənədlərində, torpaq qeydiyyatı kitablarında və bu Məcəllədə göstərilən digər sənədlərdə əks olunur.

Torpaq mülkiyyətçisinə, istifadəçisinə və icarəçisinə torpaq sahəsi həmin sahə üçün müəyyən edilmiş məqsədli təyinatına və hüquqi statusuna uyğun olaraq verilir (Torpaq Məcəlləsinin 48-ci maddəsinin 4-cü bəndi).

Torpaq Məcəlləsinin 82-ci maddəsinə görə isə torpaqdan təyinatı üzrə, səmərəli və müəyyən edilmiş istifadə rejiminə uyğun istifadə etmək, təbiətqoruyucu istehsal texnologiyalarını tətbiq etmək, təsərrüfat fəaliyyətində ərazinin ekoloji vəziyyətinin pisləşməsinə yol verməmək torpaq mülkiyyətçiləri, istifadəçiləri və icarəçilərinin borcudur.

Torpaq qanunvericiliyinin yuxarıda qeyd olunan normalarından da göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının ərazisində torpaqlar onların kateqoriyasına (məqsədli təyinatına) uyğun istifadə edilməlidir.

Eyni zamanda həmin Məcəllənin 110-cu maddəsində göstərilir ki, bu Məcəllənin tələblərini pozmuş şəxslər Azərbaycan Respublikasının Mülki, İnzibati Xətalər və Cinayət Məcəllələrinə uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar.

Bununla yanaşı, “Azərbaycan Respublikasında torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 7 mart tarixli Fərmanına uyğun olaraq, dövlət və bələdiyyə mülkiyyətində, habelə xüsusi mülkiyyətdə olan bütün kateqoriyalı torpaqların elektron uçotunun aparılması və xəritələşdirilməsi yolu ilə torpaqların elektron kadastr uçotu informasiya sisteminin yaradılması və rəqəmsal kadastr xəritəsinin tərtib edilməsi nəzərdə tutulub ki, bunun da məqsədlərindən biri torpaqlardan məqsədli təyinatına və hüquqi rejiminə uyğun istifadəyə və onların mühafizəsinə nəzarət etməkdir.

Həmin Fərmanın 6.2-ci bəndinə müvafiq olaraq, “Azərbaycan Respublikasında daşınmaz əmlakın kadastrı sisteminin inkişafı, torpaqdan istifadənin və onun mühafizəsinin səmərəliliyinin artırılmasına dair 2016-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi nəzərdə tutulur. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi daşınmaz əmlakın kadastrı sisteminin inkişafı, daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət və digər əşya hüquqlarının qeydiyyatı prosesinin təkmilləşdirilməsi, torpaq münasibətlərinin tənzimlənməsi, torpaqların təyinatına uyğun istifadə edilməsi sahəsində işin təkmilləşdirilməsi məqsədləri daşıyır.

Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minənədək əldə edilmiş və yaranmış daşınmaz əmlak obyektləri üzərində hüquqların əldə edilməsini təsdiq edən sənədlərin Siyahısı”nın təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci il 13 yanvar tarixli Fərmanının 2-ci hissəsində müəyyən edilmişdir ki, bu Fərmanın 1-ci hissəsi ilə təsdiq olunan Siyahıda nəzərdə tutulmuş sənədlər müvafiq əmlaka hüququn əmələ gəldiyi anda həmin əmlak magistral boru kəmərlərinin, yüksək gərginlikli elektrik şəbəkələrinin, nəqliyyat infrastrukturunu obyektlərinin və suların mühafizə zonalarında, neft və qaz yataqlarının işlənməsi üçün təsərrüfat subyektlərinin istifadəsində olan torpaq sahələrində yerləşmədiyi hallarda daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydiyyata alınması üçün əsas hesab edilir.

Qeyd olunan Fərmanın mənasından aydın olur ki, müvafiq əmlaka hüququn əmələ gəldiyi anda həmin əmlakın magistral boru kəmərlərinin zonalarında və sair torpaq sahələrində yerləşməsi hüquqların dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina üçün əsas ola bilər.

Yuxarıda qeyd olunan normativ hüquqi aktların qəbul edilməsi torpaq münasibətlərində, o cümlədən torpaq sahəsinin kateqoriyasının müəyyən edilməsi sahəsində müəyyən boşluqların aradan qaldırılmasına, daşınmaz əmlak üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatı, torpaqlardan istifadə və onların mühafizəsinə dövlət nəzarətinin artırılmasına və bu məqsədlə mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə xidmət edir.

Mövcud qanunvericilik normalarının tələblərinə görə, torpaq sahəsi üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün təqdim edilən sənədlərdə torpağın kateqoriyası (məqsədli təyinatı) və sair barədə məlumatlar əks olunmalıdır. Hüquqların dövlət qeydiyyatını həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı belə sənədlərin olmadığı təqdirdə “İnzibati icraat haqqında” Qanunun müvafiq normalarına əsasən maraqlı şəxsə yardım etməli və ya işin həlli üçün zəruri olan əlavə sənədlərin təqdim olunmasını tələb etməlidir. Belə yardımın göstərilməsi, həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci il 4 may tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsinin yanında Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestri Xidməti haqqında” Əsasnamənin 3.0.23-cü bəndindən də irəli gəlir. Belə ki, həmin normaya əsasən, daşınmaz əmlak üzərində hüquqların qeydiyyatı məqsədi ilə torpaq sahəsinin planının və ölçüsünün tərtib edilməsini və verilməsini təmin etmək Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestri Xidmətinin vəzifəsidir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci il 4 may tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi haqqında” Əsasnamənin 3.0.105-ci bəndinə əsasən isə torpaqların kateqoriyalara aid edilməsi və onların bir kateqoriyadan digərinə keçirilməsi barədə vəsatətlərə baxmaq və aidiyyəti orqanlarla razılaşdırılmış təklifləri əsaslandırmaqla Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etmək Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsinin vəzifələrinə aid edilmişdir.

Əgər torpaq sahəsi üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün zəruri olan sənədlər təqdim olunmazsa, "İnzibati icraat haqqında" Qanunun 34-cü maddəsinə uyğun olaraq ərizə baxılmamış saxlanıla bilər. Bu, habelə "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Qanunun 14.1-ci maddəsinin mənasından da irəli gəlir. Belə ki, Qanunun 14.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, qeydiyyat orqanının sənədlərin həqiqiliyinə ciddi şübhəsi varsa, qeydiyyat bir ay müddətinə dayandırıla bilər. Həmçinin, Qanunun 14.3-cü maddəsinə görə, hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması hüquq əldə edənin, əqdin tərəfinin və ya onların vəkili etdikləri şəxsin ərizəsi əsasında bir aydan artıq olmayan müddətə dayandırıla bilər. Ərizədə hüquqların dövlət qeydiyyatının dayandırılmasının səbəbləri göstərilməlidir. Belə ərizənin verilməsi hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün nəzərdə tutulmuş müddətin axırını dayandırır. Torpaq sahəsi üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün ərizənin baxılmamış saxlanılmasına və ya hüquqların dövlət qeydiyyatının dayandırılmasına səbəb olan hallar aradan qaldırıldıqda qeydiyyat orqanı müvafiq qərar qəbul etməkdə haqlıdır.

Bununla yanaşı, torpaq sahəsi üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün təqdim edilən sənədlərdə torpağın kateqoriyası (məqsədli təyinatı) müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş torpağın kateqoriyasına uyğun gəlmədikdə həmin torpaq üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatından imtina edilə bilər.

Lakin "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Qanunun 15-ci maddəsində yuxarıda göstərilən əsasla görə hüquqların dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina halı nəzərdə tutulmamışdır.

Mövcud vəziyyəti nəzərə alaraq Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VI hissəsindən çıxış edərək qanunverici tərəfindən "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Qanunun 15-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqların dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina hallarının təkmilləşdirilməsini məqsədə müvafiq hesab edir.

Müvafiq dəyişikliklər ediləndə torpaq sahəsi üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün təqdim edilən sənədlərdə torpağın kateqoriyası (məqsədli təyinatı) müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş torpağın kateqoriyasına uyğun gəlmədikdə, həmin torpaq üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatından imtina edilə bilər.

Belə olan halda torpaq sahəsi üzərində hüquqlarının dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina edilən maraqlı şəxs "İnzibati icraat haqqında" Qanuna müvafiq olaraq məhkəməyə müraciət edə bilər.

Eyni zamanda, hüquqların dövlət qeydiyyatını aparan müvafiq icra hakimiyyəti orqanı torpaq ehtiyatlarından səmərəli istifadə və onların mühafizəsi məsələləri üzrə yerli icra hakimiyyəti orqanlarının və bələdiyyələrin qanunvericiliyin tələblərinə uyğun gəlməyən torpaq sahəsinin ayrılması (satılması) barədə qərarlarının icrasının dayandırılması və ya ləğv edilməsi barədə aidiyyəti orqanlar qarşısında məsələ qaldırmaqda və ya məhkəmədə iddia qaldırmaqda haqlıdır.

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir:

- Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VI hissəsi baxımından "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Qanunun 15-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqların dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina hallarının bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqeyə uyğun təkmilləşdirilməsi Milli Məclisə tövsiyə edilməlidir.

- Məsələ qanunvericilik qaydasında həll ediləndə torpaq sahəsi üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün təqdim edilən sənədlərdə torpağın kateqoriyası (məqsədli təyinatı) müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş kateqoriyaya uyğun gəlmədikdə, həmin torpaq üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatından imtina edilə bilər. Torpaq sahəsi üzərində hüquqlarının dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina edilən maraqlı şəxs "İnzibati icraat haqqında" Qanuna müvafiq olaraq məhkəməyə müraciət edə bilər.

Torpaq sahəsi üzərində hüquqlar dövlət qeydiyyatına alınarkən torpağın kateqoriyasının (məqsədli təyinatının) müəyyən edilməməsi aşkar olunduqda, "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Qanunun 14.1-ci maddəsinə uyğun olaraq qeydiyyat dayandırıla bilər. Torpaq sahəsi

üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün ərizənin baxılmamış saxlanılmasına və ya hüquqların dövlət qeydiyyatının dayandırılmasına səbəb olan hallar aradan qaldırıldıqda, qeydiyyat orqanı müvafiq qərar qəbul etməkdə haqlıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin VI hissəsi baxımından “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 15-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqların dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina hallarının bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqeyə uyğun təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilsin.

2. Məsələ qanunvericilik qaydasında həll edilənədək torpaq sahəsi üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün təqdim edilən sənədlərdə torpağın kateqoriyası (məqsədli təyinatı) müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş kateqoriyaya uyğun gəlmədikdə, həmin torpaq üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatından imtina edilə bilər. Torpaq sahəsi üzərində hüquqlarının dövlət qeydiyyatına alınmasından imtina edilən maraqlı şəxs “İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq məhkəməyə müraciət edə bilər.

Torpaq sahəsi üzərində hüquqlar dövlət qeydiyyatına alınarkən torpağın kateqoriyasının (məqsədli təyinatının) müəyyən edilməməsi aşkar olunduqda, “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 14.1-ci maddəsinə uyğun olaraq qeydiyyat dayandırıla bilər. Torpaq sahəsi üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatına alınması üçün ərizənin baxılmamış saxlanılmasına və ya hüquqların dövlət qeydiyyatının dayandırılmasına səbəb olan hallar aradan qaldırıldıqda, qeydiyyat orqanı müvafiq qərar qəbul etməkdə haqlıdır.

3. Qərar dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

**İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİ
BİRİNCİ BÖLMƏ**

**AXUNDOV AZƏRBAYCANA QARŞI
(Şikayət № 39941/07)**

Q Ə R A R

03 fevral 2011-ci il

Bu qərar qətidir, lakin redaktə edilməsi üçün yenidən baxıla bilər. Qərar Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndində göstərilən hallarda qəti olacaq. O, yenidən redaktə edilə bilər.

Axundov Azərbaycana qarşı iş üzrə,

İnsan Hüquqları Üzrə Avropa Məhkəməsi (Birinci Bölmə) aşağıdakı tərkibdə,

Xristos Rozakis, *Sədr*,

Nina Vajiç,

Xanlar Hacıyev,

Din Spilman,

Sver Erik Jebens,

Qeorqe Nikolau, *hakimlər*,

və Soren Nilsen, *Bölmə Katibi*,

13 yanvar 2011-ci ildə qapalı şəkildə müzakirə edərək, həmin gündə bu qərarı qəbul edir:

PROSES

1. «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Konvensiyanın 34-cü maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan cənab Marif Xəlil oğlu Axundovun («ərizəçi») Azərbaycana qarşı verdiyi şikayət üzrə (№ 39941/07) iş 12 sentyabr 2007-ci ildə başlanılmışdır.

2. Ərizəçini Azərbaycanda vəkil işləyən cənab F.Ağayev təmsil edib. Azərbaycan Hökumətini («Hökumət») onun nümayəndəsi Ç.Əsgərov təmsil edib.

3. Ərizəçi, xüsusən iddia etdi ki, 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnamənin icra olunmaması onun Konvensiyanın 6, 13 və 1 sayılı Protokolun 1-ci maddələri ilə təmin olunmuş ədalətli məhkəmə araşdırılması, səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi və mülkiyyət hüquqlarını pozmuşdur.

4. Bölmənin Sədri 26 noyabr 2008-ci ildə şikayət barədə Hökuməti məlumatlandırmaq qərarına gəlib. Həmçinin qərara alınmışdır ki, şikayətin mahiyyətinə onun məqbuliyyəti ilə eyni vaxtda baxılsın (Konvensiyanın 29-cu maddəsinin 3-cü bəndi).

FAKTLAR

5. Ərizəçi 1951-ci ildə anadan olmuşdur və Bakıda yaşayır.

6. Ərizəçi Maliyyə Nazirliyinin ("Nazirlik") Bakı şəhəri üzrə Nəzarət-Təftiş İdarəsinin ("İdarə") müfəttişi işləmişdir. 01 may 1997-ci ildə işi qənaətbəxş qiymətləndirilmədiyi üçün Nazirlik tərəfindən vəzifəsindən azad olunmuşdur.

7. Ərizəçi Nazirliyə qarşı iddia qaldıraraq əmrin qanunsuz hesab olunmasını tələb etmişdir. 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnaməsi ilə Səbail rayon məhkəməsi iddianı təmin edərək, onun işinə bərpa olunmasını qət etmişdir. Bundan başqa, məhkəmə 01 may 1997-ci ildən (işdən çıxarılma tarixi) 23 fevral 1998-ci ilədək (qətnamənin çıxarılma tarixi) ödənilməmiş əmək haqqının ödənilməsini Nazirliyə tapşırılmışdır. Qanunla müəyyən olunmuş müddətdə 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnamədən şikayət verilməmiş və həmin vaxtda qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun olaraq, o, çıxarılmasından 10 gün sonra qüvvəyə minmişdir.

8. Ərizəçinin bir çox tələblərinə və icra vərəqəsinin bir neçə dəfə Nazirliyə göndərilməsinə baxmayaraq, səlahiyyətli dövlət orqanları qətnaməni icra etmək üçün zəruri addımlar atmamışlar.

9. 18 yanvar 2000-ci il tarixli məktubla Nazirlik ərizəçini məlumatlandırıb ki, Nazirliyin restrukturizasiyası ilə bağlı İdarə Nazirliyin 28 yanvar 1999-cu il tarixli daxili əmri ilə ləğv olunmuş və buna görə onu əvvəlki vəzifəsinə bərpa etmək mümkün olmamışdır.

10. 14 noyabr 2002-ci ildə ərizəçi Nazirliyə qarşı iddia qaldıraraq, 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnamənin icra olunmaması üçün kompensasiya tələb etmişdir. 17 yanvar 2003-cü ildə Nəsimi rayon məhkəməsi ərizəçinin xeyrinə qətnamə çıxarmışdır. Məhkəmə qeyd edib ki, 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnamə hələ qüvvədədir və 23 fevral 1998-ci ildən 17 yanvar 2003-cü ilədək (qətnamənin çıxarıldığı tarix) ödənilməmiş əmək haqqı kimi 4.704.000 köhnə azərbaycan manatı (AZM, təxminən 920 avro (EUR)) kompensasiya təyin etmişdir. Bu məbləğ ərizəçinin əvvəlki orta əmək haqqı əsasında hesablanmışdır.

11. 17 fevral 2003-cü ildə ərizəçi 17 yanvar 2003-cü il tarixli qətnamədən apellyasiya şikayəti verərək, daha yüksək kompensasiya məbləği tələb etmişdir. Eyni zamanda, iş materiallarından görünür ki, Nazirlik 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnamədən Ali Məhkəməyə kassasiya şikayəti verdiyi üçün Apellyasiya Məhkəməsindən icraatın dayandırılmasını xahiş etmişdir. Nazirliyin bu tələbindən sonra Apellyasiya Məhkəməsi qarşısında icraat dayandırılmışdır.

12. 10 may 2006-cı il tarixli qətnaməsi ilə Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini qüvvədə saxlayaraq kompensasiya məbləğinin düzgün hesablandığını göstərmişdir. 15 mart 2007-ci ildə Ali Məhkəmə apellyasiya instansiyasının qətnaməsini qüvvədə saxlamışdır.

13. 28 yanvar 2009-cu ildə 17 yanvar 2003-cü il tarixli qətnamə icra olunmuş və ərizəçi qətnamədə göstərilən məbləği almışdır (təxminən 920 EUR).

14. 08 aprel 2009-cu ildə Nazirlik 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnaməni icra etmişdir: ərizəçi əvvəlki vəzifəsinə bərpa olunmuş və 9.155,12 AZN (təxminən 9.063 EUR) məbləği ona itirilmiş gəlir kimi 17 yanvar 2003-cü il tarixli qətnamə ilə təyin olunmuş məbləğə əlavə olaraq ödənilmişdir.

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. İCRA İCRAATININ DAVAMIYYƏTİ ÜZRƏ KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN, 13-CÜ MADDƏSİNİN VƏ 1 SAYLI PROTOKOLUN 1-Cİ MADDƏSİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

15. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə, 13-cü maddəsinə və 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinə istinadən, ərizəçi 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnamənin icra olunmamasından şikayət etmişdir. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

«Hər kəs onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən, ... məhkəmə vasitəsilə ... işinin ədalətli ... araşdırılması hüququna malikdir».

Konvensiyanın 13-cü maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

«Bu Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları pozulan hər kəs, hətta bu pozulma rəsmi fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən törədildikdə belə, dövlət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə malikdir.»

1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

«Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.»

Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək, yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsini təmin etmək üçün zəruri hesab etdiyi qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır.»

A. Şikayətin məqbuliyyəti

Şikayət vermək hüququndan sui-istifadə

16. 08 aprel 2009-cu ildə ərizəçi Məhkəməni məlumatlandırıb ki, onun xeyrinə olan qətnamə müvafiq orqanlar tərəfindən icra olunmuş və o, şikayətini geri götürməyi xahiş edir. Lakin 15 aprel 2009-cu il tarixli məktubla ərizəçi bildirib ki, o, işinə Məhkəmə tərəfindən baxılmasının davam olunmasını xahiş edir və 08 aprel 2009-cu il tarixli məktubu Nazirlik işçilərinin təzyiqi altında və vəkiliyin iştirakı olmadan yazmışdır.

17. Hökumət bildirib ki, ərizəçi şikayət vermək hüququndan sui-istifadə etmişdir. Onlar qeyd ediblər ki, 08 aprel 2009-cu il tarixli məktubla şikayətini geri götürməsinə baxmayaraq, o, sonradan şikayətə baxılmasının davam olunmasını xahiş etmişdir. Hökumətə görə, belə münasibət Konvensiyanın aşağıdakıları nəzərdə tutan 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin mənasında şikayət vermək hüququndan sui-istifadədir:

“Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş istənilən fərdi şikayəti bu Konvensiya və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə bir araya sığmayan, açıq-aydın əsassız və ya şikayət vermə hüququndan sui-istifadə hesab edərsə, qəbul olunmayan elan edə bilər.”

18. Məhkəmə xatırladır ki, qeyri-adi işlər istisna olmaqla, şikayət sui-istifadə kimi yalnız o halda rədd oluna bilər ki, bilə-bilə yanlış faktlara əsaslanın (baxın, *Akdivar və digərləri Türkiyəyə qarşı*, 16 sentyabr 1996-cı il, *Qərar və Qərardadların Hesabatı*, 1996-IV, §§ 53-54; *İ.S. Bolqarıstana qarşı* (qərardad), № 32438/96, 06 aprel 2000-ci il; və *Varbanov Bolqarıstana qarşı*, № 31365/96, § 36, İHAM 2000-X).

19. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin münasibəti şikayət vermək hüququndan sui-istifadə kimi qiymətləndirilə bilməz və buna görə, Hökumətin etirazını rədd edir.

20. Ərizəçinin 15 aprel 2009-cu il tarixli məktubunu nəzərə alaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, onun həqiqətən öz şikayətini geri götürmək niyyəti müəyyən olunmamışdır.

Məhkəmənin ratione temporis səlahiyyəti

21. Məhkəmə xatırladır ki, o, yalnız Razılığa gələn Yüksək Tərəfə münasibətdə Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən sonra baş vermiş hərəkətlər, faktlar və ya qərarlarla Konvensiyanın pozulmasına dair şikayətləri araşdırmaq səlahiyyətinə malikdir (baxın, *Kazımova Azərbaycana qarşı* iş üzrə 06 mart 2003-cü il tarixli qərardad, № 40368/02). Məhkəmə qeyd edir ki, Konvensiya Azərbaycana münasibətdə 15 aprel 2002-ci ildə qüvvəyə minmişdir.

22. Müvafiq olaraq, Məhkəmənin səlahiyyəti şikayətin yalnız 15 aprel 2002-ci ildən sonrakı müddətə təsadüf edən hissəsi ilə məhdudlaşır. Şikayətin qalan hissəsi isə Məhkəmənin ratione temporis səlahiyyətindən kənar qalır. Buna baxmayaraq, zəruri olduqda, Məhkəmə sözügedən müddətin əvvəlində mövcud olan vəziyyəti nəzərə alacaq.

Ərizəçinin qurban statusu

23. 08 aprel 2009-cu il tarixdə ərizəçinin əvvəlki vəzifəsinə bərpa olunmasından və itirilmiş gəlir üçün kompensasiyanın ödənilməsindən sonra Hökumət iddia edib ki, ərizəçi artıq “qurban” hesab oluna bilməz, ona görə ki, Konvensiya hüquqlarının pozulması daxili müstəvidə bərpa olunmuşdur.

24. Ərizəçi bu məsələni şərh etməmişdir. Lakin o, şikayət edib ki, onun itirilmiş gəliri düzgün hesablanmamışdır.

25. Məhkəmə xatırladır ki, əgər milli hakimiyyət orqanları açıq-aşkar və ya mahiyyət etibarilə Konvensiyanın pozuntusunu təsdiq edib kompensasiyanı təqdim etməzlərsə, ərizəçinin xeyrinə olan qərar və ya tədbirlər onu «qurban» statusundan məhrum etmək üçün kifayət etmir (baxın, *Amur Fransaya qarşı*, 25 iyun 1996-cı il tarixli Qərar, *Hesabatlar*, 1996-III, s. 846, § 36; və *Dalban Rumıniyaya qarşı* (Böyük Palata), № 28114/95, § 44, İHAM 1999-VI). Yalnız bu şərtlər təmin edildikdə, Konvensiyanın subsudiar xarakterli müdafiə mexanizmləri şikayətin araşdırılmasının qarşısını alır.

26. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin xeyrinə olan qətnamənin icrası və qətnamə ilə təyin olunmuş məbləğin, eləcə də itirilmiş gəlirə görə kompensasiyanın ödənilməsi dövlət orqanları tərəfindən Konvensiya hüquqlarının pozulmasının etirafı kimi mübahisəli şəkildə qəbul oluna bilər. Bununla bağlı, Məhkəmə ərizəçinin daxili məhkəmələr tərəfindən maddi kompensasiyanın hesablanmasının iddia olunan qeyri-düzgünlüyünə aid dəlilini qeyd edir. Bu, ərizəçinin xeyrinə olan qətnamənin tam icra olunmaması səbəbindən Konvensiya hüquqlarının pozulmasının etiraf edilməməsini iddia edən dəlil kimi qəbul oluna bilər. Məhkəmə qeyd edir ki, 08 aprel 2009-cu ildə ərizəçi Maliyyə Nazirliyindəki əvvəlki işinə bərpa olunmuş və itirilmiş gəlirə görə kompensasiya kimi müəyyən məbləğ ona ödənilmişdir. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, ərizəçinin kompensasiya məbləğinin hesablanmasında iddia olunan səhvlər barədə şikayəti yeni şikayətlər olmaqla, onun xeyrinə olan yekun qətnamənin icrasına aid hazırkı işin dairəsinə düşür. Daha sonra Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi ona ödənilmiş məbləğlərin hesablanma əsasını daxili məhkəmələrdə mübahisələndirməmişdir. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, daxili qətnamə tamamilə icra olunmuşdur.

27. Bununla belə, qətnamənin yeddi ildən artıq müddəti Konvensiyanın Azərbaycana münasibətdə qüvvəyə mindiyi tarixdən sonrakı vaxta təsadüf etdiyi on bir ildən artıq müddətdə icra olunmamış qalmasını nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçiyə təyin olunmuş kompensasiya yalnız itirilmiş gəlirə görə daxili maddi kompensasiyanı əhatə edir və 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnamənin davamlı icra olunmamasında ifadə olunduğu iddia olunan Konvensiya pozuntusu üçün hər hansı kompensasiya təklif edilməmişdir.

28. Belə olan halda, 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnaməyə müvafiq olaraq ərizəçinin əvvəlki işinə bərpa olunduğu, maddi zərərə görə kompensasiya aldığı həqiqət olsa belə, Məhkəmə hesab edir ki, onun xeyrinə görülmüş tədbirlər yenə də onu hazırkı işdə “qurban” statusundan məhrum etmək üçün kifayət etmir (müqayisə edin, *Ramazanova və digərləri Azərbaycana qarşı*, № 44363/02, § 38, 01 fevral 2007-ci il).

29. Müvafiq olaraq, Məhkəmə ərizəçinin qurban statusunu itirməsinə dair Hökumətin etirazını rədd edir.

Nəticə

30. Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin mənasında açıq-aşkar əsassız və ya hər hansı başqa əsasla qeyri-məqbul deyildir. Buna görə, o, 15 aprel 2002-ci ildən sonrakı müddətə aid məqbul elan edilməlidir.

B. İşin mahiyyəti

*Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi
və 13-cü maddəsi*

31. Hökumət bildirib ki, müvafiq dövlət orqanları tərəfindən bütün zəruri tədbirlərin görülməsinə baxmayaraq, 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnamənin icrası mümkünsüz idi, ona görə ki, işdən azad olunmasından əvvəl ərizəçinin çalışdığı İdarə ləğv olunmuşdur. Hökumət iddia edib ki, Nazrlıq mütəmadi olaraq ərizəçiyə müxtəlif vəzifələr təklif etmiş, lakin ərizəçi onları rədd edərək daha yuxarı vəzifələr istəmişdir. Bundan başqa, Hökumət bildirib ki, 23 fevral 1998-cu il tarixli qətnamənin icra olunmamasına görə ərizəçinin kompensasiya tələbi ilə bağlı 17 yanvar 2003-cü il tarixli qətnamə 28 yanvar 2009-cu ildə icra olunmuşdur.

32. Ərizəçi tələblərini təkrar etmişdir.

33. Məhkəmə təkrar edir ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi hər kəsin hüquq və vəzifələrinə aid iddiasının məhkəmə və ya tribunal qarşısına çıxarılması hüququnu təmin edir; bu mənada, o, «məhkəmə hüququnu» ehtiva edir ki, mülki məsələlərdə icraatı başlamaq hüququ olan məhkəməyə müraciət etmək hüququ onun bir aspektidir. Lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin daxili hüquq sistemləri yekun məcburi məhkəmə qərarının bir tərəfin zərərinə hərəkətsiz qalmasını mümkün edərsə, bu hüquq xəyali olar. Təbii ki, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin məhkəmə qərarlarının icrasını təmin etmədən tərəflərə hər hansı prosessual təminatlar (ədalətli, açıq və sürətli məhkəmə baxışı) verməsini təsəvvür etmək mümkün deyil. 6-cı maddənin yalnız “məhkəməyə çıxış” və “məhkəmə prosesinin aparılması” prinsipləri ilə əlaqələndirilərək şərh olunması Razılığa Gələn Yüksək Tərəflərin Konvensiyanı ratifikasiya edərkən öz öhdələrinə götürdükləri qanunun aliliyi prinsipinin düzgün tətbiq olunmaması ilə nəticələnə bilər. Buna görə, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin məqsədləri üçün məhkəmə qərarının icra olunması «araşdırmanın» ayrılmaz hissəsi kimi qiymətləndirilməlidir (baxın, *Hornsbi Yunanıstana qarşı*, 19 mart 1997-ci il, § 40, *Qərar və Qərardadların Hesabatı*, 1997-II).

34. Məhkəmə daha sonra qeyd edir ki, məhkəmə qərarının icrasının təxirə salınması konkret hallarda əsaslandırılmalıdır. Lakin təxirə salınma elə tərzdə olmamalıdır ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə müdafiə olunan hüququn mahiyyətinə zərər vursun (baxın, *Burdov Rusiyaya qarşı*, № 59498/00, § 35, İHAM 2002-III). Hazırkı işdə qanunsuz işdən çıxarılmadan sonra öz vəzifəsinə bərpa olunmasına, eləcə də maddi zərər üçün kompensasiyanın ödənilməsinə aid mübahisədə ərizəçinin qələbəsindən faydalanmasının qarşısı alınmamalıdır.

35. Məhkəmə qeyd edir ki, Konvensiyanın Azərbaycana münasibətdə qüvvəyə mindiyi 15 aprel 2002-ci ildən qətnamənin 08 aprel 2009-cu ildə icra olunmasınadək Səbail rayon məhkəməsinin 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnaməsi təxminən yeddi il ərzində icrasız qalmışdır. 15 aprel 2002-ci ilədək qətnamə təxminən dörd il ərzində icra olunmamışdır. Bu müddət üçün Hökumət tərəfindən hər hansı əğlabatan izah təqdim olunmamışdır.

36. Hazırkı iş üzrə qəti məhkəmə qətnaməsini icra etmək üçün bütün zəruri tədbirləri görməməklə, dövlət orqanları Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin müddəalarını bütün səmərəli təsirindən məhrum etmişlər (baxın, yuxarıda qeyd olunmuş *Burdov*, § 37). Müvafiq olaraq, iş üzrə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulmuşdur.

37. Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, Məhkəmə Konvensiyanın 13-cü maddəsi əsasında şikayət üzrə qərarın çıxarılmasını zəruri hesab etmir, ona görə ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsi şikayətin bu hissəsi üçün *lex specialis*-dir (baxın, məsələn, *Əfəndiyeva Azərbaycanla qarşı*, № 31556/03, § 59, 25 oktyabr 2007-ci il və *Casiunien Litvaya qarşı*, № 41510/986, 06 mart 2003-cü il, § 32).

Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi

38. Səbail rayon məhkəməsinin 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnaməsi işdən çıxarıldığı gündən qətnamənin qəbul edildiyi tarixədək (23 fevral 1998-ci il) ödənilməmiş əmək haqqının ərizəçiyə ödənilməsinə qət etmişdir. Qətnamənin qüvvəyə minməsinə və icra icraatının başlanılmasına baxmayaraq, qətnamə Konvensiyanın Azərbaycanla münasibətdə qüvvəyə minməsindən sonra demək olar ki yeddi il ərzində icra olunmamışdır. Qətnamənin icrasına nail olmaq üzrə ərizəçinin çarəsizliyi onun 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin birinci paragrafının birinci cümləsində göstəriləni kimi mülkiyyətdən maneəsiz istifadə hüququna müdaxiləni təşkil edir.

39. 23 fevral 1998-ci il tarixli qətnaməni vaxtında icra etməməklə, milli orqanlar ərizəçini əsaslı gözlədiyi pulu almaqdan məhrum etmişdir. Hökumət bu müdaxilə üçün hər hansı əsaslandırma təqdim etməmişdir (baxın, yuxarıda qeyd olunmuş *Burdov*, § 41).

40. Müvafiq olaraq, iş üzrə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi pozulmuşdur.

II. KOMPENSASIYA İCRAATI ÜZRƏ KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN VƏ 1 SAYLI PROTOKOLUN 1-Cİ MADDƏSİNİN İDDİA OLUNAN POZUNTUSU

41. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə və 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə istinadən, ərizəçi şikayət edib ki, kompensasiya icraatı "ağlabatan" müddəti keçmiş və 17 yanvar 2003-cü il tarixli qətnamə ilə təyin olunmuş məbləğ kifayət olmamışdır.

42. Kompensasiya icraatının iddia olunan həddən artıq davamiyyətinə gəldikdə, ərizəçinin xeyrinə yekun qətnamənin davamlı icra olunmamasına aid Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə dair qənaətini nəzərə alaraq, Məhkəmə bu şikayəti araşdırmağı zəruri hesab etmir.

43. Daxili məhkəmələrin təyin etdikləri kompensasiya məbləğinin kifayətsizliyinə aid ərizəçinin şikayəti ilə bağlı, bütün malik olduğu materiallar baxımından məsələlərin səlahiyyəti daxilində olduğu qədər ərizəçinin dəlillərini hərtərəfli araşdıraraq, Məhkəmə hesab edir ki, bu şikayət Konvensiyada göstərilmiş hüquq və azadlıqların pozuntusunun hər hansı görüntüsünü aşkar etmir.

44. Bundan irəli gəlir ki, o, Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin mənasında açıq-aşkar əsassızdır və həmin maddənin 4-cü bəndinə əsasən rədd edilməlidir.

III. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

51. Konvensiyanın 41-ci maddəsi nəzərdə tutur ki:

«Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, zəruri halda zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsinə təyin edir.»

A. Zərər: Maddi zərər

46. Ərizəçi maddi zərərə görə 35.409 EUR tələb etmişdir. Bu məbləğ özünə qətnamənin icra olunmaması səbəbindən işsiz qaldığı üçün ərizəçinin ailəsi və dostlarından götürməsi iddia olunan məbləği daxil etdirir.

47. Hökumət bildirib ki, ərizəçinin tələbləri əsassızdır və o öz dəlillərini təsdiq etmək üçün hər hansı sübut təqdim etməmişdir.

48. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi maddi zərərə aid tələblərini təsdiq edən sübutları təqdim etməmişdir. Buna görə o, həmin tələbi rədd edir.

2. Mənəvi zərər

49. Ərizəçi mənəvi zərərə görə 15.000 avro kompensasiya tələb etmişdir.

50. Hökumət bu məbləği əsassız və həddən artıq hesab edib və bildirib ki, Konvensiya pozuntusunun müəyyən olunması özlüyündə kifayətedici kompensasiyanı təşkil edir.

51. Məhkəmə hesab edir ki, xeyrinə olan yekun qətnamənin davamlı icra olunmaması nəticəsində ərizəçiyə mənəvi zərərin vurulması mümkündür. Lakin tələb olunmuş məbləğ həddən artıqdır. Konvensiyanın 41-ci maddəsinin tələb etdiyi kimi ədalətli əsaslarla qiymətləndirməni edərək, Məhkəmə üstünə hesablana bilən hər hansı vergi məbləği gəlməklə, mənəvi zərərə görə 4.800 EUR kompensasiya məbləği təyin edir.

B. Xərc və məsrəflər

52. Ərizəçi, həmçinin daxili proseslərdə və Məhkəmə qarşısında çəkilmiş xərc və məsrəflərə görə 1.600 EUR tələb etmişdir.

53. Hökumət bu tələbi həddən artıq və məbləğlərin əslində xərclənmədiyini hesab etmişdir.

54. Məhkəmənin presedent-hüququna müvafiq olaraq, xərc və məsrəflərin yalnız həqiqətən və zəruri olaraq, həmçinin əsaslandırılmış həcmdə çəkilməsi göstərildiyi halda, ərizəçi onların əvəzinin ödənilməsi hüququna malikdir. Hazırkı işdə ərizəçi tərəfindən hər hansı təsdiqləyici sənədlərin təqdim olunmadığını nəzərə alaraq, Məhkəmə xərc və məsrəflərlə bağlı tələbi rədd edir.

C. Faiz dərəcəsi

63. Məhkəmə məqsədmüvafiq hesab edir ki, faiz dərəcəsi üstünə üç faiz əlavə edilməli olan, Mərkəzi Avropa Bankının təqdim etdiyi dərəcənin son həddinə əsaslanmalıdır.

BU SƏBƏBLƏRƏ GÖRƏ, MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

Ərizəçinin xeyrinə olan qətnamənin icra olunmamasına dair şikayəti məqbul və şikayətin qalan hissəsini qeyri-məqbul *elan edir*;

İş üzrə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulduğunu *qərara alır*;

İş üzrə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin pozulduğunu *qərara alır*;

Şikayətin Konvensiyanın 13-cü maddəsi baxımından araşdırılmasının tələb olunmadığını *qərara alır*;

5. *Qərara alır ki*,

(a) Qərarın Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci hissəsinə əsasən qəti olduğu gündən üç ay müddətində mənəvi zərərə görə 4.800 EUR (dörd min səkkiz yüz avro) Hökumət tərəfindən ərizəçiyə həll olunma gününə tətbiq edilən dərəcəyə uyğun olaraq milli valyuta ilə üstünə gəlinə bilən hər hansı vergi hesablanmaqla ödənilməlidir;

(b) yuxarıda qeyd olunan üç ay bitdiyi vaxtdan həll olunma gününədək faiz dərəcəsi yuxarıdakı məbləğ üstünə Mərkəzi Avropa Bankının faiz dövründəki təqdim etdiyi dərəcənin son həddinə uyğun ödənilməlidir;

7. Ədalətli kompensasiya üçün ərizəçinin tələbinin qalan hissəsini *rədd edir*.

İngilis dilində tərtib olunub və Məhkəmə Reqlamentinin 77-ci qaydasının 2-ci və 3-cü bəndlərinə müvafiq olaraq, qərar barədə məlumat yazılı şəkildə 03 fevral 2011-ci ildə göndərilib.

Soren Nilsen
Bölmə Katibi

Xristos Rozakis
Sədr

Yerli mətbuat səhifələrindən

6 HAKİM BARƏDƏ İNTİZAM İCRAATI BAŞLANILMIŞDIR

Məhkəmə-Hüquq Şurasının bütün apellyasiya məhkəmələri sədrlərinin və hakim assosiasiyaları rəhbərlərinin iştirakı ilə geniş iclası keçirilmişdir.

Tədbirdə çıxış edən Şuranın sədri, ədliyyə naziri Fikrət Məmmədov dünyanı iqtisadi böhran bürüdüyü şəraitdə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizin davamlı inkişafının təmin olunduğunu, sosial və iqtisadi layihələrin uğurla icra edildiyini məmnunluqla diqqətə çatdırmışdır.

Qeyd olunmuşdur ki, əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş insan haqlarının

prioritetliyi və humanizm siyasətinə sadıqlıq ölkəmizdə dövlət idarəçiliyinin əsas prinsiplərinə çevrilmişdir. Möhtərəm Prezidentimiz tərəfindən 3.800-dən çox, o cümlədən ötən ay 423 məhkum əfv edilmiş, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə qəbul edilmiş 4 amnistiya aktı 40 min insana şamil olunmuşdur. Ölkə Prezidentinin təşəbbüsü ilə ötən il iqtisadi sahədə bəzi əməllərin dekriminallaşdırılması ilə bağlı cinayət qanunvericiliyinə mühüm dəyişikliklər edilərək, 1500-dək məhkum cəza çəkməkdən azad olunmuş, yaxud cəza müddətləri azaldılmışdır. Bu baxımdan dövlət başçısının cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi ilə bağlı 10 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncamının müstəsna əhəmiyyəti qeyd olunmuşdur.

İclasda Sərəncamın icrası üzrə tədbirlər müzakirə olunmuş, onun ölkəmizdə insan haqlarının, xüsusilə azadlıq hüququnun təmin edilməsi, habelə məhkəmə, prokurorluq və istintaq orqanlarının fəaliyyətinin yeni tələblər səviyyəsində qurulması üçün «yol xəritəsi» olduğu vurğulanmışdır. Həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə yanaşmanın köklü surətdə dəyişməsi, böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərə görə həbs qətimkan tədbirinin müstəsna hallarda seçilməsinə nail olunması Sərəncamın əsas məqsədlərindən biri kimi müəyyən edilmişdir.

Bildirilmişdir ki, Ali Məhkəmə tərəfindən həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsi əvvəllər ümumiləşdirilmiş, məsələyə həssaslıqla yanaşılması məhkəmələrə tövsiyə edilmişdir. Bu sahədə kobud pozuntulara görə Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən 15 hakim ciddi intizam məsuliyyətinə cəlb edilmiş, 3 hakimin səlahiyyətinə vaxtından əvvəl xitam verilməsi barədə qərar qəbul edilmişdir. Bununla belə köklü dönüş baş verməmiş, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə üstünlük verilməklə, alternativ tədbirlərə lazımi diqqət yetirilməmişdir.

Qeyd olunmuşdur ki, məhkəmələrdə baxılan cinayət işlərinin və bütövlükdə məhkumetmənin sabitliyi ölkəmizdə ictimai təhlükəsizliyin və hüquq qaydasının təmin edilməsində önəmli nailiyyətdir. Lakin təəssüf ki, barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilən və həbs müddəti uzadılan, habelə azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum olunmuş şəxslərin sayı xeyli artmışdır. Bununla əlaqədar həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlama müddətinin uzadılması ilə bağlı təcrübə Ali Məhkəmə tərəfindən ümumiləşdirilərək bu günlərdə Plenumun geniş iclasında müzakirə olunmuş, bu sahədə mövcud nöqsanların aradan qaldırılması və vahid məhkəmə təcrübəsinin yaradılması məqsədilə bütün məhkəmələrə icmal məktubunun göndərilməsi qərara alınmışdır.

Həmçinin, Şurada Sərəncamda verilmiş tapşırıqların icrası məqsədilə yaradılmış Ali Məhkəmə, Baş Prokurorluq və Ədliyyə Nazirliyinin birgə işçi qrupunun məlumatı dinlənilmişdir. Cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi üzrə cinayət qanunvericiliyinə 200-dən artıq dəyişikliyin edilməsi, o cümlədən iqtisadi sahədə törədilən bir çox cinayətlərin dekriminallaşdırılması, azadlıqdan məhrumetməyə

alternativ cəzaların nəzərdə tutulması ilə bağlı, habelə, şərti məhkum etmə və cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə institutlarının, həbsə alternativ olan qətimkan tədbirlərinin daha geniş tətbiqinə imkan verən dəyişikliklərin edilməsi barədə hazırlanmış mühüm qanun layihəsi ətraflı müzakirə edilmişdir.

Eyni zamanda bildirilmişdir ki, Sərəncamda nəzərdə tutulmuş tövsiyə və tapşırıqların dərhal icrasına başlanılması nəticəsində 450-yə yaxın həbsdə olan şəxs qanuni əsaslarla istintaq təcridxanalarından azadlığa buraxılmış, təcridxanalara daxil olan həbs edilmiş şəxslərin sayı xeyli azalmışdır.

Ali Məhkəmənin sədri Ramiz Rzayev və digər Şura üzvləri iclasda çıxış edərək Sərəncamın insan haqlarının, xüsusilə azadlıq hüququnun qorunmasında, ədalətli cəza siyasətinin formalaşdırılmasında proqram xarakteri daşdığını bildirmişlər.

İclasda Sərəncamın dürüst icrasının təmin edilməsi məqsədilə hakimlərin və istintaq orqanlarının məsuliyyətinin yüksəldilməsi, yol verilən pozuntulara qarşı barışmaz münasibət göstərilməsi, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi təcrübəsinin mütəmadi təhlil olunaraq ümumiləşdirilməsi, həbs müddətinin uzadılmasına yeni, təsirli nəzarət mexanizmlərinin işlənilməsinin və ədalətli cəza siyasəti formalaşmasının zəruriliyi vurğulanmışdır.

Şurada ötən il məhkəmə fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericiliyə məhkəmə hakimiyyətinin özünüidarə səlahiyyətlərinin daha da genişləndirilməsi ilə bağlı mütərəqqi dəyişikliklər edilməsi, o cümlədən məhkəmələrin ərazi yurisdiksiyasının müəyyən olunması səlahiyyətinin Məhkəmə-Hüquq Şurasına həvalə edilməsi diqqətə çatdırılmışdır.

Bununla əlaqədar iclasda məhkəmələrin ərazi yurisdiksiyası ilə bağlı apellyasiya məhkəmələrinin təklifləri dinlənilmiş, məhkəmələrin iş yükü üzrə aparılmış təhlillər və onun mütənasibliyi nəzərdən keçirilmiş, ərazi yurisdiksiyası zəruri dəyişikliklər edilməklə yenidən təsdiq olunmuşdur.

İclasda həmçinin, qanunvericiliyin tələblərinin pozulmasına və korrupsiyaya şərait yaradan hallara yol verilməsinə görə 6 hakim barədə intizam icraatı başlanılmışdır.

(c) MHŞ

"DQR"IN STATUSUNA AVROPA MƏHKƏMƏSİNİN MÜNASİBƏTİ - YENİ

"Məlum olduğu kimi, bir qrup azərbaycanlı hüquq müdafiəçisi ötən ilin aprel ayında Ermənistanın hərbi təxribatının qurbanı olmuş 700-dən çox Azərbaycan vətəndaşının adından Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə ərizə ilə müraciət etmişdilər. Ermənistan tərəfi isə yenə də dünya ictimaiyyətini aldatmaq üçün cılız və təxribat xarakterli addım atıb." Azərbaycan Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü Anar Bağirov bununla bağlı məlumat verib. O, müsahibə zamanı ermənilərin növbəti dəfə yalanı həqiqət kimi təqdim etmək cəhdlərinin iflasa uğradığını bildirib.

"Ondan başlayaq ki, tanınmayan və separatçı "Dağlıq Qarabağ Respublikası" ("DQR") prezidentinin hüquq məsələləri üzrə müşaviri Emil Babayan Avropa Məhkəməsinin sədrinə müraciət ünvanlayıb. Müraciətdə bildirilir ki, məhkəmə prosesində "DQR"-in iştirakı üçün şərait yaradılsın. O, göndərdiyi məktubda Montevideo Konvensiyasına istinad edərək bəyan edir ki, guya, marionet "Dağlıq Qarabağ Respublikası"-nın bütün müstəqil dövlətlərə xas atributları və müstəqil məhkəməsi mövcuddur.

Qeyd edim ki, 1933-cü ildə qəbul edilən Montevideo Konvensiyasında müstəqil ölkənin formalaşması üçün dörd prinsip əsas götürülüb:

1. Daimi əhali
2. Müəyyən olunmuş daimi ərazi
3. Hökumət
4. Digər suveren ölkələrlə əlaqələrə girmək qabiliyyəti

Qısa olaraq Konvensiyanın müddəalarına nəzər salaq.

Daimi əhali dedikdə müəyyən olunmuş ərazidəavtoxton əhalinin yaşaması nəzərdə tutulur. Bu mənada işğaldan sonra həmin ərazilərə süni şəkildə köçürülən ermənilər Dağlıq Qarabağın daimi əhalisi sayıla bilməz. Dağlıq Qarabağın yerli və tarixi əhalisi ordan güclə qovulan, qətlə yetirilmiş azərbaycanlılardır.

Dağlıq Qarabağı BMT və digər nüfuzlu beynəlxalq qurumlar yekdilliklə Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi kimi qəbul edib. Hətta bununla bağlı BMT-nin Ermənistanın işğal olunmuş torpaqları dərhal azad etməsini nəzərdə tutan dörd qətnaməsi mövcuddur. *De jure* o, deməkdir ki, qondarma “DQR” hər hansı hüquqi əraziyə də malik deyildir.

Bu rejimə məxsus hökumət də yoxdur. Hamıya məlumdur ki, satellit quruluşun qanunverici və icraedici hakimiyyətləri İrəvan kuluarlarında formalaşır. Bunun bariz nümunəsi elə həmin Babayanın vaxtilə Ermənistanın ədliyyə nazirinin müavini, baş prokurorun müavini, eləcə də Yüksək Rütbəli Məmurların Etik Davranışları üzrə Komissiyanın sədri vəzifələrində çalışmasıdır. Bu fakt kifayət edir ki, qondarma rejimin necə bir hökumətə malik olduğunu görsən.

Konvensiyanın sonuncu müddəasına gəlicə, qeyd olunmalıdır ki, Ermənistan və onun nəzarətində olan qondarma respublika öz işğalçı siyasətləri ucbatından regionda faktiki normal ölkələrarası münasibətlərdən təcrid ediləblər. Belə olan halda qondarma “DQR” heç bir ölkə ilə diplomatik və ya digər münasibətlər qura bilməz.

Montevideo Konvensiyasının bütün müddələrinin analizi onu göstərir ki, qondarma rejim razılaşmanın heç bir tələbləri ilə uzlaşmış. Bu da qondarma rejimin suveren dövlət kimi beynəlxalq arenada çıxış etməsini qeyri-qanuni və mümkünəz edir.

Strasburq Məhkəməsinin qondarma “Dağlıq Qarabağ Respublikası”nın məhkəmədə iştirakı ilə bağlı müraciətinə rədd cavabı verməsi isə heç də təsadüfi deyil. Bu onu göstərir ki, separatçıların hər hansı müstəqil ölkə və məhkəməsindən söhbət belə gedə bilməz. Ümumiyyətlə, həmin məhkəmə bir çox qərarlarında bu cür qondarma “respublika”lara olan birmənalı hüquqi mövqeyini dəfələrlə açıqlayıb, onların qeyri-legitim hesab edib.

Parodoks ondan ibarətdir ki, yüksək rütbəli məmur, ixtisasca hüquqşünas olan Babayan bu elementar həqiqətlər haqqında məlumatsızdır.

Maraqlıdır ki, Emil Babayanın özü də müraciətində qeyd edir ki, qondarma “DQR” heç bir ölkə tərəfindən tanınmayıb. Görünür, Babayan və onun havadarları Avropa Məhkəməsinin onların sorğusuna müsbət cavab verərək qondarma rejimin legitimliyini qəbul edəcəyinə ümid edirdilər. Amma Avropa Məhkəməsinin cavabı bir daha göstərdi ki, “DQR” adlı bir quruluş yoxdur və onun legitimliyinin tanınmasına yönəlik bütün cəhdlər iflasa uğrayacaq.”

Sonda tanınmış hüquqşünas bunları qeyd etdi. “Hər bir halda Avropa Məhkəmə iki danılmaz faktı bir daha təsdiqlədi:

Əvvəla, Qondarma “DQR”-ni heç vaxt dünya ictimaiyyəti müstəqil ölkə kimi qəbul etməyəcək. İkincis, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsidir.”

(c) haqqin.az

MƏHKƏMƏLƏR MALİYYƏ NƏZARƏTİ PALATASININ QƏRARLARINI LƏĞV EDƏ BİLMƏYƏCƏKLƏR

Martın 29-da Milli Məclisin hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu komitəsinin iclası keçirilib. Komitə sədri Əli Hüseynli iclasda yeddi qanun layihəsinə baxılacağını deyib. Əvvəlcə paket şəklində təqdim

olunmuş İnzibati Prosesual, Mülki Prosesual və Mülki məcəllələrə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında qanun layihələri müzakirə olunub. Bu qanun layihələrinə edilən təkliflərin iqtisadi və hüquqi mahiyyəti barədə Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının Direktorlar Şurasının sədri Rüfət Aslanlı məlumat verib. Bildirib ki, bütövlükdə dəyişikliklərin məğzi ödəmə qabiliyyətini itirmiş və yaxud itirmək astanasında olan bankların problemlərinin həllini təmin edəcək yeni hüquqi, administrativ çərçivəni müəyyən etməkdir. Bu

təkliflər "Banklar haqqında" Qanunda ediləcək dəyişikliklərin prosesual nöqteyi-nəzərdən dəstəklənməsinə xidmət edəcək. R.Aslanlı qeyd edib ki, məsələnin mahiyyəti bankların ictimai fondları idarə edən təsisatlar olmasıdır. "İnsanlar, bizneslər, həm də kvazidövlət təşkilatları öz vəsaitlərini banklarda saxlayırlar. Banklar həmin vəsaitləri öz adlarından cəlb edib yerləşdirdiyinə görə bu vəsaitlərin mütəmadi olaraq müəyyən riskləri var. Bu riskləri idarə etmək üçün banklar kapital vəsaitlərə malik olmalıdırlar. Hər zaman bu tələblər qorunmur. Qorunmamağın səbəbləri kənar və daxili amillərlə bağlı ola bilər. Bunun qarşısını almaq üçün bankların fəaliyyətinə hərtərəfli nəzarət edilir. Bank fəaliyyətinə xüsusi icazələr, lisenziyalar verilir. Bank fəaliyyətinin hər sahəsi nəzarət orqanları tərəfindən tənzimlənir", - deyə o bildirib.

Komitə sədri Əli Hüseynli qeyd edib ki, İnzibati Prosesual Məcəllədə dəyişikliklər edilməsi haqqında qanun layihəsinə yeni maddə əlavə edilib. Bu maddədə qeyd olunur ki, maliyyə bazarlarına nəzarət orqanı tərəfindən banka müvəqqəti inzibatçı təyin edilməsi, bankın lisenziyasının ləğvi və bankın resolyusiyası çərçivəsində qəbul olunmuş digər qərarlar məhkəmə tərəfindən ləğv edilə bilməz.

Daha sonra iclasda Miqrasiya, Cinayət və Mülki Prosesual məcəllələrdə dəyişikliklər edilməsi haqqında qanun layihələri müzakirə edilib. Miqrasiya Məcəlləsinə 19-1-ci maddə əlavə edilib. Əlavəyə əsasən Azərbaycan Respublikasına viza tələb olunmayan qaydada gələn əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər (bu Məcəllənin 19-1.2-ci maddəsində göstərilən şəxslər istisna olmaqla) miqrasiya kartını doldurmalı və Azərbaycanın dövlət sərhədinin buraxılış məntəqəsindən keçərkən pasport və ya digər sərhədkeçmə sənədi ilə birgə təqdim etməlidirlər. İclasda "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə qanun layihəsinə də baxılıb.

(c) "Azərbaycan" qəzeti

AZƏRBAYCANDA CİNAYƏT PROSESİNDƏ İSTİNTAQ SÖVDƏLƏŞMƏSİNİN TƏTBİQİ GÖZLƏNİLİR

Bu gün Bakı şəhərində - Holiday Inn mehmanxanasında Avropa İttifaqı və Azərbaycan Respublikası Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin birgə təşkilatçılığı ilə prokurorlar və məhkəmə hakimləri üçün "Təqsirin etirafı əqdi cinayət təqibinin bir növü kimi" mövzusunda birgünlük simpozium keçirilmişdir.

Tədbiri giriş sözü ilə Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin böyük prokuroru Elnur Musayev açmışdır. Simpoziumda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Açıq hökumətin təşviqinə dair

2016-2018-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı"nın təsdiqi edilməsi haqqında Sərəncamının tələbinə əsasən 2016-2018-ci illərdə korrupsiya cinayətləri ilə əlaqədar ibtidai araşdırma çərçivəsində "istintaq sövdələşməsi" institutunun tətbiqinə dair təkliflərin hazırlanmasının zəruriliyi və bu sahədə işlərin görüldüyü vurğulanmışdır. İnteraktiv şəkildə aparılmış simpoziumda "Moldova Respublikasının cinayət-prosessual məəcəlləsində təqsirin etirafı əqdinin müddəalarının tətbiqi təcrübəsi", "ABŞ-da təqsirin etirafı əqdinin prosedurunun xüsusiyyətləri", "Azərbaycanda təqsirin etirafı əqdinin tətbiqinin hüquqi nəticələri" mövzularında təqdimatlar olmuş, tədbir iştirakçıları arasında kazuslar həll olunmuş, tədbirin sonunda isə iştirakçılara sertifikatlar təqdim olunmuşdur. Qeyd olunmalıdır ki, simpozium Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilməklə "Azərbaycanda ədliyyə sisteminin inkişafına və cinayət işləri üzrə məhkəmə qərarlarını icra edən qurumların göstərdiyi xidmətlərin təkmilləşdirilməsinə dəstək" layihəsi çərçivəsində təşkil olunmuşdur. Tədbirdə Aİ-nin beynəlxalq ekspertləri qismində ABŞ və Moldovanın sabiq prokurorluq işçiləri xanım Pamela Fahey və Stanislav Pavlovski, yerli ekspert qismində isə Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzinin nümayəndəsi Fərhad Nəcəfov iştirak etmişdir.

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

LOBBİÇİLİYİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ O QƏDƏRMİ VACİBDİR?!

Martın 22-də Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi lobbiçilik fəaliyyəti ilə bağlı maraqlı tövsiyə sənədi qəbul etmişdir, hansı ki, bu məsələ Avropa Şurasına üzv dövlətlərin hər birində aktualdır. Üstəlik, kapitalizm münasibətlərinin hökmran olduğu bu ölkələrdə iqtisadi maraq qruplarının dövlət idarəçiliyi və siyasətə güclü təsirə malik olmaları nəzərə alınarsa, mənzərə bizim üçün daha aydın şəkildə görünmüş olar. Məsələ ilə bir balaca dərindən maraqlandıqda, görürük ki, bu sənədin qəbulu təsadüfi xarakter

daşımır. Belə ki, Avropa Şurası nəzdində fəaliyyət göstərən Korrupsiya ilə Mübarizə üzə Dövlətlər Qrupunun hesabatlarında bir sıra dövlətlərdə lobbiçilik fəaliyyətinin hüquqi rəqlamentasiyasında çox saylı çatışmazlıqların mövcudluğu aşkar olunmuşdur ki, bu kimi hesabatlar Nazirlər Komitəsi tərəfindən tövsiyə sənədinin qəbulunda təsirsiz ötürməmişdir.

Beləliklə, qeyd olunan sənədin adı "Dövlət orqanları tərəfindən qərar qəbul edilməsi prosesinə təsir baxımından lobbiçilik fəaliyyətinin hüquqi nizamlanması üzrə tövsiyələr"dir. Tövsiyələrdə qeyd olunur ki, açıq hökumət və qərar qəbul edilməsində şəffaflığın təmin edilməsi baxımından lobbiçilik fəaliyyəti faydalı olsa da, üzv ölkələrin əksəriyyətində bu fəaliyyəti tənzimləyən ətraflı qanunvericilik bazası yoxdur. Bu mənada şəffaflığın təmin edilməsi baxımından üzv dövlətlər lobbiçilik fəaliyyətinin qeydiyyata üzrə müvafiq dövlət orqanına səlahiyyət verməli və bu reyestr ictimaiyyətə açıq olmalıdır. Qeydiyyat məlumatları ən azı aşağıdakı informasiyaları özündə ehtiva etməlidir: lobbiçinin adı, lobbiçilik fəaliyyətinin mövzusu, xeyrinə lobbiçik fəaliyyəti göstərilən sifarişçinin kimliyi.

Normativ sənəddə həmçinin lobbiçilərin etik davranış məsələləri, qaydaları pozduğu təqdirdə onlara tətbiq olunacaq effektiv sanksiyalar öz əksini tapmalıdır. Təcrübədə əksər lobbistlərin vaxtilə dövlət rəsmiləri arasından çıxdığını nəzərə alaraq, Nazirlər Komitəsi hesab edir ki, lobbiçik fəaliyyətinə başlamamışdan əvvəl dövlət qulluqçuları vəzifədən getdikdən sonra müəyyən "soyuma müddəti"ni keçməlidirlər. Yəni, qanunvericilikdə dövlət qulluqçusu vəzifədən getdikdən sonra müəyyən müddət müəyyənləşdirilməlidir ki, məhz həmin müddət keçəndən sonra lobbist olmaq istəyən sabiq dövlət qulluqçusu fəaliyyətə başlaya bilər. Bu mexnizmin məqsədi lobbistin vaxtilə işlədiyi sfera ilə əlaqələrinin "soyuma"sından ibarətdir ki, bu qərəzsiz, qeyri-qanuni təsirlərin aradan qaldırılması və obyektiv fəaliyyətin təmin edilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Tövsiyələrdə eyni zamanda "dövlət qulluğu üzrə qanunvericilikdə dövlət qulluqçuları ilə lobbistlər arasında münasibətləri tənzimləyən normalar da qeyd olunmalıdır" bildirilir.

ALİ MƏHKƏMƏNİN HAKİMİNİN XASİYYƏTİ ƏN AZI BELƏ OLMALIDIR!

Oxucularımıza ABŞ-nin "Canlı Elm" dərgisində çıxmış "Ali məhkəmənin hər bir hakiminin xasiyyəti necə olmalıdır?" başlıqlı yazısının tərcüməsini təqdim edirik. Bu yazı əsas etibarilə ABŞ Ali Məhkəməsinin hakimləri prizmasından yazılsa da, öz unversallığı baxımından ölkəmizin hakimləri üçün də maraqlı kəsb edə bilər.

Məsələyə siyasətdən kənar və indiyə kimi ABŞ Ali Məhkəməsində 112 nəfər hakimin işlədiyini də nəzərə alsaq, ideal hakim hansı xüsusiyyətlərə sahib olmalıdır sualı bizləri düşündürməyə bilməz. Belə ki, hüquqi biliklərindən savayı, hakimin hansı göstəricilərinin olması şərtidir? Aşağıdakı ali məhkəmə hakiminin, habelə işlədiyi məhkəmənin faydalandığı ən arzuolunan 5 xüsusiyyəti göstərilmişdir.

1. Kollegiallıq

Ali məhkəmənin hakimləri ömürlük təyin olunduqlarından təbiidir ki, onlar digər həmkarları ilə məcburi qaydada yola getməli və bir-birlərinə sayğı ilə yanaşmalıdırlar. Lakin kollegiallığın digər bir çaları da var: bu xasiyyət işlərə baxarkən, bir hakimin digər hakimi öz tərəfinə çəkmək ehtimalını artırır. “Ali Məhkəmənin Tarixi” jurnalının redaktoru Melvin Urofski bir hadisəni bu cür xatırlır – “Məhkəmə prosesində çox vaxt azlıqda qalan hakim Tomas Klarens deyərdi ki, gərək biz hakimler həmişə səmimi münasibəti saxlayaq, çünki bu gün mənim gözlədiyimin əksinə qərar çıxaran hakimə hər hansı hüquqi mövqe ilə bağlı sabah mənim özümün ehtiyacım yaranar bilər.” Məhz bu səbəbdəndir ki, məhkəmə qərarına dair xüsusi rəy yazan hakimler fikirlərini “həmkarlarımla mövqeyinə hörmətlə bildirirəm” ifadələri ilə bitirirlər.

2. Ağıllı və sadəlik

Təbii ki, “Ali Məhkəmənin hakimi bilikli olmalıdır” ifadəsini işlətmək artıq hakimi aşağılamaq kimi səslənə bilər. Lakin hakim hər bir halda özünün kim olduğunu hiss etməlidir, özünü dərk etməlidir. Ən pis hakim odur ki, ali məhkəmə hakimi olmasına baxmayaraq, orada olmadığı istəmir. Belələri hakim olduqlarını təm mənada anlama bilməzlər. Məhz belə hakimler ətraflarında qorxu hiss yaratmaqla məhkəmədə çalışanları narahat edirlər.

Ağıllı olmaqla bərabər, hakimler sadə olmalıdırlar. Hakim anlamlıdır ki, o, dünyanın problemini həll etmək iqtidarında deyil və sadəcə ali məhkəmənin hakimidir, nəinki tanınmış bir şəxsdir. Vaxtilə sabiq hakim David Souter barədə belə deyilirdi: o, lider deyildi, lakin Souterə görə, hakim insan hərəkətlərini mühakimə edir və hakimler də insan varlığı olaraq mükəmməl varlıq deyillər.

3. Məhkəməyə hörmət

Bir-birinə qarşı sayğı ilə yanaşmaqla bərabər, hakimler öz təmsil etdikləri quruma da hörmətlə yanaşmalıdırlar. Bu, o, deməkdir ki, hakim anlamalıdır ki, məhkəmə hakimiyyəti hakimiyyətin sərbəst qollarından biri olmaqla bu “üçlüyü” formalaşdıran komponentdir.

4. Müxtəlif peşələrdən gələn hakimler

Bəzən ölkə başçısı sentorlar, hüquq professorları və tanınmış vəkillər arasından Ali Məhkəməyə hakim təyin edir. Bununla belə, Riçard Niksonun prezidentliyi dönməndən bəri bu vəzifəyə əsas etibarilə aşağı instansiyada çalışmış hakimler təyin edirlər. Peşə keyfiyyətləri və göstəriciləri baxımından belələrini hakim təyin etmək daha asandır. Uofski vaxtilə siyasi təcrübəsi olmuş şəxslər arasından hakim təyin edilməsi praktikasını “çox böyük səhv” adlandırır. Bununla belə Urofski hesab edir ki, ali məhkəmənin hakim elə bir insan olmalıdır ki, o, hökumətin necə fəaliyyət göstərdiyini duysun.

5. Nəyi etmək olmaz

Bütün hakimler ideal deyildirlər. Məsələn, Hakim Frankfurter bəlkə də, Ali Məhkəmənin tarixində ən ağıllı hakim olmuşdur, lakin onun eqoizmi çox yüksək olduğundan o, bəzən həmkarlarına nəsihət verməkdən çəkinməzdi. Əslində ali məhkəmənin hakimləri özlərinə yüksək səviyyədə dəyər verən fərdlərdirlər və bu cür nəsihətamiz söhbətlər onlara xoş gəlmir. Hətta hakim Vilyam Duqlas yuxarıda adıçəkilən hakim Frankfurterin hərəkətlərindən qıcıqlananlardan birincisi idi. Elə ki, Frankfurter ağızını açırdı ki, danışmağa başlasın, Duqlas söhbətə məhəl qoymadan ona gələn məktubları götürərək gedib divanda əyləşib onları oxumağa başlayardı və söhbət Duqlasın bu

sözləri ilə bitərdi – “Əslində mən işlə bağlı bu cür səs verəsi idim, lakin elə ki, Frankfurter məsələyə münasibət bildirir, mən onun əksinə mövqə bildirmək qərarına gəlirəm.”

KİRAYƏ MÜQAVİLƏSİNİN VAXTINDAN ƏVVƏL LƏĞVİNƏ DAİR ALMANIYA KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN YANAŞIMASI

Hörmətli oxucularımızın diqqətinə öz nümunəviliyi ilə seçilən Almaniya Federal Konstitusiya Məhkəməsinin köhnə (08.01.1985) olmasına baxmayaraq, kirayə müqaviləsinin ləğvi ilə bağlı qəbul etdiyi qərarı (1 BvR 792/83) barədə müxtəsər məlumat veririk. Qeyd olunmalıdır ki, bu qərar özlüyündə milli məhkəmələrimizin təcrübəsi

baxımından da əhəmiyyətə malik ola bilər.

Qeyd olunan dövrdə qüvvədə olan Almaniya Mülki Məcəlləsinin 564b maddəsinin tələbinə əsasən, kirayəyə verən kirayə münasibətlərinə bu münasibətlərə xitam verilməsində “əsaslı marağı” olduğu halda xitam verə bilər. “Əsaslı marağ” dedikdə bunlar nəzərdə tutulur: a) kirayəçi öz öhdəliklərini təqsirli olaraq əhəmiyyətli dərəcədə pozduqda; b) kirayəyə verənin özü və ailə üzvləri üçün mənzil kimi ehtiyacı olduqda; c) kirayəçi əmlakdan (torpaqdan) onun təyinatı uyğun olmayaraq təsərrüfatsızcasına istifadə etdikdə.

Beləliklə, Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən çıxarılmış qərarın əsasında iki şikayət durur:

a) İddiaçılar (kirayəyə verənlər) öz ailəsi ilə 3 otaqlı mənzildə kirayədə yaşayırlar, lakin öz mülkiyyətində olan 7 otaqlı mənzili kirayəyə vermişlər. İddiaçılar kirayəçilərdən evi boşlatmalarını tələb edirlər, lakin kirayəçilər özlərinin ahıl yaşda olduqlarını nəzərə alaraq evdən çıxmalarını mümkün hesab edirlər. Aşağı insantansiya məhkəmələri iddiaçıların (kirayəyə verənlərin) iddiasını rədd etmişdir. Məhkəmənin qənaətinə görə, 250 kv.metrlik, 7 otaqlı mənzil 3 nəfər üçün kifayət qədər böyük sahədir və mənzil olan ehtiyac şişirdilmiş olduğundan onun geri verilməsini mülki qanunverciliyin mövqeyinə əsasən, tələb etmək mümkün deyildir. Konstitusiya Məhkəməsinə şikayət verən iddiaçılar hesab edirlər ki, aşağı instansiya məhkəməsinin qərarları onların Konstitusiyanın 14-cü maddəsi ilə təsbit olunmuş mülkiyyət hüquqlarını pozmuşdur: “mülkiyyətin özəl faydalılığı” və “sosial öhdəlik yaratması” prinsipləri arasındakı tarazlıq pozulmuşdur.

b) İkinci iddiaçı (qocalar evində yaşayan şəxs) özünün ehtiyacı olduğu 3 otaqlı mənzilinin kirayədən çıxarılmasını çalışır. O, hesab edir ki, özünün yaşlı olması və hərəkət məhdudiyyəti ilə bağlı 1-ci mərtəbədə yerləşən mənzildə özü qalmalıdır və bunun üçün kirayəçilər mənzili tərk etməlidir. İddiaya baxan yerli məhkəmə hesab etmişdir ki, iddiaçı (kirayəyə verən) “uyğun və layiqli şəkildə” qocalar evində yerləşdirildiyindən cavabdehin mənzilə artıq ehtiyacı yoxdur. Bütün məhkəmə instansiyaları məsələyə eyni prizmadan yanaşmışdır. Lakin konstitusiya şikayət verən iddiaçı hesab edir ki, onun qocalar evində olması özünün məzile ehtiyacı olmasını aradan qaldırmamışdır və yaşlı kirayəyə verən qocalar evində qalmağa və ömürünün sonunu orada keçirməyə məcbur edilə bilməz.

Beləliklə, Konstitusiya Məhkəməsi **1-ci şikayəti** əsassız hesab etmiş və qeyd edir ki, müqaviləyə xitam verilməsi üçün “əsaslı marağ”ın mövcudluğu əslində mülkiyyətçinin (kirayəyə verənin) sənəcam vermək hüququnu məhdudlaşdırır. Lakin bu müddəa demokratik cəmiyyətdə ümumi maraqlar naminə kirayəyə verənin özbaşına şəkildə birisini yaşayış yerindən məhrum etmək

“imtiyaz”ını aradan qaldırır. Çünki kirayə münasibətlərində əmlakın həm də sosial funksiyası vardır, lakin qanunverici mülkiyyətçini tam şəkildə mülkiyyət hüquqlarından məhrum etmir və məhz bu məqsədlə Mülki Məcəllənin 564b maddəsi çərçivələri (meyarları) müəyyən etmişdir.

2-ci şikayətlə bağlı Konstitusiya Məhkəməsi aşağı məhkəmələr tərəfindən qanunun düzgün tətbiq olunmadığı qərarına gəlmişdir. Konstitusiya Məhkəməsi qeyd edir ki, qanunların “sadə hüquqi şərh” və onların konkret vəziyyətdə tətbiqi məsələsi aşağı məhkəmələrin yurisdiksiyasındadır. Bununla bərabər kirayə münasibətləri ilə bağlı məhkəmələr işlərə baxarkən, xüsusi mülkiyyətin konstitusional hüquqi tanınması və sosial ədalət prinsipləri arasında tarazlığa diqqət yetirməlidir. Və bu şikayətlə bağlı məhkəmələr mülkiyyət hüququnun təmin edilməsi və onun əhəmiyyətini düzgün qiymətləndirməmişdir. Dolayısıyla iddiaçının qocalar evində “uyğun və layiqli şəkildə” yerləşdirilməsi əsası ilə onun yaşayış sahəsinə ehtiyacının olmaması kimi əsaslandırma kirayəyə verənin mənafeyinin birtərəfli şəkildə pozulması deməkdir və tarazlığın pozuntusu kimi qiymətləndirilməlidir. Aşağı məhkəmələrin qərarı ilə iddiaçının azadlığı əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırılır, belə ki, o, həyatını mülkiyyətdən düzgün hesab etdiyi kimi istifadə edərək qura bilmir. Məhkəmələrin bu cür qənaətə gəlməsi barədə qanunlara verdiyi təfsir, yanaşma mülkiyyət hüququnun təmin edilməsi prinsipi ilə bir araya sığmır və mülkiyyətin həddindən artıq gərəksiz yüklənməsinə səbəb olur.

RF ALİ MƏHKƏMƏSİNİN TƏCRÜBƏSİNDƏN AZƏRBAYCAN MƏHKƏMƏLƏRİ ÜÇÜN TÖVSIYƏ XARAKTERLİ QƏRAR (AİHM)

Bu günlərdə RF Ali Məhkəməsi 194 səhifəlik sənəd olan məhkəmə təcrübəsinin icmalını çap etmişdir. Orada hüququn müxtəlif sahələrinə dair oturuşmuş məhkəmə təcrübəsinə dair maraqlı yanaşmalar olmaqla bərabər, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarının icrası məsələsinə də unulmuşdur. Qeyd olunmalıdır ki, mövzunun

aktuallığı nəzərə alınmaqla, aşağıda göstərilən təcrübənin Azərbaycan milli məhkəmələri üçün əhəmiyyəti şübhəsizdir.

Belə ki, qoyulmuş sual ondan ibarətdir ki, Ali Məhkəmə, Avropa Məhkəməsinin çıxardığı qərar əsasında işə hüquq və azadlıqların pozulması ilə bağlı yeni hallar üzrə yenidən baxarkən, ərizəyə Avropa Məhkəməsinin qərarının tərcüməsi əlavə olunmayıbsa, onu icraata götürməkdən imtina edə bilirmi?

Belə ki, Avropa Məhkəməsinin Reqlamentinin 76-cı maddəsinə əsasən, AHİM-nin qərarları rəsmi olaraq ya İngilis, ya da ki, Fransız dilində çıxarılır. Bununla belə, RF mülki, inzibati prosessual məcəllələrinin tələbinə əsasən, məhkəmələrdə işlər dövlət dili olan Rus dilində aparılır. Lakin eyni zamanda “RF-nin Avropa Məhkəməsi yanında səlahiyyətli daimi nümayəndəsi haqqında” Fərmana əsasən, Səlahiyyətli nümayəndə Avropa Məhkəməsinin qərarının icrası ilə bağlı yerli orqanların qarşılıqlı fəaliyyətini təmin edir. Bu fəaliyyət çərçivəsində Səlahiyyətli nümayəndə Avropa Məhkəməsinin qərarının qeyri-rəsmi tərcüməsini onun icrası ilə bağlı Ali Məhkəmə və digər aidiyyəti orqanlara göndərir.

Eyni zamanda RF Ali Məhkəməsinin Plenumunun 10.10.2003-cü il tarixli qərarına əsasən, RF barəsində çıxarılmış qərarların icrası, habelə Konvensiya ilə təsbit olunmuş əsas insan hüquqlarının pozuntusunun aradan qaldırılması və bu cür pozuntuların gələcəkdə təkrarlanmaması məqsədilə dövlət, xüsusi və ümumi tədbirlər görür. Bu mənada milli məhkəmələrin Avropa Məhkəməsinin qərarlarının icrası ilə bağlı öhdəliyi mövcuddur.

Habelə mülki prosesual məcəlləsinin 150-ci maddəsinin tələbinə uyğun olaraq, məhkəmə işə yeni hallar üzrə yenidən baxarkən, ya öz təşəbbüsü ilə və ya maraqlı tərəfin vəsatəti əsasında Avropa Məhkəməsinin qərarının tərcüməsinin təmin edilməsi barədə Səlahiyyətli nümayəndəyə müraciət edə bilər.

Ona görə də, əgər maraqları pozulmuş şəxs tərəfindən milli məhkəmələrə işə yenidən baxılması ilə bağlı müraciət olunarsa və bu müraciətdə Avropa Məhkəməsinin istinad olunan qərarının tərcüməsi mövcud deyildirsə, milli məhkəmələr işə baxmaqdan imtina edə bilməz və işin baxışa hazırlandığı vaxtda Səlahiyyətli nümayəndəyə tərcümənin təmin edilməsi barədə müraciət etməlidir. Ümumiyyətlə isə, tərcümənin təmin edilməsi Səlahiyyətli nümayəndənin öhdəliyidir.

HAKİM AYAĞININ MASA ÜZƏRİNDƏ NƏ İŞİ VAR?!

Bu yaxınlarda Rusiya hüquq sistemində maraqlı bir hal baş vermişdir. Belə ki, Beloqlinskiy Rayon Məhkəməsindəki hakim vəzifəsindən sosial şəbəkələrdə "yüngül" fotolar paylaşdığına görə uzaqlaşdırılan 59 yaşlı sabiq hakim İrina Parfyonovanın işi Krasnodar Əyalət Məhkəməsinə çıxarılacaqdır. Hazırda Rostov əyaləti Vəkillər palatasının vəkili olan bu xanım RF Cinayət Məcəlləsinin 291.1.5-ci maddəsi (xüsusilə külli

miqdarda rüşvət verməkdə vasitəçilik etdiyi üçün – 7 ilədək azadlıqdan məhrum etmə) üzrə təqsirli bilinir.

Təhqiqat materiallarına əsasən, Parfyonova narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsində təqsirli bilinən müttəhimin müdafiəçisi olmuşdur. 05.05.2016-cı il tarixdə o, icraatı aparan müstəntiqlərə işi dayandırmaları üçün 2,5 milyon rubl rüşvət verməyi təqsirləndirilən şəxsə təklif etmişdir. Müttəhim onun bu qədər vəsaiti olmadığını bildirdikdə vəkil məbləği 1,5 milyona endirmişdir. Halbuki müstəntiqlərin hadisə barədə xəbərləri yox imiş. Məsələ ilə bağlı vəkil Federal Təhlükəsizlik Xidməti tərəfindən həbs olunmuşdur.

Vəkilin vaxtilə hakimlik fəaliyyətinin dayandırılmasının başlıca səbəbi isə onun sosial şəbəkələrdə hakim kürsüsündə şəkilini paylaşmasıdır. O, ayaqlarını masanın üzərinə qoymaqla şəkil çəkmiş və onu sosial şəbəkədə yaymışdır. O, 10 ildən artıq idi ki, hakimlik edir və bundan əvvəl prokurorluq orqanlarında çalışmışdır. Maraqlıdır ki, barəsində aparılan cinayət işinə vaxtilə Parfyonovanın işlədiyi məhkəmədə baxılacaqdır.

“Sualınıza vəkil cavab versin!” rubrikası*

Sual 1. Mənzil atam və anamın sağlığında atamın adına özəlləşdirilmişdir. Bir müddət sonra anam vəfat etmişdir. Atam ikinci dəfə ailə qurmuşdur. İkinci nikahdan uşağı olmamışdır. Biz isə iki bacıyıq. Atam bu yaxında vəfat etmişdir. Mənzilin vərəsəlik qaydasında bölüşdürülməsi zamanı atamın həyat yoldaşı (belə desək, ögey anamızla) mübahisə yaranmışdır. Belə ki, ögey anamız mənzilin yarısının ona verilməli olmasını iddia edir. Onun mənzilin yarısını istəməsi haqlıdır mı?

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1133.1-ci ("1133.1. Ölmüş şəxsin (miras qoyanın) əmlakı başqa şəxslərə (vərəsələrə) qanun üzrə və ya vəsiyyətlə üzrə və ya hər iki əsasla keçir.") və 1159.1.1-ci ("Qanun üzrə vərəsəlik zamanı birinci növbədə—ölnin uşaqları, miras qoyanın ölümündən sonra doğulmuş uşaq, arvad (ər), valideynlər (övladlığa götürənlər) bərabər pay hüquqlu vərəsələr sayılırlar.") maddələrinin tələbinə müvafiq olaraq, atanızdan miras qalmış əmlak qanun üzrə vərəsəlik qaydasında hər üçünüzün (Siz, bacınız və ögey ananız) arasında bərabər paylar şəklində (hər birinizə 1/3 pay olmaqla) bölüşdürülməlidir. Başqa sözlə, ögey ananız miras əmlakın yarısını tələb etməkdə haqlı deyildir.

Sual 2. Mənzilimi qardaşımın götürdüyü kreditə görə ipoteka qoymuşdum. Qardaşım vəfat etmişdir. Qardaşımın yeganə vərəsəsi arvadıdır və buna görə də qardaşımın adına olan avtomobili öz adına keçirmişdir. Bununla belə, qardaşımın arvadı bankın borcunu ödəmir. Bank isə borcu mənim mənzilim hesabına bağlamaq istəyir. Qardaşımın ölümü şəraitin əhəmiyyətli dəyişməsi kimi qiymətləndirilə bilərmi? Bu halda, ipoteka müqaviləsi də ləğv edilməli deyilmi? Çünki mən qardaşıma görə mənzilimi ipoteka qoymuşdum.

Cavab. Şəraitin əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi ilə əlaqədar müqavilənin dəyişdirilməsi və ləğv edilməsi ilə bağlı qaydalar Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra - MM) 422-424-cü maddələrində nəzərdə tutulmuşdur. MM-in 422-ci maddəsi çərçivəsində müqavilənin ləğv edilə bilməsi üçün konkret olaraq aşağıdakı şərtlər mövcud olmalıdır: 1. Müqavilə bağlanan zaman tərəflərin nəzərə almadığı və əvvəlcədən görülməsi mümkün olmayan bir hal meydana çıxmalıdır (m. 422.1). Bu hala müharibə başlaması, səfərbərlik elan edilməsi, ölkənin hər yerini əhatə edən qeyri-qanuni tətilər, təbii fəlakətlər və sairəni nümunə göstərmək mümkündür; 2. Yeni hal (şərait) borcludan asılı olmayan (qaynaqlanmayan) bir səbəblə meydana çıxmalıdır. Başqa sözlə, sözügedən hal obyektiv və ümumi xarakter daşmalıdır. Borclu öz təqsirli davranışı nəticəsində öhdəliyi icra edə bilməzsə, onda MM-in 422-ci maddəsinə əsaslanma bilməz. 3. Meydana çıxmış yeni hal (şərait), müqavilənin bağlanması zamanı mövcud olmuş faktları elə dəyişməlidir ki, yeni şərtlərdə öhdəliyin icrasının borcludan tələb edilməsi vicdanlılıq və ədalət prinsiplərinə zidd olsun (m. 422.2.2 və 422.2.3). 4. Borclu müqavilənin yeni şəraitə uyğunlaşdırılmasını və ya ləğvini tələb etməlidir (m. 422.2). 5. Öhdəliklər icra edilməmiş olmalıdır (m. 422.1). Başqa sözlə, öhdəlik icra edilmişsə, onda müqavilənin ləğvinin tələb edilməsi mümkün deyildir. Çünki icra, öhdəlik və müqavilənin ortadan qaldırılması nəticəsini doğurur (m. 528: "Öhdəliyə onun kreditorun xeyrinə lazımınca icrası (icra) nəticəsində xitam verilir").

Bu mənada ortadan qalxmış öhdəlik və müqavilənin dəyişən şəraitə uyğunlaşdırılması (dəyişdirmə və ya ləğv) mümkün deyildir.

Sizin qeyd etdiyiniz halda şəraitin əhəmiyyətli dəyişməsindən söhbət gedə bilməz. Başqa sözlə, kredit müqaviləsi üzrə borclunun vəfatının şəraitin əhəmiyyətli dəyişməsi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Burada sadəcə olaraq, öhdəliyin borclu tərəfində universal hüquq varisliyinə söykənən dəyişiklik olmuşdur. Kredit borcu miras passivi kimi qardaşınızın arvadına keçmişdir, yəni bankla bağlanmış kredit müqaviləsinin tərəfi (borc alan) kimi o, miras qoyanı/ərini əvəz etmişdir (MM, m. 1133.1, 1151.1).

Bu hal, Sizinlə bank arasında bağlanmış ipoteka müqaviləsinə xitam verilməsi üçün əsas deyildir. Belə ki, 522.1-ci maddəsinə görə, kreditor ilə müqaviləyə əsasən öhdəlik üçüncü şəxsə verilə bilər; bunun nəticəsində o, əvvəlki borclunu əvəz edir. MM-in 525-ci maddəsinə görə, tələb üçün verilmiş zəminlik və girov hüququ öhdəliyin verilməsi nəticəsində ləğv edilir. Əgər tələb üçün ipoteka mövcuddursa, kreditorun ipotekadan etiraz etdiyi zaman baş verən eyni nəticələr baş verir. Əgər zəmin və ya öhdəliyin verildiyi məqamda yüklü əşyanın mənsub olduğu şəxs razılıq verərlərsə, bu göstərişlər tətbiq edilmir. Bu mənada, kredit müqaviləsi üzrə əvvəlki borclunu (qardaşınızı) yeni borclunun (yəni arvadının) əvəzləməsi hər hansı iradi (müqavilə) deyil, qanuni (universal hüquq varisliyi) əsasə söykəndiyindən ipoteka müqaviləsinin ləğvi üçün əsas mövcud deyildir.

Sual 3. Məlum olduğu kimi, hazırda ölkəmizdə dövlət və ictimai mənzil fondu evlərində yaşayış sahəsindən istifadə haqqı (mənzil haqqı) və mənzil-kommunal xidmətlərə görə ödənilməli olan ödənişlərin məbləği NK-nin 10.03.2000-ci il tarixli 40 sayılı Qərarı və Tarif Şurası tərəfindən müəyyən edilmişdir.

Lakin son illər, xüsusilə Bakı şəhərində tikilmiş çoxmənzilli yüksəkmərtəbəli yaşayış evləri sahibkarların yaratdığı müxtəlif MTK-i tərəfindən inşa edilərək vətəndaşlara satılır. Həmin tikilən evlərin mülkiyyətçiləri – MTK-i mənzilləri almış vətəndaşlara ödənilməli olan aylıq mənzil haqqını öz istədikləri kimi müxtəlif məbləğdə (20 manatdan 100 manatadək) müəyyən edirlər. Hətta istismara dövlət komissiyası tərəfindən qəbul edilmiş binalarda da.

Bu mövcud halla əlaqədar bilmək istərdim: tikintisi başa çatmış və istismara dövlət qəbulu Aktı olan, dövlət mənzil fonduna daxil edilmiş yeni tikili yaşayış binalarındakı mənzillərə qeyd olunan NK-nin 40 sayılı Qərarı və Tarif Şurasının müəyyən etdikləri ödəniş dərəcələri şamil olunmamalıdır? Dövlət tərəfindən müəyyən olunmuş tariflərdən fərqli (artıq) məbləğdə mənzil haqqı alınması qanunidirmi?

Həmçinin bir qayda olaraq bu binaların altında mənzil sahiblərinin maşınlarını saxlamaq üçün qarajlar tikilir və sonradan onlar ayrılıqda mənzil alanlara əlavə dəyərə satılır. Bu hal qanunidirmi: yoxsa qaraj mənzillə vahid tam yaradaraq onun tərkibinə daxil olan bir hissəsi kimi bir əmlak hesab edilməlidir?

Cavab. Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsi (bundan sonra - "Məcəllə") yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin yaşayış sahəsinə mülkiyyət hüququ əmələ gəlmiş andan yaşayış sahəsinə görə haqqın ödəmək vəzifəsi daşdığını təsbit edir (m. 135.2.4). Çoxmənzilli binanın yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin yaşayış sahəsinə görə ödəməli haqq dedikdə isə, çoxmənzilli binanın idarə edilməsi, ümumi əmlakının saxlanması, cari və əsaslı təmiri üzrə xidmət və işlərə görə ödənilən haqqın daxil olduğu yaşayış sahəsinin saxlanması və təmirinə görə haqq nəzərdə tutulur (m. 136.2.1). Həmin haqqın miqdarı və ödənilmə qaydası ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən göstərişlər "Məcəllə"-nin digər maddələrində öz əksini tapmışdır (m. 136.3, 137.4, 137.5, 137.7, 138.5 və s.). Qeyd edilməlidir ki, ilk növbədə, çoxmənzilli binanın yaşayış sahəsinin mülkiyyətçiləri binanın idarə edilməsinin üsulu ilə bağlı razılığa gəlməli (m.141.1), bundan sonra, yaşayış sahəsinə görə haqqın miqdarı və ödənilmə qaydası müəyyənləşdirilməlidir. Məsələn, əgər mülkiyyətçilər mənzil mülkiyyətçiləri müştərək cəmiyyəti yaratmışlarsa, onda yaşayış sahəsinə görə haqları mənzil mülkiyyətçiləri müştərək cəmiyyətinin idarəetmə orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilmiş

miqdarda və qaydada ödəyirlər (m. 137.4, 138.5.). Əgər çoxmənzilli bina bilavasitə mülkiyyətçilər tərəfindən idarə olunursa, onda çoxmənzilli binanın yaşayış sahələrinin mülkiyyətçiləri yaşayış sahəsinə və kommunal xidmətlərə görə haqları müvafiq fəaliyyət növlərini həyata keçirən şəxslərlə bağlanmış müqavilələrə uyğun olaraq ödəyirlər (m. 137.7).

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin "Azərbaycan Respublikasında dövlət və ictimai mənzil fondu evlərində yaşayış sahəsindən istifadə haqqı (mənzil haqqı) və mənzil-kommunal xidmətlərinə görə tariflərin təsdiq edilməsi haqqında" 2000-ci il 10 mart tarixli 40 nömrəli Qərarı ilə bağlı iki önəmli məqamı nəzərə almaq lazımdır: 1. Qərar əsasən dövlət və ictimai mənzil fondu evlərində yaşayış sahəsindən istifadə haqqı (mənzil haqqı) və mənzil-kommunal xidmətlərinə görə tariflərin müəyyənləşdirilməsinə yönəlib. Qərar qəbul olunan tarixdə qüvvədə olmuş 1982-ci il Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsi ictimai mənzil fondu dedikdə, kolxozlara və başqa kooperativ təşkilatlarına, onların birliklərinə, həmkarlar ittifaqı təşkilatlarına və digər ictimai təşkilatlara məxsus yaşayış evləri və başqa tikililərdəki yaşayış sahələrini nəzərdə tuturdu (m. 4.) Hazırda qüvvədə olan Mənzil Məcəlləsi isə mülkiyyət formasına görə, 3 növ mənzil fondunu nəzərdə tutur: özəl, dövlət və bələdiyyə. 2. Dövlət mənzil-istismar və təmir-tikinti təşkilatları özəlləşdirilmiş mənzillərin (evlərin) mülkiyyətçiləri (mülkiyyətçilərin şirkətləri, digər birlikləri) ilə yalnız müqavilə əsasında bu evlərə (mənzillərə) xidmət göstərə bilərlər.

Bu mənada, Qərarla müəyyənləşdirilmiş tariflərin yeni tikili yaşayış binalarındakı mənzillərə birbaşa şamil olunmasını demək mümkün deyildir.

Qarajın mənzillə vahid tam yaradaraq onun tərkibinə daxil olmasını isə demək mümkün deyildir. Belə ki, "Məcəllə"nin 13.3-cü maddəsinə görə, bir və ya bir neçə otaqdan, habelə yaşama ilə əlaqədar məişət və digər ehtiyacların ödənilməsi üçün nəzərdə tutulmuş yardımçı sahələrdən ibarət, çoxmənzilli binanın ümumi istifadədə olan sahələrinə birbaşa daxil olmaq imkanını təmin edən strukturca ayrıca sahəsi mənzil hesab edilir. Təcrübədə, qarajlarla bağlı məsələlər tərəflər arasında bağlanmış müqavilələrlə tənzimlənir.

Sual 4. Mağazadan hissə-hissə ödəmək şərti ilə mobil telefon almışam. Müqavilədə yazılıb ki, pulu tam ödəyəndək telefon mağazaya məxsus olacaq, yalnız tam ödəniş edildikdən sonra mənim mülkiyyətimə keçəcək. Bu barədə şərt qanunidirmi? Mən telefonu başqa adama sata bilərəm?

Cavab. Ümumi qaydaya görə, daşınar əşyaya mülkiyyət hüququ alıcıya əşyanın alıcının sahibliyinə verilməsi anından keçir (Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, m. 181.1). Lakin qanunverici müqavilə tərəflərinə imkan verir ki, bağladıkları alqı-satqı müqaviləsində fərqli qayda nəzərdə tutsunlar (Həmin Məcəllə, m. 606.1). Sizin tərəf olduğunuz müqavilədə də belə bir şərt - mülkiyyət hüququnun saxlanması haqqında qeyd-şərt təsbit edilib. Bu o deməkdir ki, Siz telefonun qiymətini tam ödəməyəndək, telefon satıcının mülkiyyətində qalmaqda davam edəcəkdir. Eyni zamanda, nəzərə almalısınız ki, telefon Sizin mülkiyyətinizə keçənədək onu sata bilməzsiniz (Adı çəkilən Məcəllə, m. 606.4).

Sual 5. Çıxarışı olmayan mənzilin sahibi alqı-satqı zamanı, konkret desək, öz mənzilini satarkən MTK-ya, binanı tikən şirkətin nümayəndəsinə hansısa məbləğdə pul ödəməlidir? Bəzən mənzil satan şəxsdən sənədləşmə zamanı heç bir qəbz vermədən, akt bağlamadan müəyyən məbləğdə - 1000-3000 min manat həcmində pul tələb olunur. Belə hallara yol verilməməsi üçün hansı təşkilata müraciət olunmalıdır? Ümumiyyətlə, mənzil satan niyə pul verməlidir?

Cavab. İlk növbədə qeyd edilməlidir ki, sözügedən problem mənzilin daşınmaz əmlak kimi dövlət reyestrində qeydə alınmamasından qaynaqlanır. Qanunvericiliyin tələbinə görə, mülkiyyət hüququ

və daşınmaz əmlaka digər hüquqlar, bu hüquqların məhdudlaşdırılması, əmələ gəlməsi, başqasına keçməsi və xitamı dövlət qeydiyyatına alınmalıdır (Mülki Məcəllə, m. 139.1). Eyni zamanda, qanun tələb edir ki, daşınmaz əmlakın dövlət reyestri obyektlərinə dair sərəncam verilməsi haqqında müqavilələr notariat qaydasında təsdiqlənsin (Mülki Məcəllə, m. 144.1.). Əgər daşınmaz əmlak dövlət reyestrində qeydə alınmayıbsa, onun barəsində müqavilələrin notariat qaydasında təsdiqlənməsinə yol verilmir və bu cür əmlak barəsində bağlanmış müqavilələr etibarsız sayılır (Mülki Məcəllə, m. 146.3.).

Təcrübədə tikinti şirkətləri dövlət reyestrində qeydə alınmamış mənzillərin "alqı-satqı"sını "özünəməxsus" şəkildə həyata keçirirlər. Belə ki, mənzilini satmaq istəyən şəxsdən notarial təsdiqli ərizə (mənzilin ikinci/yeni alıcının adına keçirilməsinə etiraz etməməsinə dair) alır və mənzilə dair yeni alıcı ilə şirkət arasında yeni sadə yazılı müqavilə bağlayırlar. Əslində isə, ikinci alıcıya mənzili satan şirkət deyil, məhz birinci alıcıdır. Bu səbəbdən də yeni sənədləşmə üçün əlavə pulun ödənilməsi tələb edilir. Bir sıra hallarda, belə bir sənədləşmənin aparılacağı halda pulun ödəniləcəyi müqavilədə də ayrıca göstərilir. Lakin qeyd edilməlidir ki, belə bir pulun ödənilməsinin tələb edilməsinin mümkünlüyünə dair göstəriş qanunvericilikdə nəzərdə tutulmamışdır. Bu da təbiidir, çünki daşınmaz əmlaka dair sərəncam vermək (satmaq, bağışlamaq, icarəyə vermək və s.) hüququ həmin əmlakın daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində ərazilər üzrə qeydiyyatı tarixindən əmələ gəlir (Mülki Məcəllə, m. 146.2). Bu mənada mənzil daşınmaz əmlak kimi qeydiyyata alınmış olsaydı, tikinti şirkətinə ehtiyac olmayacaqdı və şəxs öz mənzilini notariat qaydasında müqavilə bağlamaqla özgəninkiləşdirə bilərdi. Tikinti şirkətlərinin belə bir tələblərinə qarşı şəxs öz hüquqlarının müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir.

Sual 6. 5 mərtəbəli (vəya digər) çoxmənzilli binaları alıb sakinlərə yeni tikilmiş və ya tikiləcək binalarda mənzil veriləcəyini söyləyirlər. Hər mənzilə sahəsinə əvvəlkindən 10% da əlavə ediləcəyi bildirilir. Bu, qanunvericilikdə necə nəzərdə tutulub və necə nizamlanır? Əgər mənzil özəlləşdirilməyibsə, orada qeydiyyatda olan ailənin say tərkibi yeni mənzil verilərkən nəzərə alınmalıdırmı? Ümumiyyətlə, bu əməliyyatlar, tərəflər arasındakı hüquqi münasibətlər zamanı mənzilin özəlləşdirilməsi ilə, özəlləşdirilməməsi, çıxarışının olmaması arasında nə fərq var? Əgər bir ailə 5 nəfərdən ibarətdirsə və onlar bir otaqlı (könhə standart ölçülü) məzildə qeydiyyatdadırlarsa, mənzil də özəlləşdirilməyibsə bu ailənin (insanların) mənzil genişləndirmə hüququ nəzərə alınır və ya alınmalıdırmı?

Cavab. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin "Bakı şəhərinin Suraxanı, Nəsimi, Xətai, Nərimanov, Nizami, Yasamal, Səbail, Pirallahı, Xəzər rayonlarının sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə dair əlavə tədbirlər barədə" 2016-cı il 25 fevral tarixli 86 nömrəli Qərarına əsasən, Bakı şəhəri üzrə Suraxanı, Nəsimi, Xətai, Nərimanov, Nizami, Yasamal, Səbail, Pirallahı və Xəzər rayon icra hakimiyyətlərinə 5 il müddətinə tapşırılmışdır ki, qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq qəzalılıq vəziyyətdə olan binaları sökərək, onların yerində yeni yaşayış binası tikməyi öhdəsinə götürən tikinti şirkətlərinə yeni yaşayış binası tikilənədək bu binalardan köçürülən sakinlərin müvəqqəti olaraq kirayə edilmiş mənzillərdə yerləşdirilməsi üçün lazımi maliyyə vəsaitinin ödənilməsinə və həmin sakinlərə sökülmüş tikililərin yerində yeni tikiləcək yaşayış binasında müvafiq mənzillərin ayrılmasını təmin etsinlər (1.3-cü bənd). Təcrübədə yerli icra hakimiyyətləri bununla bağlı sərəncam qəbul edir və tikintini həyata keçirəcək tikinti şirkəti ilə müqavilə bağlayırlar. Eyni zamanda, tikinti şirkəti də köçürüləcək şəxslərlə (vətəndaşlarla) müqavilə bağlayaraq öz aralarındakı münasibətləri tənzimləyirlər. Sözügedən Qərarla əlavə 10 faiz sahənin verilməsi ilə bağlı göstəriş nəzərdə tutulmayıb. Bununla belə, təcrübədə 10-20 faiz əlavə sahənin verilməsi halına rast gəlinir. Tikinti şirkəti ilə bağlanacaq müqavilədə şəxs (vətəndaş) bu şərtin göstərilməsini tələb edə bilər.

Söküləcək binada mənzildə qeydiyyatda olan şəxslərin ailə tərkibinin nəzərə alınmalı olması adı çəkilən 86 nömrəli Qərarla öz əksini tapmayıb. Nazirlər Kabineti Qərarın 1.3-cü bəndində

“müvafiq mənzillərin ayrılması” ifadəsini göstərməklə kifayətlənmişdir. Bu ifadənin əvvəlki (sökülən) və yeni (inşa edilən) mənzillərin sahələrinin eyni olmasını ifadə etdiyini demək mümkündür. Bir sözlə, qeydiyyatda olan şəxslərin sayı əhəmiyyət kəsb etmir.

Şəxs özəlləşdirilməmiş mənzilin mülkiyyətçisi deyil, kirayəçisidir, mülkiyyətçi isə, dövlətdir. Şəxs mənzili özəlləşdirdiyi təqdirdə, onun mülkiyyətçisinə çevrilir. Mənzil Məcəlləsi mülkiyyət və sosial kirayə müqaviləsi əsasında istifadə edilən mənzillərin (binaların) yenidən qurulması ilə bağlı münasibətləri fərqli şəkildə tənzimləyir. Burada qısa şəkildə onu qeyd edə bilərik ki, köhnə binaların sökülməsi və yeni mənzillərin inşa edilməsində məqsəd mənzil fondunun yenilənməsi, sakinlərin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması olduğundan sakinlərin hüquqları mənzildən mülkiyyətçi və ya kirayəçi kimi istifadə etmələrindən asılı olmayaraq, qorunmalıdır.

** Rubrikada təqdim olunan sualların cavabları Vəkillər Kollegiyasının üzvü Dünyamin Novruzov tərəfindən tərtib olunmuşdur.*